

บทที่ ๔

การประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระสงฆ์ไทย

ในบทที่ ๔ นี้ ผู้ศึกษาจะได้นำเสนอการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระสงฆ์ไทย คือ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) โดยกล่าวถึง พัฒนาการในการใช้อุปายโกศล รูปแบบการประยุกต์ใช้ จุดมุ่งหมาย รวมไปถึงความแตกต่างของ วิธีการใช้อุปายโกศล พร้อมทั้งสรุป เป็นลำดับต่อไป

๔.๑ พัฒนาการในการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระสงฆ์ไทย

ในปัจจุบันนี้สังคมไทยกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ตามกระแสแห่ง โลกาภิวัตน์ ดังนั้นพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย ก็ต้องเผชิญกับกระแสของความ เปลี่ยนแปลงตามหลักของพระไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นธรรมตาของโลก^๑ ด้วยเช่นกัน การที่พระพุทธศาสนา จะสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นกับกระแสของโลก^๒ อุปายโกศล ถือได้ว่าเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่สำคัญสำหรับพระสงฆ์ ไทยในการใช้ปัญญาแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน

ทั้งนี้ พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พุทธธรรมในปัจจุบันนั้นไม่สามารถที่จะทำการ เผยแผ่ตามแต่ใจปรารถนาของตน โดยไม่สนใจถึงปัจจัยหรือองค์ประกอบอื่นๆ ได้ เรื่องนี้สอดคล้องกับ ที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก กล่าวไว้ว่า

“..โดยเฉพาะอุปายโกศลจำเป็นต้องมี เพราะปัญญาที่จะนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตจริงๆ นั้นต้องเป็นปัญญาประยุกต์ คือ ที่เหมาะสมแก่คนและสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ไม่ใช่ว่าทุกคนจะ สามารถทำอะไรไปได้ตามที่อยากจะทำได้ ก็เท่าที่ตนสามารถทำได้ ตามที่ เหตุต่างๆ อำนาจ แต่คนที่มีความฉลาดมากย่อมสามารถปรับตัวให้เข้ากับเหตุการณ์หรือปรับเหตุการณ์ให้เข้า กับตนได้ดีกว่าคนที่มีความฉลาดน้อย...”^๓

^๑ ดูรายละเอียดใน อัง.ต.ก. (บาลี) ๒๐/๑๓๗/๒๗๘-๒๗๙, อัง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕

^๒ ดูรายละเอียดใน พระไพศาล วิสาโล, **พระพุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจาก วิกฤต**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๔๒.

^๓ ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมมาภิธาน : พจนานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๖-๑๘๙.

ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงสาเหตุหรือที่มาของปัญหาจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ สำหรับพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พุทธธรรม ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ ได้ทรงวางกรอบของการใช้อุปายโกศลเพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยการใช้วิธีการคิดที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ^๔ ซึ่งมีอยู่ ๑๐ วิธี^๕ การด้วยกัน

นอกจากนี้ พระสงฆ์ไทย จำเป็นต้องปรับตัวและนำเสนอรูปแบบของการเผยแผ่พุทธธรรมที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับอัธยาศัย^๖ จริต^๗ และความเลื่อมใส^๘ ของคนในสังคมที่แตกต่างกันออกไป พระสงฆ์ต้องพยายามแสดงบทบาทในการช่วยเหลือเกื้อกูลสังคมให้พ้นจากความทุกข์ยากลำบาก มีทั้งในส่วนของ การแสดงธรรมด้วยรูปแบบใหม่ๆ ไปจนถึงการลงมือช่วยเหลือสงเคราะห์สังคมในภาคปฏิบัติ

ในสมัยพุทธกาล หลังจากการตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า หลักธรรมที่พระองค์ค้นพบนั้น เป็นของละเอียดที่คนอื่นจะเข้าใจได้ จึงเกิดความขวนขวายน้อยในการที่จะแสดงธรรม^๙ ภายหลังเมื่อท้าว महाพรหมมาทูลนิมนต์^{๑๐} และพิจารณาเห็นอุปนิสัยของหมู่สัตว์เหมือนดังดอกบัว ๓ เหล่า^{๑๑} จึงตัดสินพระทัยที่จะประกาศศาสนา อันเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้อุปายโกศลในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ในสมัยพุทธกาล พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในยุคที่ชมพูทวีปเต็มไปด้วยเหล่านักปราชญ์ เจ้าลัทธิต่างๆ ที่มีความหลากหลายทางความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา เมื่อพระพุทธองค์ออกประกาศศาสนา ปรากฏว่า มีเจ้าลัทธิต่างๆ พวกเขามาเข้าเฝ้า เพื่อจะโต้ว่าที่ผู้เข้ามาเข้าเฝ้านั้น มีทั้งที่มาดีและมาร้าย มีทั้งที่มาเพื่อต้องการแสวงหาความรู้และต้องการจะลองภูมิ อีกทั้งคำสอนของพระองค์ก็ขัดแย้งกับความเชื่อกันทั้งจารีตประเพณีของคนอินเดียในยุคนั้น โดยเฉพาะก็ในเรื่องของวรรณะ จึงทำให้การประกาศศาสนาในยุคแรก ไม่ใช่เรื่องง่าย

^๔ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๗๐, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๘/๑๘๖, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๐๖, พระมหาหรรษา โสภณ, “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระสูตรต้นตอปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔, หน้า ๙.

^๕ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๙.

^๖ ดูรายละเอียดใน อ.จตุกก (บาลี) ๒๑/๑๓๓/๑๕๓, อ.จตุกก (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

^๗ ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (นนทบุรี : พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

^๘ ดูรายละเอียดใน อ.จตุกก (บาลี) ๒๑/๖๕/๘๑, อ.จตุกก (ไทย) ๒๑/๖๕/๙๓.

^๙ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๗/๖-๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑.

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๘/๘-๙, วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๒-๑๓.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๙/๙, วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๒-๑๔.

ในยุคแรกของการประกาศศาสนา พระพุทธองค์มีความจำเป็นในการต้องใช้ อนุบายโกศลเพื่อโน้มน้าวชนชั้นปกครองหรือตระกูลใหญ่ ทั้งพระราชา เจ้าผู้ปกครองแว่นแคว้น มหาอำมาตย์ราชบุรุษ ตลอดจนถึงพราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล เข้ามาเป็นพุทธบริษัท ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นกำลังสำคัญ ในการประกาศพระศาสนา เป็นเกาะคุ้มครองป้องกัน และที่สำคัญคือเพื่อ เป็นกองกำลังบำรุงเลี้ยงภิกษุภิกษุณีสงฆ์ด้วย^{๑๒}

แต่พระสงฆ์ไทย ในยุคสมัยที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอยู่แล้วนั้น ไม่มีความ จำเป็นต้องใช้อนุบายโกศลเพื่อการโน้มน้าวหรือชักชวนให้ชนชั้นปกครองหรือตระกูลใหญ่ให้มานับถือ หรือเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เหมือนอย่างในสมัยพุทธกาล การใช้อนุบายโกศลของพระสงฆ์ไทย จึงเกิดขึ้นเพื่อเป็นการประยุกต์วิธีการในการเผยแผ่พุทธธรรมเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป และเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในพระพุทธศาสนาเอง โดยเฉพาะกับปัญหาที่เกี่ยวกับความเข้าใจ ในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่คาดเคลื่อน และการไม่ให้ความสนใจกับหลักคำสอนทาง พระพุทธศาสนาของชาวพุทธในปัจจุบัน

ดังนั้นในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพัฒนาการในการใช้อนุบายโกศลเพื่อการเผยแผ่ พุทธธรรมของพระสงฆ์ไทย คือ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑.๑ บ่อเกิดแห่งอนุบายโกศลของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

พระธรรมโกศาจารย์ หรือพุทธทาสภิกขุ เป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พุทธธรรม และเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนเป็นจำนวนมาก ในขณะที่ความคิดและวิทยาการ สมัยใหม่มีอิทธิพลในสังคมไทยมากขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ก่อนเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เล็กน้อย ท่านพุทธทาส เป็น พระมหาเจี๊ยม อินทปัญโญ เปรียญธรรม ๓ ประโยค ซึ่งต่อมาตั้งชื่อตนเอง ว่า “พุทธทาสภิกขุ” ได้ลาจากกรุงเทพมหานคร กลับสู่บ้านเกิดที่ตำบลพุมเรียง อำเภocha จังหวัด สุราษฎร์ธานี และก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้น นี่คือนจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการบุกเบิกทางสติปัญญา ครั้งสำคัญ อันจะผ่นวงล้อแห่งธรรมให้มามีอิทธิพลกับสังคมใหม่ ไม่แต่สำหรับสังคมไทยเท่านั้น หากไกลโพ้นประเทศไทยออกไปด้วย เพราะการก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้น ณ วันเพ็ญเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕^{๑๓}

พัฒนาการอันเป็นบ่อเกิดแห่งอนุบายโกศลของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เริ่มต้นจากการที่ท่านได้เข้าไปเรียนต่อที่กรุงเทพมหานครเพื่อศึกษาบาลี จนสามารถสอบเปรียญธรรม ๓ ประโยคได้ ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๓ หลังจากนั้นท่านได้ศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกและศึกษาดำรง

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน บทที่ ๓ หน้า ๖๑-๖๒.

^{๑๓} สุรพศ ทวีศักดิ์, ไตรทัศน์วิจารณ์ ความคิดว่าด้วยพุทธศาสนา สถาบันกษัตริย์ และ ประชาธิปไตยของ ส.ศิวลักษณ์, (กรุงเทพมหานคร : สยามปริทัศน์, ๒๕๕๗), หน้า ๕๔-๕๘.

เรื่องการปฏิรูปพระพุทธศาสนา ในประเทศศรีลังกา อินเดีย และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโลกตะวันตก ทำให้ท่านรู้สึกขัดแย้ง กับวิธีการสอนธรรมะที่ยึดถือกันแค่รูปแบบตามระเบียบแบบแผนมากเกินไป ความย่อหย่อนในพระวินัยของสงฆ์ ตลอดจนถึงความเชื่อผิดๆ ของพุทธศาสนิกชนในเวลานั้น ทำให้ท่านเชื่อมั่นว่า พระพุทธศาสนาที่สอนที่ปฏิบัติกัน ในเวลานั้น คลาดเคลื่อนไปมากจากที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนะ ท่านจึงตัดสินใจหันหลังให้กับการศึกษาของสงฆ์ขณะนั้น กลับไปหา เพื่อศึกษาและทดลองปฏิบัติตามแนวทางที่ท่านเชื่อมั่น โดยร่วมกับนายธรรมทาสและคณะธรรมทาน จัดตั้งสถานปฏิบัติธรรม “สวนโมกขพลาราม” ขึ้น เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๗๕^{๑๔} สอดคล้องกับที่ธรรมปราโมทย์ กล่าวไว้ในหนังสือตามรอยพุทธทาส ภาคชีวิต ความตอนหนึ่งว่า

“...พรรษาที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๗๐) ท่านเดินทางมาศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมบาลีพักอยู่ที่วัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นวัดที่อาของท่านชื่อ เสี่ยง ได้เคยอยู่มาก่อน แต่ท่านไปอยู่ได้เพียงแค่ ๒ เดือน เพราะเห็นว่าการปฏิบัติและจารวัตรของพระภิกษุไม่ตรงกับพระวินัย ทำให้รู้สึกผิดหวัง จึงกลับมาที่ตำบลพุมเรียงเพื่อที่จะลาสิกขา แต่เหลือเวลาอีก ๑ สัปดาห์จะเข้าพรรษาจึงไม่เหมาะสมที่จะลาสิกขา ทำให้ท่านจำพรรษาที่วัดใหม่ (พุมเรียง) และเรียนนักธรรมชั้นโทด้วยตนเองทำให้สามารถสอบนักธรรมชั้นโทได้ในปีนั้น...”^{๑๕}

หลักฐานเรื่องการประพฤตินย่อหย่อนทางพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ในสังคมไทย ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีแนวความคิดในการที่จะปฏิรูปพระพุทธศาสนาตลอดจนถึงแบบแผนและธรรมเนียมปฏิบัติที่ไร้ซึ่งเนื้อสาระทั้งหมด ไม่ได้เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยของท่านพุทธทาสเท่านั้น เรื่องนี้มีปรากฏมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ จนถึงรัชกาลที่ ๔ แล้ว ดังมีคำกล่าวที่ว่า

“...บางทีพูดจาตลกโปกฮา ทำตัวคะนอง ไม่เกรงใจญาติโยม เห็นเด็กผู้ชายหน้าตาน่าเอ็นดู ก็เข้าไปตีสนิทแล้วกอดจูบลูบคลำ บางทีก็แย่งเด็กกันจนถึงกับวิวาทตีรันฟันแทงกัน เวลาถึงงานเทศกาลพระจำวนไม่น้อยก็จับกลุ่มหยอกล้อสีกาที่มาเที่ยวงานวัด “ภิกษุโจร” แพร่ระบาดจนเหลือกำลังที่จะว่ากล่าว...”^{๑๖}

“...พระบอกไปให้หอย ดิดยา เล่นการพนัน ชนไก่ แทงหอย มีมหรสพที่ไหนเป็นต้องออกไปเที่ยวเบียดเสียดผู้หญิง นอกจากกินข้าวเย็นแล้ว ยังปลอมตัวเป็นฆราวาสไปเที่ยวกลางคืน หลายรูปทำตัวเป็นนักแสดงพกอารุ ที่ตี่ชิงวิ่งราวก็มาก ลอบยิงลอบแทงกันก็หลาย

^{๑๔} พระประชา ปสนนธมโม, เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๓๕) หน้า ๕.

^{๑๕} ธรรมปราโมทย์, ตามรอยพุทธทาส ภาคชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๓.

^{๑๖} เหตุการณ์ของพระภิกษุเหล่านี้เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๔ หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

พระเมมาเหล้าก็ให้เห็นเป็นอาจิน ขณะเดียวกันข่าวพระเสพเมณุน ต้องปาราชิกก็เป็นที่
โจษจันกันทั่วไป...”^{๑๗}

การเห็นการประพุดีย่อยหย่อนทางพระวินัยของพระสงฆ์ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้
ท่านพุทธทาสภิกขุ มีปณิธานที่แน่วแน่ในการที่จะปฏิรูปศาสนาและปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกต้องด้วย
ตนเอง บ่อเกิดอีกอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่อการประยุกต์ใช้อุปายโกศลในการเผยแผ่พุทธธรรมของท่าน
พุทธทาสภิกขุ เกิดขึ้น เมื่อครั้งที่ท่านอุปสมบทได้ ๖ พรรษา ท่านได้ศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกอย่าง
จริงจังได้อ่านจนเข้าใจและรู้รายละเอียดในประเด็นที่สำคัญ ทำให้ท่านเกิดความคิดใหม่ขึ้นว่า ไม่ควร
ศึกษาเพื่อวุฒิการศึกษาอย่างเดียว ควรจะศึกษาเพื่อเอาความรู้ไปใช้ในการค้นคว้าพระธรรมด้วยตนเอง
และให้ความสนใจพระไตรปิฎกมากขึ้น การศึกษาพระไตรปิฎกจนเข้าใจนี้เองทำให้ท่านเกิดอุดมคติ
ขึ้นมาใหม่ เกิดความคิดใหม่ๆ ที่จะปฏิรูปการเผยแผ่แนวใหม่ ด้วยความเชื่อมั่นในสิ่งที่ตัวเองได้ศึกษา
มาจากพระไตรปิฎก ทำให้พบว่า “คำสอนที่พระพุทธเจ้าสอนพระภิกษุขึ้นให้ประพุดิกันในปี
ความรู้สึกมันมาทางป่า เห็นว่ากรุงเทพมหานครคงทำไม่ได้หรอก ” จึงตัดสินใจออกจาก
กรุงเทพมหานครเพื่อหาป่าที่สะดวกแก่การปฏิบัติที่ได้เรียนมา^{๑๘}

การคิดหาทางถอนตัวเองออกจากกิเลสหรือความวุ่นวาย^{๑๙} ในเมือง การพิจารณาเห็นภัย
ของการตกอยู่ภายใต้การถูกรอบงำด้วยกิเลส^{๒๐} อย่างการประพุดิตัวของพระในเมืองหลวง
การไม่ได้กัลยาณมิตร^{๒๑} ที่ตั้งามในการช่วยแนะนำของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ที่ผู้วิจัยได้
กล่าวมาแล้วนี้ ถือได้ว่า เป็นบ่อเกิดหรือที่มำสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลให้ท่านมีอุปายโกศล ในการ
แก้ไขปัญหา และการเผยแผ่พุทธธรรมที่ถูกต้องในกาลต่อมา

สรุปได้ว่า พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีพัฒนาการในการประยุกต์ใช้
อุปายโกศลเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรม เพราะท่านมองเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนา
ในเมืองไทย ท่านไม่เห็นด้วยกับวิธีการในการเผยแผ่ธรรมที่ติดกับรูปแบบและระเบียบแบบแผนมาก
เกินไป ท่านมองเห็นถึงความย่อหย่อนในพระวินัยของพระสงฆ์ ตลอดจนถึงความเชื่อผิดๆ ของ
พุทธศาสนิกชนในเวลานั้น ซึ่งคลาดเคลื่อนไปมาจากที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนะเอาไว้ การคิดหาทาง
ถอนตัวเองออกจากกิเลส การเลือกที่จะละทิ้งสถานที่อยู่อันไม่เหมาะสม เพื่อแสวงหาสถานที่อัน

^{๑๗} เรื่องราวการประพุดินอกพระธรรมวินัยของพระสงฆ์เหล่านี้เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ อ้างใน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ เล่ม ๒ (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำของครู
สภา ๒๕๒๘), หน้า ๑๒๙.

^{๑๘} ศีกรณ บัณญัติชน, “แนวคิดเรื่องมนุษย์ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ”, วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๓.

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน อง.ต.ก. (บาลี) ๒๐/๑๐๖/๒๕๓-๒๕๔, อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๐๖/๓๕๐, ส.นิ (บาลี)
๑๖/๑๗๔/๒๒๕-๒๒๖, ส.นิ (ไทย) ๑๖/๑๗๔/๒๗๙.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๔/๕, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔/๔.

^{๒๑} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๗๐/๒๖, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๗๐/๕๐, ส.ม. (บาลี) ๑๙/๕๖/๒๔, ส.ม. (ไทย) ๑๙/
๕๖/๔๕, ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ : ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๑.

เหมาะสมกว่า การเห็นภัยของการถูกกิเลสครอบงำ การไม่ได้กัลยาณมิตรจากพระสงฆ์ด้วยกัน ทั้งหมดนี้ ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำหรับที่ส่งผลต่อพัฒนาการการมีอุปายโกศลของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

๔.๑.๒ บ่อเกิดแห่งอุปายโกศลของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ)

พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เป็นพระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียง ได้รับความนิยมนิยมน้อยอย่างมากในการแสดงธรรม^{๒๒} ท่านมีลีลาการเทศน์ต่างจากพระรูปอื่น คำเทศน์ของท่านเป็นการนำเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมไทยมาวิพากษ์วิจารณ์ แล้วนำธรรมะมาประยุกต์ใช้ปรับเปลี่ยนให้เท่าทัน ชี้แจงแสดงเหตุผลให้เข้าใจ บอกให้รู้คุณรู้โทษแล้วบอกหลักปฏิบัติในชีวิต^{๒๓} และคำเทศนาของท่านจะไม่ใช้ภาษาทางการหรือภาษาวิชาการที่เข้าใจยาก แต่ท่านจะใช้ภาษาระดับกันเองหรือภาษาปากเพื่อแสดงความเป็นกันเองระหว่างท่านกับฟังคำเทศนา ดังที่ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้กล่าวว่า

“...การอธิบายธรรมะของพระพยอมนั้น มักใช้เรื่องระดับชาวบ้าน เช่น เรื่องผัวๆเมียๆ ซึ่งทำให้เห็นว่า ธรรมะ เป็นเรื่องใกล้ตัว การเล่าเรื่องการใช้ภาษาเหมือนชาวบ้านคุยกัน และเป็นชาวบ้านที่ระดับการศึกษาน้อยจนบางครั้งเหมือนฟังคนนิทานกัน โดยปกติคนชอบฟังนิทาน ฟังคำนิทานอยู่แล้ว พระพยอมจึงนำวิธีการนี้มาปรับใช้ จึงทำให้ชาวบ้านสนใจฟังได้ หากใช้วิธีอื่นก็อาจเข้าถึงคนเหล่านี้ได้ยาก แต่ผลลัพธ์คือ การฟังเรื่องเล่าหรือการนำธรรมะไปปฏิบัตินั้นยังไม่ทราบ อย่างน้อยการฟังก็คงให้ประโยชน์แก่คนเหล่านี้บ้าง เช่น คนคิดเหล้า บางคนอาจเลิกเหล้าได้...”^{๒๔}

พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เป็นผู้ที่มีอุปายโกศลในการเผยแผ่พุทธธรรม ท่านรู้จักการใช้คำอธิบายในการแสดงธรรมที่ง่าย เพื่อให้เหมาะสมแก่ผู้ฟังที่มีความรู้หรือสนใจธรรมะน้อย ท่านใช้ภาษาและอธิบายหลักธรรมด้วยความรู้และคำพูดในระดับของชาวบ้าน ใช้ถ้อยคำที่ทันสมัย ไม่นิยมใช้ภาษาบาลี เพื่อให้ผู้ฟังสนใจ และรู้สึกว่ามันทันสมัย ทั้งยังมีการใช้คำอธิบายด้วยเรื่องของชาวบ้าน เพื่อดึงดูดใจคนระดับชาวบ้านและคนที่ไม่สนใจธรรมะให้ฟังได้ ท้ายที่สุดคือ การใช้ถ้อยคำในลักษณะต่างๆ ซึ่งนับว่าเป็นจุดเด่นของพระพยอม เพราะท่านใช้ถ้อยคำแบบชาวบ้านจริงๆ อาจมีถ้อยคำเหน็บแนม ประชดประชัน ภาษาวัยรุ่น ศัพท์ต่างประเทศ การเล่นคำ หรือการพูดแบบที่เล่นที่จริง ส่งผลให้ชาวบ้านรู้สึก “สะใจ” มากกว่าคำพูดธรรมดา

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน สุชาติ พิบูลย์สวัสดิ์, “องค์ประกอบกับกลวิธีการโน้มน้าวใจในปริเฉทการเขียนของพระพยอม กัลยาโณ” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๗, หน้า ๑.

^{๒๓} ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร, พระผีนอกเกล้า ชีวิตการต่อสู้ของพระพยอม, (กรุงเทพมหานคร : สานแก้ว ๒๕๓๔), หน้า ๑๗๔.

^{๒๔} ปรีชา ช่างขวัญยืน, ธัมมวัจนโวหารไทย, วารสารภาษาและวรรณคดีไทย ๙ พฤษภาคม ๒๕๓๕, หน้า ๙๖.

พัฒนาการอันเป็นบ่อเกิดแห่งอุปายโกศลของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ไม่ต่างจากพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มากนัก พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) มองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยเช่นกัน ว่าเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังที่ท่านเคยกล่าวเอาไว้ว่า

“...การเปลี่ยนแปลงในความสะดวกสบาย จะเป็นอุปสรรคต่อการฝึกเด็กให้รู้จักความอดทน เพราะพ่อแม่มักจะเลี้ยงลูกแบบทะนุถนอมกันเกินไป หรือ “โอ๋” มากจนเกินไป ลูกร้อนหน่อยก็ไม่ได้ หิวหน่อยก็ไม่ได้ อ่อนแอป่วยเปื่อย มือเท้าอ่อนนุ่มไปหมด ขาดความเข้มแข็ง ขาดความอดทน ขาดความเพียร การเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมบริโภคนิยม วัตถุนิยม มีผู้ผลิตมายั่ว มาโฆษณา ให้ต้องกินกิน ใช้กิน มีส่วนเกินปรนเปรอบำเรอจนกิน จนไม่รู้สึกรู้ว่าขาดอะไร ไม่รู้สึกรู้ว่าขาดธรรมะด้วยซ้ำไป ถ้าจะเอาของที่พวกเขาขาดไปให้ พวกเขาจะตอบว่า ไม่ขาด มีสมบูรณ์แล้วทุกอย่าง โลกที่ให้ความสมบูรณ์ทางบริโภคนิยม วัตถุนิยม จิตวิญญาณของผู้คนจะมีปัญหาเป็นอย่างมาก เพราะจะมีแต่ความสนุกสนาน รื่นเริงและเหลิงหลง ทะนงตัว เกิดอหังการมากขึ้นๆ จนคุมไม่อยู่ ต่างคนต่างพอใจกัน กระทบกัน จนเกิดปัญหาสังคม...”^{๒๕}

ท่านเคยพูดถึงประสบการณ์ในการแสดงธรรมครั้งแรกๆ ตอนที่ยังไม่มีชื่อเสียงว่า ท่านเคยไปขอเทศน์ตามโรงเรียน แต่ทางโรงเรียนไม่ให้ท่านเทศน์ ท่านจึงจำเป็นต้องประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการแสดงธรรมให้สอดคล้องและเหมาะสมกับเด็กเด็ก โดยการนำภาพไปซุกให้เด็กดูที่ข้างโรงเรียน พอเด็กมามีความสนใจ และมีความสนใจมาเห็นเข้า จึงนิมนต์ท่านเข้าไปเทศน์ในโรงเรียน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ท่านก็เริ่มไปเทศน์ในโรงเรียนเรื่อยๆ ครอบคลุมโดยออกค่ารถเอง^{๒๖} เรื่องนี้สอดคล้องกับเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ใหม่ๆ ทรงไม่อยู่เฉย ได้เสด็จจาริกเดินทางไปแสดงธรรมโปรดบุคคลต่างๆ เพื่อยืนยันการตรัสรู้หรือหลักธรรมที่ทรงค้นพบเช่นกัน ดังที่ทรงเลือกโปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ เป็นพวกแรก^{๒๗} หรือเลือกที่จะไปโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง ที่คยาสิสะ ก่อนที่จะไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร^{๒๘} เป็นต้น ทำให้หลักธรรมของพระองค์แพร่หลาย

การมีโยนิโสมนสิการด้วยการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหในการแสดงธรรมที่ไม่ประสบผลสำเร็จในเบื้องต้น ของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ถือได้ว่าเป็นบ่อเกิดหรือที่มาอันสำคัญต่อพัฒนาการในการมีอุปายโกศลของท่าน ในกาลต่อมา

สรุปได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการไม่ประสบผลสำเร็จในการแสดงธรรมของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อพัฒนาการในการใช้

^{๒๕} พิชาร์ตน์ สมศิริ, เผยแผ่ : สงเคราะห์ : พัฒนา พระพิศาลธรรมพาที (พระพยอม กัลยาโณ), (กรุงเทพมหานคร : สอนแก้ว ๒๕๔๖), หน้า ๖๗.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐, วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๕, วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๕-๑๖,

^{๒๘} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔-๑๕/๒๒, วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๔-๑๕/๑๔.

อุปายโกศลของพระราชาธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ท่านมีประสบการณ์โดยตรงในการถูกปฏิเสธให้แสดงธรรมแก่เด็กเด็กในโรงเรียน หลังจากนั้นท่านจึงมีการปรับเปลี่ยนวิธีการในการสอนธรรม มีการใช้สื่อเพื่อดึงดูดความสนใจ เช่นการใช้ภาพซั๊กสำหรับสอนธรรมให้กับเด็กนักเรียน จนทำให้ในภายหลังท่านได้รับการยอมรับ และการแสดงธรรมของท่านก็เป็นที่น่าสนใจของคนในสังคม

๔.๒ รูปแบบการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระสงฆ์ไทย

จากที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่า พระสงฆ์ไทยมีพัฒนาการการใช้อุปายโกศล เพื่อเผยแผ่พุทธธรรมให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป และคำนึงถึงความเหมาะสมกับ อธิปไตยของกลุ่มบุคคลที่แตกต่างกัน ดังนั้นรูปแบบในการใช้อุปายโกศลของพระสงฆ์ จึงต้องมีความแตกต่างกันไปด้วย

รูปแบบการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระสงฆ์ไทย มีความคล้ายคลึงกับรูปแบบการใช้อุปายโกศลในสมัยพุทธกาลอย่างมาก ส่วนที่แตกต่างก็นั้นอยู่ที่วิธีการและรายละเอียดของรูปแบบ ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงประกอบด้วยคุณสมบัติของผู้มีอุปายโกศลทุกประการ ทั้งคุณสมบัติภายในอันได้แก่ การมีปัญญาวิมุตติ^{๒๙} หรือปัญญาสัมปทา^{๓๐} มีพระทศพลญาณ ๑๐^{๓๑} มีปฏิสัมภิทา ๔^{๓๒} มีพระบริสุทธินุคุณ หรือ สุจริต ๓^{๓๓} มีพระกรุณา^{๓๔} นอกจากนี้ยังมีพระคุณสมบัติภายนอก ได้แก่ ทรงมีพระวาจาไม่มีโทษ^{๓๕} มีพระอากัปกิริยาที่งดงาม อันชวนแก่การให้เกิดความเลื่อมใส^{๓๖} พระองค์จึงมีอุปายโกศลในการที่จะใช้รูปแบบวิธีการ ที่หลากหลายและครบถ้วน ที่สำคัญการสอนธรรมในแต่ละครั้งของพระองค์เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้สวดธรรม นั่นก็คือการบรรลุมรรคผลนิพพาน ทุกครั้งของการใช้อุปายโกศล ในรูปแบบต่างๆ เพื่อการสอนธรรม ผู้ฟังธรรมย่อมได้รับประโยชน์เสมอ บ้างก็บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี หรือแม้แต่พระอรหันต์ เป็นต้น แต่พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีข้อจำกัด ทั้งทางด้านสติปัญญาอันเป็นคุณสมบัติภายในและอากัปกิริยาอันเป็นคุณสมบัติภายนอก ในการที่จะ

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๖.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๖.

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน ม.ม.อ. (บาลี) ๑๒/๑๔๘/๓๕๐, อ.อ.อ. (บาลี) ๑/๕๗๗/๔๗๓, อ.อ.อ. (บาลี) ๓๕/๑๘๕/๑๐๕, วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๕๑๗/๑๒๙, อ.อ.อ. (ไทย) ๓๕/๑๘๕/๑๔๗, พร รัตนสุวรรณ, อภิญา เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒-๒๓๔.

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน อ.อ.อ. (บาลี) ๒๑/๑๗๒/๑๘๓-๑๘๔, อ.อ.อ. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๑๘๓-๑๘๔, ข.ป. (บาลี) ๓๑/๑๑๐/๑๒๓, ข.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๐/๑๒๓, อ.อ.อ. (บาลี) ๓๕/๗๑๘/๓๕๕, อ.อ.อ. (ไทย) ๓๕/๗๑๘/๓๕๕.

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน ที.ป.อ. (ไทย) ๒๐๓/๑๑๒.

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.ห. (ไทย) ๕/๕๘, ที.ป.อ. (ไทย) ๑๑/๓๐-๓๑,๒๒๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๗๒-๗๓, ม.ม. (ไทย) ๑๔/๔๒-๔๔, อ.อ.อ. (ไทย) ๒๒/๑๐๐, อ.อ.อ. (ไทย) ๒๒/๓๑๒.

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (บาลี) ๑๓/๘๖/๖๓-๖๔, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๘.

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน ส.ข. (บาลี) ๑๗/๘๗/๙๕-๙๙, ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๖๐-๑๖๓.

แสดงธรรมให้เหมาะสมและเกิดผลขึ้นสูงกับผู้ฟังแต่ละคนได้ การใช้อุบายโกศลในปัจจุบันจึงจำกัดอยู่ที่การมุ่งเน้นให้ผู้ฟังธรรม เข้าใจหลักธรรมคำสอนอันลึกซึ้งได้ง่ายขึ้น และเข้าใจอย่างถูกต้องเท่านั้น

สำหรับรูปแบบและวิธีการในการประยุกต์ใช้อุบายโกศลเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของพระสงฆ์ไทยนั้น จำกัดตามความถนัดหรือความสามารถและสติปัญญาของพระสงฆ์ผู้มีอุบายโกศลไม่อาจที่จะจำแนกให้ครบทั้ง ๖ วิธี ตามแบบของพระพุทธรองค์ที่ทรงใช้ในสมัยพุทธกาลได้ ดังนั้นผู้วิจัยจะยกรูปแบบการใช้อุบายโกศลของพระสงฆ์ไทย คือ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ที่มีปรากฏชัดเจน ๓ วิธี คือ (๑) การทำเป็นตัวอย่าง (๒) การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม (๓) การใช้คำกลอนและคำคม

๔.๒.๑ รูปแบบการประยุกต์ใช้อุบายโกศลของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ถือว่าเป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งที่มีความโดดเด่นในการประยุกต์ใช้อุบายโกศลเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรม การประยุกต์ใช้อุบายโกศลของท่าน ที่ปรากฏชัด มีอยู่ ๓ วิธีด้วยกันคือ (๑) การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง (๒) การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม (๓) การใช้คำกลอนและคำคม

๔.๒.๑.๑ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ถือว่าเป็นอุบายโกศลสำคัญประการหนึ่ง ของผู้เผยแผ่พุทธธรรม ที่จะสามารถโน้มน้าวจิตใจของผู้ที่พบเห็นหรือผู้ที่รับฟังให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสและอยากจะทำตาม ในสมัยพุทธกาล พระพุทธรองค์ก็มีการใช้วิธีนี้ในการสอนธรรมแก่พระสาวก พระจริยวัตรอันงดงามของพระองค์ รวมไปถึงการบำเพ็ญพุทธกิจ ๕ อย่าง^{๓๗} เพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น โดยไม่มุ่งหวังสิ่งตอบแทน ถือเป็นแบบอย่างในเรื่องนี้ได้ดี นอกจากนั้น ยังอาจมีที่ทรงกระทำในกรณีพิเศษ เช่น เมื่อจะสอนให้ภิกษุรู้จักดูแลพยาบาลกันเอง ก็ทรงเสด็จไปพยาบาลภิกษุใช้เป็นตัวอย่างก่อน แล้วจึงทรงประชุมภิกษุสงฆ์แสดงธรรมกล่าวสอนในเรื่องนี้ภายหลัง ดังเรื่องของพระปุติคัตตะติสสะเถระ^{๓๘} เป็นต้น

สำหรับพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ท่านได้ก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยมีจุดมุ่งหมายในการรื้อฟื้นพระพุทธศาสนาและส่งเสริมการปฏิบัติธรรมให้เป็นแบบอย่างแก่พระภิกษุสามเณรและชาวพุทธทั่วไป ให้เหมือนสมัยพุทธกาลเพื่อจะได้เป็นการบูชาคุณของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงเกื้อกูลต่อเหล่าพุทธบริษัททั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายให้ได้ขจัดเสียซึ่งความทุกข์อย่างสิ้นเชิงเพราะหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาสอนเรื่องความทุกข์และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นเป้าหมายสูงสุดของคำสอน ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

^{๓๗} รายละเอียดใน พ.อ.อ. (บาลี) ๑/๓/๓๕๒, พ.อ.อ. (ไทย) ๑/๓/๕๕๔, พ.อ.อ. (บาลี) ๑๖, พ.อ.อ. (ไทย) ๑/๔/๒๗, พ.อ.อ. (บาลี) ๒/๑/๓๗๖, พ.อ.อ. (ไทย) ๒/๑/๖๒๓, พ.อ.อ. (บาลี) ๒/๓/๒๓๔, พ.อ.อ. (ไทย) ๒/๓/๓๓๖, พ.อ.อ. (บาลี) ๓/๑/๔๔, พ.อ.อ. (ไทย) ๓/๑/๔๗, พ.อ.อ. (บาลี) ๑/๓๘-๓๙, พ.อ.อ. (ไทย) ๘/๑/๖๔,

^{๓๘} พ.อ.อ. (บาลี) ๑/๓๐/๒๓๙-๒๔๑, พ.อ.อ. (ไทย) ๑/๓๐/๓๐๐-๓๐๔.

“...การปฏิบัติธรรมตามหลักที่แท้จริงของพระพุทธศาสนานั้น ได้เสื่อมถอยไป จึงรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ให้มีการปฏิบัติเหมือนครั้งพุทธกาลและต้องการส่งเสริมให้ก้าวหน้าถึงที่สุด จึงได้ตั้งมีการก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้นเพื่อการนี้ โดยใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา...”^{๓๙}

ในการประยุกต์ใช้อุปายโกศล โดยการกระทำให้ดูเป็นตัวอย่างของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) สามารถดูได้จากเอกลักษณ์หรือการกระทำของท่าน ดังนี้

การเป็นคนไม่เชื่อง่าย พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ปฏิเสธการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่ขาดเหตุผล ไม่เชื่อคำสอนที่ดาดื่น ไม่เชื่อว่าสิ่งที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกจะเป็นพุทธพจน์ทั้งหมด นับว่าท่านเป็นผู้ประยุกต์ใช้หลักของกาลามสูตรอย่างยิ่งผู้หนึ่ง

การเป็นคนพุทธจริต พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ชอบค้นคว้าเรื่องต่างๆ อย่างกว้างขวาง ทั้งพระไตรปิฎก คำสอนของมหายาน คือศาสนาอื่นๆ วิทยาศาสตร์ รวมทั้งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสังคมทั่วไป ท่านจึงมีความรู้ที่กว้างขวางและสามารถแสดงธรรมที่สอดคล้องกับเรื่องของชีวิต และสังคมได้ทุกแห่งทุกมุม ท่านใช้หลักธรรมคำสอนล้วนล้วน และเข้าใจง่าย ทำให้ญาติโยมหรือผู้ที่มาฟังเกิดปัญญาเข้าใจหลักธรรมที่ถูกต้องไม่ไปติดเปลือก

การเป็นผู้มีอิทธิบาท ๔ สูง พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นผู้ที่ใช้อิทธิบาทในการทำงาน ทั้งทางการศึกษาตรวจค้น การเขียนหนังสือ การแสดงธรรม มีครั้งหนึ่งเมื่อท่านไม่สบาย พระปัญญานันทภิกขุ ได้ติดต่อเพื่อต้องการจะส่งพระ ๒๕๐ รูป ไปยังสวนโมกขพลารามเพื่อการอบรม ท่านอบรมไม่ไหวจึงรับปากว่า จะขออนอบรมบนเก้าอี้โยก เป็นต้น

การปฏิเสธวัตถุนิยม พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ปฏิเสธในลาภยศรวมทั้งการเสพติดทางวัตถุ ไปอยู่ป่าฉันอยู่อย่างง่ายๆ ท่านเน้น กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคู อยู่ในกุฏิเล้าหมู ฟังยุงร้องเพลง ท่านถือคติว่า พระพุทธเจ้าประสูติที่พื้นดิน (สวนลุมพินีวัน) ตรัสรู้ที่พื้นดิน (ใต้ต้นโพธิ์) และปรินิพพานที่พื้นดิน (ระหว่างต้นรังคู่) เรื่องนี้สามารถดูได้จากสวนโมกขพลารามสถานที่ปฏิบัติธรรมของท่าน อุโบสถที่สวนโมกขพลาราม ไม่มีอาคาร เป็นที่กลางแจ้ง^{๔๐}

เอกลักษณ์ของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นได้ว่า ท่านพุทธทาส เป็นผู้ที่มีบวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง เพราะท่านรู้จริง รู้แจ้ง โดยเฉพาะก็เรื่องสุญญตาและนิพพาน เห็นได้ชัดว่าคนธรรมดาทั่วไป ท่านได้ประพจน์ปฏิบัติตนแบบอย่างแล้ว จึงนำเอาประสบการณ์ของท่านมากล่าวสอนและทำงานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ท่านได้ใช้แนวทางของ

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาส สวนโมกขพลาราม กำลังแห่งการหลุดพ้น, (นนทบุรี : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์ ๒๕๒๗), หน้า ๓๗,

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน ประเวศ วะสี, สวนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๑๑.

พระพุทธเจ้าที่ว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้บนดิน ฉันทบนดิน สั่งสอนธรรมบนพื้นดิน ที่เรียกว่า อยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง ไม่ประมาทในชีวิต อยู่อย่างสง่างามอยู่อย่างอริยะ^{๔๑}

พุทธทาสภิกขุเป็นต้นแบบทั้งวิถีชีวิตของท่านทั้งการเล่าเรียนทางคฤหัสถ์และ คหิณธรรม การประพฤติตนตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เผยแผ่ด้วยการปฏิบัติให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นในสัมผัส การปฏิบัติตนดังกล่าวทำให้พุทธทาสภิกขุเป็นบุคคลสำคัญของโลก พุทธทาสภิกขุสร้าง สนวนโมกข์เน้นการใกล้ชิดกับธรรมชาติอยู่กับป่าไม้ ภูเขา และไม่ตัดต้นไม้ เป็นเพื่อนกับธรรมชาติให้ มากที่สุดและให้ถอนตัวจากวัตถุนิยม ตัวอย่างเช่น โทรศัพท์มีความจำเป็นต้องใช้ รถยนต์มีความ จำเป็นต้องใช้ แต่ใช้เพื่อความสะดวก ไม่ใช่ใช้เพื่อความเพลิดเพลินกับมันหลงไปกับมัน พยายามใช้ อย่างน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ และปฏิบัติได้เหมาะสมกับเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ กับหลักการที่ ชัดเจนของสมณเพศที่ถูกต้อง

ในการเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติธรรมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) นั้น จะยึดหลัก “การทำงาน คือ การปฏิบัติธรรม” หรือ “ธรรมะ คือ หน้าที่” ซึ่งเป็นความหมายแห่ง ธรรมที่ครอบคลุมทุกเรื่อง ดังนั้น พระภิกษุสามเณรทุกรูปในสวนโมกขพลารามจะปฏิบัติธรรมด้วยการ ทำงานเป็นกิจวัตรโดยไม่ต้องมีใครบังคับ^{๔๒}

การสวดมนต์ เป็นวัตรปฏิบัติของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ในสวน โมกขพลารามที่ท่านยึดถือปฏิบัติเพื่อระลึกถึงพระคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยแบ่งการสวดมนต์ ออกเป็น ๓ อย่าง ได้แก่ การสวดมนต์เช้า การสวดมนต์เย็น และการสวดมนต์ในวันสำคัญทาง พระพุทธศาสนา

การฝึกสมาธิ เป็นรูปแบบของการปฏิบัติของพระธรรมโกศาจารย์ การปฏิบัติ ธรรมด้วยการฝึกสมาธิของพระภิกษุสามเณร แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่การนั่งสมาธิ และการเดิน สมาธิ (การเดินจงกรม) ในสวนโมกขพลารามนั้น จะมีการนั่งสมาธิเป็นกิจวัตรประจำวัน คือ วันละ ๓ เวลา ซึ่งพระภิกษุสามเณรจะนั่งสมาธิในช่วงเช้า หลังจากทำวัตรเช้า ช่วงเที่ยงประมาณ ๑๓.๐๐ นาฬิกา พระสงฆ์จะปฏิบัติกิจด้วยการนั่งสมาธิอีกครั้งหนึ่งในช่วงหลังจากทำวัตรเย็นเสร็จเรียบร้อยแล้ว และยังมีการนั่งสมาธิฝึกจิตใจขั้นลึกต้องใช้เวลาฝึกต่อเนื่องกันหลายวัน ในการฝึกสมาธิแต่ละครั้ง นั้น ท่านพุทธทาสภิกขุ จะเป็นแบบอย่าง และเป็นผู้อบรมฝึกพระภิกษุสามเณรด้วยตนเองเสมอ แม้แต่ การเดินสมาธิ (การเดินจงกรม) ก็เหมือนกัน พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) จะเป็นแบบอย่าง และฝึกอบรมพระภิกษุสามเณรด้วยตัวของท่านเอง ซึ่งจะใช้บริเวณสวนโมกขพลาราม เช่น ลานหินโค้ง สระนาฬิการ์ บริเวณกุฏิเพื่อฝึกสมาธิ การฝึกสมาธิไม่ว่าจะเป็นการนั่งหรือเดิน เมื่อเข้าสู่ภาวะที่จิตมี สมาธิจะทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดปัญญา ทำให้เป็นผู้มีความพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เหมาะกับการปฏิบัติ สืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไป

^{๔๑} ดูรายละเอียดใน พระไพโรจน์ อดุล (สมหมาย) “วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระ ธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๔.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

การฉันอาหาร พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นแบบอย่างที่ดีในการฉันอาหารให้กับพระภิกษุสามเณร โดยท่านจะสอนให้พระภิกษุสามเณร เป็นผู้ที่ปล่อยวาง ไม่ยึดติดกับสิ่งทั้งปวง มีกำหนดให้การฉันอาหารเป็นการปฏิบัติธรรม โดยถือหลักที่ว่า “กินข้าวจานแมว” พระภิกษุสามเณรจะฉันอาหารโดยยึดหลักกินข้าวจานแมว คือการฉันอาหาร ที่นำข้าวแกงและอื่นๆ ที่เป็นอาหารประจำมือนั้นๆ คลุกเคล้าเข้าด้วยกันลงในบาตร โดยไม่คำนึงถึงรสชาติของอาหารคาวหวาน การฉันอาหารดังกล่าว เป็นการฉันตามแบบพระอรหันต์ เช่นเดียวกับสมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์แล้วก็รู้ว่า ตัณหาเป็นเหตุของความทุกข์ทั้งปวง พระองค์จึงได้ดำรงชีวิตอยู่โดยปราศจากตัณหา ให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชาวโลก การฉันอาหารของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ในสวนโมกขพลาราม จึงเป็นเหมือนการฉันอาหารแบบ “กินข้าวจานแมว” เหมือนพระป่าทั่วไป คือฉันในบาตร ฉันมือเดียว ตามความเหมาะสมของร่างกายไม่คำนึงถึงรสชาติของอาหารฉันเพื่อให้ร่างกายตั้งอยู่ได้เพื่อการปฏิบัติธรรมต่อไป^{๔๓} หลักการฉันอาหารของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ที่กล่าวมานี้ ตรงกับพระพุทธพจน์ที่ว่า

“...ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้วฉันบิณฑบาต ไม่ฉันเล่น มัวเมา เพื่อบำรุงตกแต่งร่างกายให้สวยงาม แต่เพื่อให้ร่างกายอยู่ได้ เพื่อบรรเทาความหิว เพื่อประพาสพรหมจรรย์ ด้วยการพิจารณาว่า “ด้วยการทำอย่างนี้เราจะกำจัดเวทนาเก่าให้หมดไปไม่ทำเวทนาใหม่ให้เกิดขึ้น” แล้วฉันอาหาร...”^{๔๔}

นอกจาก การสวดมนต์ฝึกสมาธิ การฉันอาหารแล้ว พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ยังเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณร ในอีกหลายเรื่องด้วยกัน เช่น การจำวัดหรือการนอน ท่านเป็นผู้ที่มีวัตรปฏิบัติที่เรียบง่ายในการจำวัด ภูมิสำหรับการจำวัดของท่านมีขนาดเล็ก ลักษณะเรียบง่าย พอที่จะให้พระสงฆ์จำวัดได้ ๑ รูป เรียกว่า “กุฏิเล่าหมี” ภายในกุฏิไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกใดๆ ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ หรือพัดลม การจำวัดหรือการนอนที่สวนโมกขพลาราม จะใช้หมอนไม้หนุนนอนซึ่งพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) นำมาสอนว่า การนอนแบบสวนโมกขพลาราม จะนอนแบบเรียบง่ายใช้ท่อนไม้ตามป่ามาหนุนนอน ซึ่งในหลักพระพุทธศาสนาบัญญัติว่านอนหนุนไม้แล้วมารจะไม่ได้ช่อง มารในที่นี้หมายถึงกิเลสตนเอง ในประเทศอินเดียโบราณ ชาวาสที่ ต้องการสร้างความเข้มแข็งให้ตนเอง จะหนุนหมอนไม้เพื่อฝึกความอดทน แม้แต่กษัตริย์ลิจฉวีที่ต้องการความเข้มแข็งอย่างนักรบก็ต้องฝึกการนอนโดยหนุนท่อนไม้ ถ้าเป็นนักบวชสมัยก่อนก่อนมีการฝึกนอนเช่นนี้ ซึ่งจะทำให้ร่างกายทรงอยู่เพื่อประพาสปฏิบัติธรรมต่อไป^{๔๕}

^{๔๓} จังหวัดสุราษฎร์ธานี, เทียวสวนโมกข์ให้ถึงธรรมเที่ยวถึงธรรมที่สวนโมกข์, (สุราษฎร์ธานี : โรงพิมพ์บริษัทแปลนโมทิฟ จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๑๕.

^{๔๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๓/๑๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๓, ม.ม.(บาลี) ๑๓/๒๔/๑๘-๑๙, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔/๒๗, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๗๕/๕๔-๕๕, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๕/๘๐, ส.ส. (บาลี) ๑๘/๑๒๐/๙๘-๙๙, ส.ส. (ไทย) ๑๘/๑๒๐/๑๔๒, อง.ฉก. (บาลี) ๒๒/๕๘/๓๗๑-๓๗๔, อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๕๔๘-๕๔๙.

^{๔๕} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาด้านใน, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนสวัสดิ์, ๒๕๔๐), หน้า ๘๐.

แม้แต่ในการบิณฑบาตโปรดสัตว์โลก ท่านพุทธทาสภิกขุ ก็ได้ประพาดิตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับพระภิกษุสามเณร ในสวนโมกขพลาราม จะมีการออกบิณฑบาตหลังจากทำวัตรเช้าเรียบร้อยแล้ว เวลาประมาณ ๐๖.๓๐ นาฬิกา การบิณฑบาตจะไม่ได้เดินตามรับอาหาร ไม่มียามสำหรับใส่อาหาร บิณฑบาตเพียงแค่อาหารเต็มบาตรหรือคิดว่าเพียงพอสำหรับฉันเท่านั้นแล้วกลับวัดทันที การเดินบิณฑบาตเดินอย่างมีสมาธิ สงบ เป็นการประพาดิธรรมสืบต่อพระพุทธศาสนา ท่านถือว่าการบิณฑบาตเป็นการปฏิบัติธรรมตามกิจวัตรของพระภิกษุสามเณร^{๔๖}

วัตรปฏิบัติอีกอย่างหนึ่งที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มักจะทำเป็นตัวอย่างให้กับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปได้นั้นก็คือ การทำความสะอาดสวนโมกขพลารามด้วยการกวาดลานวัด ท่านถือว่าการกวาดลานวัดก็เป็นการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่ง เพราะในขณะที่เรากวาดลานวัดนั้น เราจะเห็นใบไม้ร่วงหล่นลงมา มีทั้งแก่ ใบเหี่ยว ใบที่มีสีเขียว และใบที่มีสีเหลือง ปรากฏการณ์ธรรมชาติจากการร่วงหล่นของใบไม้เช่นนี้ บอกให้เราเห็นว่า ต้นไม้กำลังสอนธรรมะแก่เรา ตามกฎไตรลักษณ์ หรือกฎแห่งสามัญลักษณ์ ๓ ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สอนให้เราเห็นว่าความตายนั้นมิได้ตลอดเวลา ทุกเพศ ทุกวัย ทั้งแก่และหนุ่ม เพราะฉะนั้น ทุกคนอย่าประมาทกับการดำเนินชีวิต

การปฏิเสฐวัตถุนิยมและการเป็นอยู่แบบเรียบง่ายของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) นี้ ถือว่าเป็นหลักการใช้ปัญญาข้อหนึ่งในโยนิโสมนสิการ^{๔๗} เป็นการคิดแบบเห็นคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม อันเป็นอุบายช่วยสกัดกั้นความมัวเมาในกามคุณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ซึ่งเป็นกิเลส อันนอนเนื่องในสันดานของมนุษย์ที่ถอนได้ยาก^{๔๘} เพราะการเห็นว่า ความสุขทางกายและจิตที่เกิดจากวัตถุ เป็นสิ่งมีค่าสูงสุดของชีวิต^{๔๙} เป็นมิจฉาวิญญูอย่างหนึ่ง ในบรรดาวิถีทั้งหลายในอินเดีย^{๕๐}

สรุปได้ว่า การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ถือเป็นอุปายโกศลสำคัญประการหนึ่งต่อการเผยแผ่พุทธธรรมและการปฏิรูปศาสนาในช่วงแรกเริ่มของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ทำให้ท่านประสบผลสำเร็จในการนำหลักธรรมคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา

^{๔๖} จีราพร คงเหล่, “ศึกษาบทบาทของสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๑), หน้า ๓๕-๓๖.

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน พระมหาหันทพัฒน์ กองบาง, “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระสูตรต้นตอปัญหา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔, หน้า ๙.

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, หน้า ๗๒.

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน สำนักราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ - ไทย (กรุงเทพมหานคร : เท็กซ์ แดน เจอร์รับ พับลิเคชั่น, ๒๕๔๓), หน้า ๖๑.

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน Chandorodaya Bhattacharya, The Element of Indian Epistemology (Culcatta : Modem Book Agency Private Ltd, ๑๙๖๖.), p ๗๘, วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, ปรัชญาครุทศสมัยพุทธกาล (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒.

เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทย และกลายเป็นที่ยอมรับของพระสงฆ์ด้วยกัน ตลอดจนถึงคฤหัสถ์ที่นับถือพระพุทธศาสนา ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๙^{๕๑}

๔.๒.๑.๒ การใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม

นอกจากการทำให้ดูเป็นตัวอย่างแล้ว พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ท่านยังมีอุปายโกศลในการเผยแผ่พุทธธรรมด้วยการใช้อุปกรณ์และสื่อต่างๆ เป็นเครื่องช่วย โดยได้นำศิลปะประเภทจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมแบบโบราณของชาติต่างๆ มาจำลองไว้เพื่อสอนธรรมะ อุปกรณ์ช่วยสอนธรรมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ที่เป็นที่กล่าวถึงและประสบผลสำเร็จ มีตัวอย่าง ดังนี้

โรงมหรสพทางวิญญูณ ใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ทันสมัย และสามารถดึงดูดคนเข้าวัดได้เป็นจำนวนมาก เป็นเครื่องทุ่นแรง เนื่องจากท่านพุทธทาสมีความซำทำ ให้ไม่สามารถที่จะเทศนาหรืออธิบายหลักธรรมได้เป็นเวลานานนาน โรงมหรสพทางวิญญูณ จึงเป็นเสมือนอุปกรณ์ที่สำเร็จรูปที่สามารถใช้เป็นตัวแทนของท่านได้ เช่น เทปบันทึกเสียงให้แขกผู้มาเยือนเลือกไปฟังได้ตามต้องการ ภายในโรงมหรสพทางวิญญูณจะมีการจำลองภาพจิตรกรรมฝาผนังจากประเทศอินเดียประมาณ ๑๐๐ กว่าภาพ ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้แฝงไปด้วยธรรมะ ปรัชญา คติธรรมที่มีความลึกซึ้งทางธรรม ทำให้ผู้มาเยือนลืมนึกได้ยาก เช่น ภาพคนแจกดวงตาจะแจกดวงตาให้กับคนที่สนใจเข้ามารับดวงตา เมื่อได้รับดวงตาแล้วก็จะเดินกลับออกไปอย่างมั่นใจ สงบ และสว่าง ในขณะที่ผู้อื่นที่ไม่ได้รับดวงตาจะเดินอย่างหลงทาง ไม่มีความสว่าง ซึ่งภาพคนแจกดวงตานี้จะมีคติธรรมแฝงอยู่ว่า บุคคลใดที่ได้รับดวงตาแล้ว เปรียบเสมือนคนมีธรรมะ ซึ่งเป็นผู้ที่เจริญแล้ว สว่างแล้ว การเดินก็จะเดินไม่ผิดทิศทาง ไม่เหมือนกับคนที่ไม่มีธรรมะในจิตวิญญูณ คติธรรมข้อนี้เปรียบได้ว่า ท่านแจกดวงตาธรรมะให้แก่ผู้ที่ยังหลงใหลอยู่กับอบายมุขหรือวัตถุนิยม ให้เป็นคนที่มีสว่าง สามารถเดินทางชีวิตที่ไม่หลงทางอีกต่อไป^{๕๒} สอดคล้องกับที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวไว้ว่า

“...ที่แรกก็นึกถึงหลักที่สำคัญในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ตรัสเองว่า ธรรมะนี้ไพเราะงดงามในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในเบื้องปลาย ทรงแสดงธรรมให้เป็นอย่างนั้น และขมวดท้ายว่าให้ผู้ฟังได้เกิดความรู้สึกหนึ่ง รวบรวมแล้วมีความพอใจและอยากจะทำตามทนนอยู่ไม่ได้ ทางที่กลัวว่าธรรมะนี้เหลือวิสัยหรือยากเย็นไปหรือไม่เหมาะแก่ฆราวาสนั้นก็หมดไป เลยสรุปให้เหลือเพียงว่า ให้มันน่าสนใจ สนุกสนาน เย็นยะเยือกเป็นมหรสพ คำว่ามหรสพนี้ถือตามหลักภาษาบาลี ก็แปลคล้ายๆ กับว่า Entertainment ให้ความบันเทิงแก่ผู้มาก็แล้วกัน แต่เราไปเรียกกัน

^{๕๑} <http://philos-reli.human.ku.ac.th/buddhadasa100.htm>. (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๐๑ พฤษภาคม ๒๕๕๗).

^{๕๒} ดูรายละเอียดในใน พระโพธิญาณ อุดโล (สมหมาย) “วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๔.

สั้นๆ ว่าโรงหนัง มีความมุ่งหมายเป็นโรงละครมากกว่า นี่ๆ กันไว้ว่าทำอย่างนี้ เป็นโรงละครทางวิญญาณ โรงละครก็หมายถึงสนุกสนานอยู่แล้ว ทางวิญญาณนั้น หมายถึงส่วนที่วัตถุช่วยไม่ได้ คือเป็นเรื่องที่จะต้องทำให้ลึกมากเข้าไป เป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ โดยที่ถือว่า จิตหรือวิญญาณเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งกว่าร่างกาย ถ้าจะมีการพัฒนาก็ควรจะมีการพัฒนาจิตยิ่งกว่าร่างกาย...มหรสพทางโลกทั่วๆ ไปนั้น ไม่ใช่ มหรสพแก้ววิญญาณ เพราะมันเป็นการทรมานวิญญาณ ธรรมะนี้เป็นมหรสพทางวิญญาณอยู่ในตัว ไม่เป็นมหรสพทางวัตถุหรือทางโลกๆ เป็นมหรสพทางวิญญาณ เวลาใครไปเกี่ยวข้องกับธรรมะ มีธรรมะกันจริงๆ แล้ว ก็ได้รับความปิติปราโมทย์ เพลิดเพลิน มีกำลังแรงมาก เหมือนกับความเพลิดเพลินทางโลกๆ นั้น แต่มันเป็นความเพลิดเพลินอีกชนิดหนึ่ง ที่ทำให้จิตนี้พอใจสงบสุข บริสุทธิ์ด้วย สงบด้วย พอใจด้วย ฉะนั้นจึงเรียกว่า มหรสพทางวิญญาณ...”^{๕๓}

โรงปั้นภาพ เป็นสถานที่เผยแพร่ธรรมะโดยใช้รูปปั้นตุ๊กตา รูปปั้นสัตว์ต่างๆ ที่มีปริศนาธรรมแฝงอยู่เพื่อต้องการการปลูกฝังธรรมะแก่เด็กๆ เพื่อจะได้เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณธรรมต่อไปในวันข้างหน้า ท่านจึงหาวิธีที่จะดึงดูดเด็กเข้าวัดให้มากๆ การปั้นตุ๊กตารูปสัตว์ จึงเป็นสิ่งที่ช่วยดึงดูดความสนใจให้เด็กๆ ได้เข้าวัด เพราะเมื่อฟังธรรมะจากโรงปั้นภาพแล้ว ก็จะได้รับของขวัญเป็นตุ๊กตาอมสินรูปสัตว์กลับไปบ้านด้วย ปีหนึ่งๆ จึงมีเด็กๆ เข้าฟังธรรมะที่โรงปั้นภาพมากมาย

นอกจากนี้ยังมีการปั้นรูปพุทธประวัติจากหินสลักซึ่งเป็นศิลปะจากอินเดียที่จะแสดงให้เห็นถึงประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานออกเผยแพร่ โดยนำมาแสดงไว้ที่ฝาผนังของโรงมหรสพทางวิญญาณ และบริเวณโคนต้นไม้ทั่วไป ที่ภายในสวนโมกขพลาราม รวมถึงการได้มอบรูปปั้นชุดพุทธประวัติจากหินสลักให้กับวัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อนำไปเผยแพร่ธรรมะต่อไป

รูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เป็นประติมากรรมที่จำลองรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสมัยศรีวิชัย ซึ่งพบที่วัดพระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้อธิบายไว้ว่า คำว่า อวโลกิเตศวร แปลว่า ผู้เป็นใหญ่เหนือพระผู้เป็นเจ้าของผู้คอยสอดส่องดูแลโลกหรือสามารถกล่าวได้ว่า ผู้มีปัญญาแห่งนิยามมหายานของศาสนาในสมัยศรีวิชัยได้ประดิษฐ์ ขึ้นมาเพื่อให้นิยามมหายาน มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ควรแก่การเคารพบูชาไม่แพ้พระอิศวรของศาสนาฮินดูนั่นเอง ฉะนั้นการนำรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรมาที่สวนโมกขพลารามเพื่อต้องการใช้เป็นสื่อความหมายทางธรรมะที่แสดงให้เห็นถึง สุทธิ ปัญญา เมตตา ขันติ ซึ่งบุคคลใดมีทั้ง ๔ อย่างนี้ก็จะถือว่าเป็นบุคคลชั้นยอด รูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนี้ได้ประดิษฐานไว้บริเวณสนามหญ้าข้างโรงฉัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการอนุรักษ์ภูมิภาครวมโบราณทางพระพุทธศาสนาให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา^{๕๔}

^{๕๓} ส.ศิวัรักษ์, **ค้นร่องส่องพระ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

^{๕๔} ธรรมปราโมทย์, **ตามรอยพุทธทาส ภาคผลงาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๔.

ซุ้มประตูของสวนโมกข์ มีรูปนกยูงอยู่ด้านบน ขาเดินเข้าวัด มีรูปนกยูง ๒ ตัว ขาเดินออกจากวัด มีรูปนกยูง ๘ ตัว แสดงถึงปริศนาธรรม เมื่อก่อนสวนโมกข์ไม่ตั้งใจจะสร้างซุ้มประตู เพราะมีต้นไม้เป็นประตูอยู่แล้ว เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เคยกล่าวไว้ว่า เป็นประตูที่ไร้ประตู แต่ต่อมามีถนนใหญ่ตัดผ่าน เลยมีการสร้างซุ้มประตูขึ้นมาในที่สุด หลวงตาไสว อธิบายว่า นกยูงนั้นบางถิ่นอาจมองว่าเป็นนกผี นกอุบาทว์ แต่สวนโมกข์สอนให้เลิกม่งาย สอนให้ทวนกระแสว่านกนักปราชญ์ เพราะยกหูขึ้นสูง ตาโต และปากแหลมคม นักปราชญ์นั้นต้องฟังให้เต็มหู ดูให้เต็มตา พูดจาให้แหลมคม^{๕๕}

เสาทั้งห้าบนหลังคากุฏิ เสาห้าเสาบนหลังคาของกุฏิหลายหลังเกือบทั่วสวนโมกข์ ก็แสดงถึงปริศนาธรรม ธรรมะที่มี ๕ อย่างนั้น มีอยู่จำนวนมาก แต่ที่ท่านอาจารย์พุทธทาสเน้นหนัก คือ ธรรมที่เป็นพลัง ๕ ประการ ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา

ปริศนาโครงกระดูก ที่โรงธรรมมีโครงกระดูกสามโครง ผู้ใหญ่สองเด็กหนึ่งคล้ายเป็นครอบครัวแขวนอยู่บนที่สูง มีคำบรรยายด้านล่างว่า “เราเคยเป็นเช่นท่านมาแล้ว ไม่นานท่านก็เป็นเช่นเรา ความงามอยู่ที่ซากผี ดืออยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง นิพพานอยู่ที่ตายก่อนตาย”

ธรรมวารินาวาสศรกุลณมิตร เป็นสถาปัตยกรรมแบบเรือโบราณที่มีปริศนาธรรมแฝงอยู่ คือ ปกติเรือต้องอยู่ในน้ำ แต่ที่สวนโมกข์พลารามน้ำจะอยู่ในเรือ และบนเรือจะเป็นสวนวนทรายสำหรับนั่งสนทนาธรรม ท่านให้ความหมายเรือนี้ว่า เป็นเรือจับปลา หมายถึง คนที่เจริญแล้วต้องเดินไปหาธรรมะ และเรือจะให้ประโยชน์มาก คือ เป็นที่เก็บน้ำไว้ในยามขาดแคลน และสัญลักษณ์ของเสาร์ ๕ เสาที่อยู่บนเรือ หมายถึง ธรรมทุกชนิดที่มี ๕ ข้อ เช่น ชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รวมถึงเบญจธรรมและหลักธรรมอื่นๆ^{๕๖}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เห็นความสำคัญในการใช้สื่อศิลปะ โดยให้พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปได้เข้าใจศิลปะมากขึ้น จึงริเริ่มวิธีคิดสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยี และนวัตกรรมที่เหมาะสมเพื่อเผยแผ่หลักธรรมที่ท่านศึกษาค้นคว้าด้วยเทคนิควิธีการและสื่อสิ่งพิมพ์มีหลายรูปแบบนำมาประกอบในการสอนธรรมให้มองเห็นด้วยตาเนื้อเพื่อที่จะให้เกิดความคิดและความรู้สึกที่ดีอันเกิดจากการคิดนึกทางจิตวิญญาณของภายใน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการพัฒนาให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบัน

สรณะาฬิเก ที่สวนโมกข์พลารามจะมีสรณะาฬิเก ใช้เป็นสื่อสอนธรรมอย่างหนึ่ง โดยอาศัยเนื้อเพลงในบทกล่อมลูกของคนโบราณแถวรอบอ่าวบ้านดอนที่ว่า “มะพร้าวอาฬิเก ต้นเดียวโนเน กลางทะเลขี้ผึ้ง ฝนตกไม่ต้อง พ้าร่องไม่ถึง กลางทะเลขี้ผึ้ง ถึงได้แต่ผู้พันบุญเอย” ซึ่งมี

^{๕๕} สมทรง บุญฤทธิ์ และคณะ, ชีวิตและงานของหลวงตาไสว สิวญาโณ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เฟื่องฟ้า, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๘.

^{๕๖} จิราพร คงเหล่, ศึกษาบทบาทของสวนโมกข์พลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, หน้า ๕๗.

เนื้อหาเปรียบเทียบให้เห็นว่า พระนิพพานนั้นอยู่ท่ามกลางวิภูฏสงสาร หรือความรู้แจ้งแห่งทุกข์ แท้จริงอยู่ท่ามกลางความทุกข์นั่นเอง^{๕๗}

การใช้สรีรนาฬิกเกอร์ เป็นสื่อในการสอนธรรมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) นี้ สอดคล้องกับการใช้อุปกรณ์การสอนธรรมของพระพุทธองค์ในสมัยพุทธกาล ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วว่า พระพุทธองค์ก็มีการใช้สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาเป็นอุปกรณ์สำหรับประกอบการสอนธรรมเหมือนกัน เช่น ทรงใช้กิ่ง ใบ สะเก็ด เปลือก กระพี้ และแก่นของต้นไม้ เปรียบเทียบกับเรื่องการติดลาภสักการะของพระเทวทัต^{๕๘} ใช้เรื่องของเมฆฝน ๔ ชนิด^{๕๙} มะม่วง ๔ ชนิด^{๖๐} เปรียบเทียบลักษณะของบุคคล ๔ จำพวก เป็นต้น ทำให้ผู้ฟังหรือผู้เห็นเข้าใจได้ง่ายขึ้น

สรุปได้ว่า การนำเอาอุปกรณ์หรือสื่อมาช่วยประกอบการสอนธรรมนั้น จัดเป็นอุปายโกศลอย่างหนึ่งของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ช่วยให้พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ซึ่งมีความชราภาพ ไม่ต้องลำบากในการแสดงธรรมโดยตนเอง เพราะอุปกรณ์และสื่อต่างๆ สามารถเป็นเครื่องแสดงธรรมหรือให้ปริศนาธรรมกับผู้ที่ได้พบเห็นได้ เหมือนกับการได้ฟังธรรมจากตัวของท่าน พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นผู้ที่มีสติปัญญาในการประยุกต์อุปกรณ์และสื่อต่างๆ ที่หาได้โดยทั่วไป มาปรับใช้ในการเผยแผ่พุทธธรรมได้อย่างเหมาะสมกับอัธยาศัยของกลุ่มบุคคลต่างๆ ที่เดินทางมายังสวนโมกขพลารามเพื่อต้องการฟังธรรม ไม่ว่าจะเป็นเด็ก หรือผู้ใหญ่ ชาวบ้านธรรมดาหรือข้าราชการ บุคคลเหล่านี้เมื่อมาสวนโมกขพลารามแล้ว ย่อมจะได้รับประโยชน์อันเป็นสาระจากหลักพุทธธรรม ที่ท่านพุทธทาสสื่อสารผ่านรูปแบบและวิธีการต่างๆ ไม่มากก็น้อย

๔.๒.๑.๓ การใช้คำกลอน

นอกจากการประยุกต์ใช้อุปายโกศลด้วยวิธีการทำให้ดูเป็นตัวอย่างและการใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมแล้ว พระธรรมโกศาจารย์ (ท่านพุทธทาสภิกขุ) ยังมีการใช้คำกลอนประกอบการสอนธรรมอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นการเพิ่มอรรถรสในการฟังธรรมยิ่งขึ้น เป็นการสร้างความน่าสนใจ ชวนให้เกิดข้อคิดหรือแนวความคิดในการที่จะนำไปประยุกต์ให้เข้ากับวิถีชีวิตของผู้ฟังได้ คำกลอนและคำคมของท่านพุทธทาสนั้น เป็นที่ชื่นชอบและได้รับการยอมรับจากชาวพุทธในสังคมไทยอย่างแพร่หลาย

การประยุกต์ใช้คำกลอนประกอบการสอนธรรมนี้ สอดคล้องกับการใช้อุปายโกศลด้วยการให้ความหมายใหม่ในเชิงจริยธรรมของพระพุทธองค์ ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์จะใช้

^{๕๗} พระประชา ปสนนธมโม, เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๓๕) หน้า ๑๘๘.

^{๕๘} ดุราลัยเถียดใน ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๓๐๗-๓๑๑/๓๔๐-๓๔๔, ม.ญ. (บาลี) ๑๒/๓๐๗-๓๑๑/๒๗๒-๒๘๐.

^{๕๙} ดุราลัยเถียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๑/๑๕๔-๑๕๕, อง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๐๑/๑๖๖-๑๑๗.

^{๖๐} ดุราลัยเถียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๗/๑๖๒-๑๖๓, อง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๐๗/๑๒๓-๑๒๔.

วิธีการตรัสด้วยการเล่นภาษา มีการใช้คำร้อยกรอง ประเภถันท์ลักษณะ มีการตรัสในรูปแบบของคาถา^{๖๑} ซึ่งก็เหมือนกับการใช้คำกลอนหรือคำคมในปัจจุบันนั่นเอง ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะขอยกบทกลอนของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ซึ่งเป็นที่รู้จักและมีเนื้อหาละเอียดที่เกี่ยวข้อกับหลักธรรมที่ลึกซึ้ง ดังต่อไปนี้

เรื่องการฟังผู้อื่น

อันฟังท่าน	ฟังได้	แต่บางสิ่ง
เช่นฟังฟัง	ผ่านเกล้า	เจ้าอยู่หัว
หรือฟังแรง	คนใช้	จนควายวัว
ใช้จะฟัง	ฟังตัว	ไปเมื่อไร
ต้องทำดี	จึงเกิดมี	ที่ให้ฟัง
ไม่มีดี	นิดหนึ่ง	ฟังเขาไฉน
ทำดีไป	ฟังตัว	ของตัวไป
แล้วจะได้	ที่ฟัง	ซึ่งถาวร
ฟังผู้อื่น	ฟังได้	แต่ภายนอก
ท่านเพียงแต่	กล่าวบอก	หรือพร่ำสอน
ต้องทำจริง	เพียรจริง	ทุกสิ่ง, ตอน-
นี้, จึงถอน	ตัวได้	ไม่ตกจม
จะตกจน	หรือว่า	จะตกนรก
ตนต้องยก	ตนเอง	ให้เหมาะสม
ตนไม่ยก,	ให้เขายก	นั้นพกลม
จะตกหล่ม	ตายเปล่า	ไม่เข้าการ ฯ ^{๖๒}

บทกลอนบทนี้ของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นการอธิบายหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องของการฟังตนได้อย่างสอดคล้องและทำให้ชาวพุทธเข้าใจง่ายยิ่งขึ้นเกี่ยวกับหลักการของการฟังตนเองในทางพระพุทธศาสนา ดังที่มีพุทธพจน์พูดถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

อตตา หิ อตตโน นาโถ โก หิ นาโถ ปโร สียา
 อตตนา หิ สุตุนเตน นาถํ ลภติ ทูลลภา^{๖๓}
 ตนแล เป็นที่ฟังของตน บุคคลอื่น ใครเล่าจะเป็นที่ฟังได้
 เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่ฟังอันดีโดยยาก

^{๖๑} ดูรายละเอียดในบทที่ ๓ หน้า ๗๑-๗๒.

^{๖๒} ธรรมสภา, **มรดกธรรม ที่ข้าพเจ้าขอฝากไว้**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา ๒๕๔๙), หน้า ๓๑.

^{๖๓} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๓๐/๑๑๒, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๖๐/๑๓๐/๑๓๙.

เรื่องมองแต่แง่ดีเกิด

เขามีส่วน	เลวบ้าง	ช่างหัวเขา
จงเลือกเอา	ส่วนที่ดี	เขามีอยู่
เป็นประโยชน์	โลกบ้าง	ยังน่าดู
ส่วนที่ชั่ว	อย่าไปรู้	ของเขาเลย
จะหาคน	มีดี	โดยส่วนเดียว
อย่ามัวเพียว	ค้นหา	สหายเอ๋ย
เหมือนเที่ยวหา	หนวดเต่า	ตายเปล่าเลย
ฝึกให้เคย	มองแต่ดี	มีคุณจริง ฯ ^{๖๔}

บทกลอนบทนี้ของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นบทกลอนที่คุ้นหูและติดปากของชาวพุทธในสังคมไทย เพราะหากพูดถึงกลอนบทนี้ คนส่วนใหญ่สามารถที่จะจดจำได้ท่องได้อย่างแม่นยำ เป็นการอธิบายวิธีการมองบุคคลอื่นอย่างเป็นมิตร และการอยู่ร่วมกันในสังคมของมนุษย์ได้อย่างดีเยี่ยม จึงนับว่าเป็นอุบายโกศลอย่างหนึ่งในการเผยแผ่ธรรมด้วยการใช้คำกลอนอย่างได้ผล นอกจากบทกลอนเรื่องการฟังผู้อื่นและมองแต่แง่ดีแล้ว ยังมีบทกลอนอีกหลายบทที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ประพันธ์ขึ้น เพื่อใช้สำหรับประกอบการสอนธรรมแก่ชาวพุทธในสังคมไทย ให้มีความเข้าใจในพุทธธรรมได้ง่ายขึ้น ดังนี้

เรื่องเป็นมนุษย์ หรือ เป็นคน ?

เป็นมนุษย์	เป็นได้	เพราะใจสูง
เหมือนหนึ่งยุง	มีดี	ที่แววขน
ถ้าใจต่ำ	เป็นได้	แต่เพียงคน
ยอมเสียที	ที่ตน	ได้เกิดมา
ใจสะอาด	ใจสว่าง	ใจสงบ
ถ้ามีครบ	ควรเรียก	มนุษย์
เพราะทำถูก	พูดถูก	ทุกเวลา
เปรมปรีดา	คืนวัน	สุขสันต์จริง
ใจสกปรก	มีดมัว	และร้อนร้าว
ใครมีเข้า	ควรเรียก	ว่าผีสิง
เพราะพูดผิด	ทำผิด	จิตประวิง
แต่ในสิ่ง	ทำตัว	กลัวอับอาย
คิดดูเถิด	ถ้าใคร	ไม่อย่าตก
จงรีบยก	ใจตน	รีบชวนชวาย
ให้ใจสูง	เสียได้	ก่อนตัวตาย

^{๖๔} ธรรมสภา, มรดกธรรม ที่ข้าพเจ้าขอฝากไว้, หน้า ๕๑

ก็สมหมาย ที่เกิดมา อย่าเชื่อนเอย ฯ^{๖๕}

เรื่องบุญเป็นอะไร

สิ่งนั้นๆ	เป็นเหมือน	ของเกลื่อนกลาด
ที่เป็นบาป	เก็บกวาด	ทิ้งไถ่ถอน
ที่เป็นบุญ	มีไว้	เพียงเจือจุน
ใช้เป็นคุณ	สะดวกคาย	คล้ายรถเรือ
หรือบ่าวไพร่	มีไว้ใช้	ใช้ไว้แบก
กลัตกแตก	ใจสั้น	ประหวัดเหลือ
เรากินเกลือ	ใช้จะต้อง	บูชาเกลือ
บุญเหมือนเรือ	มีไว้ชี้	ไปนิพพาน ฯ ^{๖๖}

เรื่องเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง

จงทำงาน	ทุกชนิด	ด้วยจิตว่าง
ยกผลงาน	ให้ความว่าง	ทุกอย่างสิ้น
กินอาหาร	ของความว่าง	อย่างพระกิน
ตายเสร็จสิ้น	แล้วในตัว	แต่หัวที่
ท่านผู้ใด	ว่างได้	ดังว่ามา
ไม่มีท่า	ทุกข์ทน	หม่นหมองศรี
“ศิลปะ”	ในชีวิต	ชนิดนี้
เป็น”เคล็ด”ที่	ใครคิดได้	สบายเอย ฯ ^{๖๗}

บทกลอนเรื่องเป็นอยู่ด้วยจิตว่างของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) สะท้อนหลักการใช้โยนิโสมนสิการ หรืออุปายโกศลในการดำเนินชีวิต เป็นการคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน^{๖๘} สอดคล้องกับพุทธพจน์ที่ว่า

“...บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง, สิ่งทีล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว และสิ่งใดที่ยังมาไม่ถึง สิ่งนั้นก็พ้นอันยังมาไม่ถึง ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งในธรรมปัจจุบัน ไม่ถ่องแท้ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ บุคคลนั้น ควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว เพราะเราไม่รู้จักว่า ความตายจักมีวันพรุ่งนี้ เพราะความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนา

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๖๘} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, หน้า ๗๓.

มากนั้นย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย เราเรียกบุคคลผู้มีความเพียรไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืนซึ่งมีปกติอยู่อย่างนี้นั้นแล้วว่าผู้มีราตรีเดียวเจริญ...”^{๖๙}

สรุปได้ว่า พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นผู้มีความสามารถในการประพันธ์บทกลอนเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พุทธธรรม ได้อย่างดีเยี่ยม บทกลอนที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ประพันธ์ขึ้นนั้น เป็นบทกลอนที่ใช้เพื่ออธิบายหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีความลึกซึ้งและเข้าใจได้ยาก ให้กลายเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ง่าย และน่าสนใจยิ่งขึ้น บทกลอนหลายบทที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) แต่งไว้ ยังคงได้รับความนิยมและถูกนำมาใช้เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติของชาวพุทธในปัจจุบันนี้ได้เป็นอย่างดี เช่น บทกลอนเรื่อง เป็นมนุษย์ หรือเป็นคนบทกลอนเรื่อง มองแต่แง่ดีเกิด บทกลอนเรื่อง เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง เป็นต้น การใช้บทกลอนเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรมนี้ จัดได้ว่า เป็นอุบายโกศลอย่างหนึ่งของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ที่ทำให้การเผยแผ่พุทธธรรมของท่าน ประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริง บุคคลที่ได้อ่านบทกลอนของท่าน ทำให้เกิดความเพลิดเพลินและได้ข้อคิดในการดำเนินชีวิตที่ดีในเรื่องต่างๆ ทำให้บางคนเปลี่ยนอุปนิสัย และเปลี่ยนบุคลิกภาพ โดยเฉพาะทำให้จิตใจเยือกเย็น ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของท่านดังที่ปรากฏในคำกลอนที่ว่า

คำประพันธ์ พระธรรม ไม่จำเพาะ	ว่าจะต้องไพบรา เพราะอักษร
หรือสัมผัส ช้อยชด แห่งบทกลอน	ที่อรชร เริงกวี ตามนิยม
ขอแต่เพียง ให้อรธ แห่งธรรมะ	ได้แจ่มจะ ถนัดเห็น เป็นปฐม
แล้วได้รส แห่งพระธรรม ด้าอารมณ์	ที่อาจบ่ม เบิกใจ ให้เจริญ
ให้นิสัย เปลี่ยนใหม่ จากก่อนเก่า	ไม่ซึมเศร้า สุขสง่า นำสรรเสริญ
เป็นจิตกล้า สามารถ ไม่ขาดเกิน	ขอชวนเชิญ ชมธรรมรส บทกวี ^{๗๐}

๔.๒.๒ รูปแบบการประยุกต์ใช้อุบายโกศลของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ)

นอกจากพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) แล้ว พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ถือว่าเป็นพระสงฆ์อีกรูปหนึ่งที่มีการประยุกต์ใช้อุบายโกศล เพื่อการเผยแผ่พุทธธรรมอย่างกว้างขวาง รูปแบบในการเผยแผ่พุทธธรรมของท่าน มีความแปลกใหม่ และเป็นที่น่าสนใจของชาวพุทธในสังคมไทย เมื่อแบ่งวิธีการประยุกต์ใช้อุบายโกศลของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เฉพาะที่โดดเด่น สามารถสรุปได้เป็น ๓ ประเภท เช่นเดียวกัน คือ

^{๖๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๗๒/๒๔๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๒/๓๑๙.

^{๗๐} พุทธทาสภิกขุ, หัวข้อในคำกลอนและบทประพันธ์ของสิริवास, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ ๒๕๒๙), หน้า ๓๓.

๔.๒.๒.๑ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

ในส่วนของการเผยแผ่พุทธธรรมด้วยการทำให้ดูเป็นตัวอย่างนั้น พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ถือได้ว่าเป็นพระรูปหนึ่งที่ใช้การทำให้ดู อยู่ให้เห็น เป็นวิธีในการเผยแผ่พุทธธรรม ดูได้จากปณิธานของท่านที่ว่า จะสร้างวัดสวนแก้วให้มีลักษณะเหมือนกับสวนโมกขพลารามของท่านพุทธทาส ในฐานะที่ท่านก็เป็นลูกศิษย์คนหนึ่งของท่านพุทธทาส พระราชธรรมนิเทศ ได้ฝ่าฟันอุปสรรคและปัญหาต่างๆ นานัปการ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านรูปธรรม เช่น สถานที่ ทรัพย์สินเงินทอง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่างๆ หรือว่าปัญหาด้านนามธรรม เช่น การอภิธรรมศึกษา การเห็นแก่ตัว การไร้หัวใจของมนุษย์ เป็นต้น ที่เกิดขึ้นประหนึ่งว่าจะหยั่งถึงความพยายามและความตั้งใจจริงของพระพยอม แต่อย่างไรก็ดี ปัญหาทุกอย่างย่อมมีทางแก้ อยู่ในตัวเอง จากประเด็นดังกล่าวนี้ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้ประพาดิตนเป็นแบบอย่างให้กับชาวพุทธในการแก้ไข ปัญหาต่างๆ ด้วยอาศัยความพยายาม ไม่ย่อท้อ ยืนหยัดและเอาชนะกับปัญหาทั้งหลายที่ประดังเข้ามา จนสามารถสร้างวัดสวนแก้วให้เติบโตใหญ่ก้าวหน้า^{๗๑}

ตัวอย่างของการแก้ไขปัญหามาของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) นั่นก็คือ ปัญหาที่ดินภายในวัดสวนแก้ว ท่านเคยแสดงถึงความกล้าหาญและยกตัวอย่างเรื่องราว ประสบการณ์ชีวิตจริงของท่านในการแก้ไขปัญหารื้อที่ดินที่เกิดขึ้น มีความตอนหนึ่งจากหนังสือเรื่อง เมื่อยักษ์กินศีลธรรม : ชื่อที่ดินเพื่อปลูกธรรม ว่า

“...เดี๋ยวนี้วัดมีปัญหา สภาพวัดมันไม่เหมือนก่อน ก่อนนี้วัดติดคลอง คนมาทำบุญ ก็มาเรือ แต่เดี๋ยวนี้เรือไม่มี มีแต่มันน้อยมาก ไปใช้รถ คนมาวัดมาก แต่ทุกคนเขาก็มีรถมา รถก็แน่นวัด ไม่มีที่จอด รถก็แน่นวัด ไม่มีที่จอด ทางวัดทำที่จอดรถไม่พอ คนก็ไม่อยากมาวัด เพราะห่วงรถเขา เมื่อคนไม่เข้าวัดมันก็มีแต่วัดไม่เกิดประโยชน์อะไร... อาตมาได้ตัดสินใจซื้อที่ดินแปลงที่ค้างคาใจมานาน เพราะที่แปลงนี้เป็นเหมือนไข่แดง ที่ของวัดด้านหน้าด้านหลังด้านข้างล้อมไว้ทั้งสามด้าน จะพัฒนาจะทำโครงการอะไร ก็ลำบาก ตกลงกันได้ราคาสามสิบล้านบาท เจ้าของที่ให้เวลาสามปีในการผ่อนส่งงวดแรกให้วางสินบนสิบล้าน เงินวัดมีไม่ถึง แต่ก็มีญาติโยมที่มีใจเป็นบุญมองเห็นว่าวัดมีความจำเป็นอย่างไร แสดงความจำนงค์ให้ยืมเอามามัดจำงวดแรก อาตมาก็จะกัดฟันสู้ ต้องยอมเป็นหนี้สักสองสามปี...”^{๗๒}

จากกรณีนี้จะเห็นได้ว่า พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้มองเห็นปัญหาของวัดสวนแก้วนั่นก็คือปัญหาที่ดินที่ไม่เพียงพอให้พุทธศาสนิกชนนำรถมาจอดในวัดได้ ท่านจึงแก้ปัญหาดังกล่าวโดยยกตัวอย่างจากชีวิตของท่านเองว่า ปัญหาเรื่องที่ดินเป็นปัญหาสำคัญของวัดสวนแก้ว ท่านประสงค์จะให้พุทธศาสนิกชนเข้าวัดมาปฏิบัติธรรมหรือฟังธรรมให้ได้มากที่สุด เมื่อที่ของวัด

^{๗๑} สุขชาติ พิบูลย์วรศักดิ์, “องค์ประกอบกับกลวิธีการโน้มน้าวใจในปริศนาการเขียนของพระพยอม กัลยาโณ” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๗, หน้า ๔๐.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

ไม่เพียงพอ ท่านจึงตัดสินใจซื้อที่ดินเพิ่มขึ้น แม้ว่าการซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นเปรียบเสมือนการเพิ่มพูนหนี้สินของท่านให้มากยิ่งขึ้นไปด้วยก็ตาม แต่ท่านก็ยินยอมเพราะวัดมีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การแก้ปัญหาของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ในเรื่องของปัญหาที่ดินนี้ เป็นตัวอย่างของผู้มีอุปายโกศล ท่านใช้วิธีการคิดแบบค้นหาเหตุปัจจัยหรือวิธีคิดแบบอิทัปปัจจยตา^{๗๓} และการคิดแบบอริยสัจ^{๗๔} ในการจัดการกับปัญหา

นอกจากการเป็นตัวอย่างของการแก้ปัญหาส่วนตัวของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) แล้ว ท่านยังเป็นแบบอย่างของชาวพุทธในการแก้ไขปัญหาของสังคม ในด้านการช่วยเหลือผู้ยากไร้ หรือผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เป็นการปลุกมโนธรรมสำนึก ให้คนในสังคมรู้จักความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมสังคมคนอื่นๆ โดยการจัดตั้งโครงการต่างๆ ภายในวัดสวนแก้วถึง ๑๘ โครงการ^{๗๕} ซึ่งโครงการทั้งหมดนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยคนยากไร้ ในสังคม ผู้ติดยาเสพติด คนชรา หรือแม้กระทั่งเยาวชน ดังที่พระราชธรรมนิเทศได้เคยกล่าวถึงโครงการหนึ่งเอาไว้ว่า

“...เพราะปีนี้คิดว่าอยากจะทำอยากจะให้มีน้ำใจ อยากจะปลุกความมีน้ำใจคิสงสารช่วยเหลือคนด้อย แต่ก็ไม่ได้คิดว่าจะมากมายขนาดนั้น คือคิดว่าจะช่วยนักเรียนบ้านนอกชนบทสักร้อยสองร้อยคนที่อยากจะเรียนหนังสือ แต่อยู่ในสภาพที่พ่อแม่ฐานะยากจน จึงได้ทำโครงการที่รู้จักว่า “ช่วยน้องท้องหิว” หิวทั้งอาหาร หิวทั้งวิชาความรู้ คือเมื่อมีความรู้แล้วจะได้ภูมิใจว่าเราก็ได้เรียนได้รู้มาเช่นกัน....”

“...ไปบิณฑบาต บ้านอื่นทั่วไป เขาจะต้องมีขนม มีกุ้ง มีแกง มีอะไร แต่ปรากฏว่าเด็กคนหนึ่งพอใส่เสร็จบาตรแล้ว มันก็ยืนเฉย เราก็ยืนเฉย นึกว่ามันจะใส่อะไรอีก หนักหนกมันก็ทรุดตัวลงบอกว่า หลวงพี่ หนูไม่มีอะไรใส่แล้ว นอกจากข้าว ตอนนั้นหนูก็ไม่ได้รู้จะกินอะไรเลย แม่เพิ่งตาย ไม่มีใครทำกับข้าว วันนี้หนูก็กินข้าวเปล่า พอถึงตรงนี้ เราสะดุดใจมาก แล้วมันก็เกิดแรงบันดาลใจว่า ถ้าบวชต่อไป มีบารมีมากมาย เจอเด็กยากจนแบบนี้ เราจะช่วย ทั้งเรื่องเงิน เรื่องการศึกษา ให้ทุนรอนอะไรต่างๆ เราเคยคิดฝังใจว่า อยากช่วยคนยากคนจนให้มากที่สุด...”^{๗๖}

จากกรณีดังกล่าว จะเห็นได้ว่า พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้ประพฤตินเป็นแบบอย่างในประเพณีธรรมด้วยการมีเมตตาจิตคิดช่วยเหลือคนอื่นในสังคม และได้จัดตั้งโครงการต่างๆ มากมายถึง ๑๘ โครงการเพื่อช่วยเหลือบุคคลผู้ที่มีปัญหาทางสังคมโดยตรง และ

^{๗๓} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๐๔/๓๖๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๔/๔๓๙, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๒๖/๑๖๕, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๖/๑๑๓-๑๑๔, พ.อ. (บาลี) ๒๕/๒/๙๔, พ.อ. (ไทย) ๒๕/๒/๑๗๓, ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๔/๕-๑๐, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔/๕-๑๐, ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๓๗/๖๒-๖๓, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๗/๗๙.

^{๗๔} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๑๙/๘๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๙/๑๑๘, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๑/๓๑๖, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๑/๔๑๖.

^{๗๕} <http://www.kanlayano.org/projects/index.php>. (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๐๘ พฤษภาคม ๒๕๕๗).

^{๗๖} https://www.youtube.com/watch?v=NnUzeB3_z54. (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๘).

โครงการเหล่านั้นก็ได้ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี และจากการเป็นผู้ลงมือทำให้เห็นเป็นตัวอย่างนี้เอง จึงทำให้พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เป็นที่เคารพนับถือและยอมรับของคนในสังคมไทย อย่างกว้างขวาง และทำให้มีผู้คนนำเอาแนวคิดต่างๆของท่านไปลงมือปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดประโยชน์ ทั้งแก่ตนเองและคนอื่น การกระทำให้ดูเป็นตัวอย่างของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) จึงจัดได้ว่าเป็นรูปแบบของการใช้อุบายโกศลในการเผยแผ่พุทธธรรมที่ประสบผลสำเร็จอย่างเป็น รูปธรรมอย่างหนึ่ง

ความมีเมตตากรุณานี้ ถือได้ว่า เป็นคุณสมบัติภายในที่สำคัญประการหนึ่งของผู้มีอุบายโกศล^{๗๗} การที่พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) มีเมตตาจิตคิดจะช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม โดยการจัดตั้งโครงการต่างๆ จึงชื่อได้ว่า เป็นผู้มีความสมบัติของผู้มีอุบายโกศล เป็นการประพฤติตามอย่างของพระพุทธองค์ ผู้เป็นต้นแบบของผู้มีความกรุณา^{๗๘}

อีกเรื่องหนึ่งของการเป็นแบบอย่างที่ดีของชาวพุทธของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ก็คือการเป็นผู้รู้จักใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ไม่หลงมกมายกับสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เรื่องมีอยู่ว่า ครั้งหนึ่งเคยมีผู้นำพระเครื่องมาหลอกล่อให้พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เช่าเพื่อต้องการเงิน โดยผู้มาหลอกอ้างว่า ต้องการเงินเพื่อใช้เป็นค่าเดินทางกลับภูมิลำเนา จึงอวดอ้างถึงความโด่งดังของพระเครื่องต่างๆ นานา แต่ท่านปฏิเสธ เพราะท่านรู้เท่าทันว่าผู้มาติดต่อ ไม่ได้เป็นผู้ล่ำปากจริง และตัวท่านเองก็ไม่ได้เป็นผู้ลุ่มหลงอยู่กับวัตถุนิยม การที่ท่านเป็นคนหนักแน่น จึงทำให้ท่านรอดพ้นจากการถูกหลอกหลวง ท่านเล่าให้ฟังว่า

“...อาตมาอยู่ที่วัดเมื่อเร็วๆนี้ ก็มีเหมือนกัน มันทำเป็นว่าตกรถตกรามา ไม่มีเงินมีทองที่จะใช้จ่าย ทั้งหิวข้าวหิวน้ำมา จะกลับบ้านก็กลับไม่ได้ เพราะไม่มีเงินค่ารถ ช่วยหน่อยเถอะพระคุณเจ้า พระนี้ดีพระนี้ดังมาก รุ่งนั้นรุ่งนี้ แหมมันบรรยายสรรพคุณ น่าฟังเลยแหละ อาตมาก็เกือบจะใจอ่อนเหมือนกัน สุดท้ายอาตมาก็เลยบอกไปว่า นี่อาตมารับไว้ไม่ได้หรอกนะ จะเป็นรุ่นไหน โด่งดังยังงี้ก็ตามที่เถอะ เพราะเดี๋ยวนี้เรายังไม่หลับ จะเป็นเหรียญพระเขียนพระดังจากไหนมาก็ตาม ไม่มีทางที่อาตมาจะรับจะช่วย แม้แต่เงินสิบบาทหรือบาทเดียวก็อย่าหวัง โอ้ววิธีการเอาพระเครื่องมาล่อหรือเอามาเพื่อแลกกับเงินมันเสื่อมเสียที่สุดเลย ผลสุดท้ายมันก็ต้องเผ่นไป”^{๗๙}

จากกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้นำเรื่องราวจากประสบการณ์จริงของท่านในการใช้สติปัญญาเพื่อการแก้ไขกับปัญหาที่เกิดขึ้น มาเป็นอุทาหรณ์ให้กับผู้ฟังธรรมได้รับรู้และนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของตน ซึ่งวิธีการเช่นนี้นับว่าเป็นอุบายโกศลอย่างหนึ่งของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือและโน้มน้าวใจของผู้ฟังธรรมให้เกิดความอดสาเหในการที่จะปฏิบัติธรรมต่อไป

^{๗๗} ดูรายละเอียดใน บทที่ ๒ หน้า ๕๔.

^{๗๘} ดูรายละเอียดใน วิมพา. (ไทย) ๕/๕๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐-๓๑,๒๒๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๗๒-๗๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๒-๔๔, อ.ป.ม. (ไทย) ๒๒/๑๐๐, อ.ม.ก. (ไทย) ๒๒/๓๑๒.

^{๗๙} ความตอนหนึ่งจากหนังสือธรรมะให้ชีวิต : พระเครื่องเฟื่องกว่าพระธรรม หน้า ๖๐-๖๑.

สรุปได้ว่า ในด้านของการใช้อุปายโกศลด้วยการทำให้ดูเป็นตัวอย่างนั้น พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้เอาอย่างพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) คือประพฤติตนอยู่ในความดีงาม มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย น่าเลื่อมใส นอกจากนั้น หากจะสอนธรรมในเรื่องใด พระราชธรรมนิเทศจะใช้วิธีการทำเป็นแบบอย่างก่อน เช่นจะสอนเรื่องของน้ำใจ ก็ทำให้ดูว่าคนมีน้ำใจเป็นเช่นไร ดังการจัดตั้งโครงการต่างๆ เพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสและผู้ยากไร้ นั่นเอง ดังนั้น จึงทำให้พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) สามารถที่จะแนะนำผู้อื่นให้ปฏิบัติตามตนเองได้ เพราะท่านประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแล้ว

๔.๒.๒.๓ การใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม

นอกจากพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) จะใช้อุปายโกศลเผยแผ่พุทธธรรมด้วยวิธีการทำให้ดูเป็นตัวอย่างแล้ว ท่านยังได้ใช้วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมด้วยใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนอีกด้วย เห็นได้จากการที่ท่านให้สัมภาษณ์กับนางสาวชีวีวรรณ เสมาทอง มีความตอนหนึ่งว่า

“...รูปแบบวิธีการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะ ใช้คำพูดสอนหลักธรรม แต่บางครั้งภาพเพียงหนึ่งภาพก็นำภาพมาแสดง เพราะคำพูด ๑,๐๐๐ คำ ยังไม่เท่าภาพเพียงหนึ่งภาพ...ที่อาตมาสอนมากที่สุดคือ เรื่องธรรมะกับการทำงาน จะเทศน์สอน พูดให้ฟัง ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และที่สำคัญคือ อยู่อย่างที่เป็นประโยชน์ให้เห็น จะไม่อยู่อย่างว่างจากประโยชน์ การนำสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติมาประดิษฐ์ประกอบการสอน ถือเป็นการลงทุนน้อยที่สุดหรือเอามาอุปมาอุปมัย ที่จะทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น อยากจะศึกษาอยากจะทำตาม...”

“....สำหรับสื่อที่ใช้ ในอดีตตอนที่ยังไม่มีชื่อเสียง ครั้งแรกๆ เทศน์จากคัมภีร์ต่อมาเริ่มไป ขอเทศน์ตามโรงเรียน แต่ทางโรงเรียนไม่ให้อาตมาเทศน์ จึงตัดสินใจนำภาพไปซึกให้เด็กดูที่ข้างๆ โรงเรียน พอเด็กมาล้อมเยาะๆ และมีครูบางคนมาเห็นเข้า จึงนิมนต์ให้เข้าไปเทศน์ในโรงเรียน ตั้งแต่นั้นมา ก็เริ่มไปเทศน์ในโรงเรียนเรื่อยๆ ตระเวนเทศน์โดยออกค่าใช้จ่ายเองสื่อที่ใช้สำหรับ การเผยแผ่ได้แก่ สไลด์ ภาพวาด ภาพเคลื่อนไหว ภาพถ่าย เช่น ถ่ายภาพสุนัขดมเห่าและใช้ประกอบการบรรยายธรรม นอกจากนั้นอาตมายังสร้างภาพยนตร์ เรื่องวัลลภ ส่วนสื่อที่ได้ผลมากที่สุดคือ สไลด์ เพราะสมัยนั้นยังไม่มีทีวีและภาพยนตร์มากนัก เด็กๆ มักจะชอบดูภาพ

พอเอาภาพไปกองก็จะพากันไปดูภาพที่อยู่ในกอง ต่อมาเมื่อเอาตมาเริ่มมี
ประสบการณ์มากขึ้น สามารถทำให้ผู้ฟังรู้สึกสนใจเราได้ โดยไม่ต้องมี
ภาพประกอบ อาตมาเลยเลิกฉายสไลด์...”^{๘๐}

นอกจากนี้แล้วยังมีอุปกรณ์ประกอบการสอนประเภทสื่อมวลชน ได้แก่ สื่อ
อิเล็กทรอนิกส์ สื่อสิ่งพิมพ์ เอกสารเผยแพร่ แผ่นพับ แผ่นประกาศและภาพโปสเตอร์ หนังสือธรรมะ
และสื่อโสตทัศน เป็นสื่อที่ให้ทั้งเสียงและภาพ สำหรับวัดสวนแก้วนั้นมีการใช้สื่อโสตทัศนหลาย
ประเภท

เช่น รูปภาพที่ทำให้เกิดอาการเคลื่อนไหว พระราชธรรมนิเทศฯ นำสื่อที่มี
ลักษณะคล้ายตัวหนังสือมาประกอบพร้อมคำบรรยายพร้อมๆ กับจับให้ตัวรูปภาพเคลื่อนไหวไป
ตามเรื่องราวที่พูด เพื่อให้ผู้ฟังโดยเฉพาะเด็ก เกิดความสนุกสนาน นอกจากการใช้อุปกรณ์สำหรับ
ประกอบการสอนธรรม ในรูปแบบต่างๆ ได้กล่าวมาแล้วนี้ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ)
ยังมีการสร้างวัตถุเพื่อใช้สำหรับประกอบการสอนธรรมเป็นกรณีเฉพาะอีกด้วย เช่น การสร้าง
อนุสาวรีย์แม่ อนุสาวรีย์ถูกกล้วแยก และการจัดทำคุกกี้ “จตุคำ” เป็นต้น

กล่าวถึงเหตุผลของการสร้างอนุสาวรีย์แม่ นั้น พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม
กัลยาโณ) ได้อธิบายว่า อนุสาวรีย์แม่สร้างขึ้นเมื่อกว่า ๑๐ ปีนี้เอง ซึ่งทุกครั้งที่นึกถึงท่าน น้ำตามัน
จะไหลออกมา จึงมีความคิดว่า จะสร้างอะไรขึ้นมา เพื่อเป็นที่ระลึกถึงความขยันของแม่ นอกจากนี้
ที่หน้าอนุสาวรีย์ยังมีคำจารึก ซึ่งเป็นคำพูดที่แม่ของพระพยอมพูดไว้เมื่อกว่า ๕๐ ปีที่แล้วอีกด้วย
ข้อความเขียนว่า คินันจำได้ว่า เป็นคินพระจันทร์เต็มดวง น้องตื่นมากลางดึก ร้องหาแม่ ได้ยินเสียง
พื้นดินอยู่ข้างบ้าน จึงเปิดหน้าต่างออกมาดู เห็นแม่กำลังพื้นดิน จึงร้องเรียกแม่ แต่แม่บอกว่า ไยยอม
มึงไปนอนเป็นเพื่อนน้องให้แม่ก่อนเถอะ แม่จะปลุกกล้ว ปลุกอ้อย ไวให้ลูกกินกัน จะได้ไม่ต้องมอง
ปากชาวบ้านเขากินกัน

นอกจากนี้ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ยังให้ข้อคิดเกี่ยวกับการ
สร้างอนุสาวรีย์แม่อีกด้วยว่า

“...เมื่อสร้างเสร็จ มีคนไปเยี่ยมชมจำนวนมาก ขณะเดียวกันก็อดภาวนาอนุสาวรีย์
แม่ว่า ๖ แสนใบ มอบเป็นที่ระลึกให้ผู้ร่วมทำบุญ...อย่างไรก็ตาม แท้ที่จริงแล้ว
อนุสาวรีย์ที่มีชีวิตของพ่อแม่ นั่นคือลูกๆ นั่นเอง เปรียบก็เหมือนกับหากได้ลูกที่ดี
สร้างความดีงามไว้ให้ผืนแผ่นดิน ก็เหมือนกับสร้างความภาคภูมิใจให้แก่พ่อแม่
แต่หากลูกคนใดสร้างความเสื่อมเสีย ไม่เพียงทำให้พ่อแม่ทุกข์ใจ แต่กลับเร่งชีวิตท่าน
ให้จบเร็วเช่นกัน ดังนั้น ลูกที่ดีจึงควรคิดเสมอว่า พ่อแม่เป็นสิ่งที่ดีที่สุดเสมอ หากพ่อ

^{๘๐} ดูรายละเอียดใน ชีวีวรรณ เสมาทอง, “ความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อรูปแบบการสื่อสาร
ของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ)”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ๒๕๕๑, หน้า ๑๖.

แม้ว่าเกลียด ความรัก ที่เหลือเพียงน้อยนิดยังมากมายมหาศาลกว่าผู้ที่พร่ำบอกเรา
ทุกวันว่ารักพ่อแม่ ท่านให้กำเนิดเรา ให้เราการศึกษา มีงานการทำ นั้นเป็นสิ่งที่ดี
ที่สุดแล้ว จงตอบแทนท่าน เท่าที่ลูกจะสามารถทำได้ และสร้างความดีงามฝากไว้
เพื่อให้ท่านได้ภูมิใจกับอนุสาวรีย์ที่ท่านก่อตั้งมากับมือ ให้เป็นอนุสาวรีย์ที่มีชีวิตชีวา
และส่องสว่างตลอดไป...”^{๘๑}

นอกจากอนุสาวรีย์แม่แล้ว พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ยังได้สร้าง
อนุสาวรีย์ลูกกล้วยแขกอีกด้วย ในเรื่องของการสร้างอนุสาวรีย์ลูกกล้วยแขกนั้น ท่านได้อธิบายว่า

“....การสร้างอนุสาวรีย์ลูกกล้วยแขก เพื่อเตือนใจให้กับสังคมว่า บ้านนี้เมืองนี้
โดนตราค่า ๑๐ ล้านบาท วันหนึ่งก็กลายเป็นเพียงลูกกล้วยแขกได้ อาตมาจะไม่เสีย
เงินไปกับที่ดินแปลงนี้อีกแล้ว สิ่งที่อาตมาจะทำต่อไปก็คือ การสร้างอนุสาวรีย์ลูก
กล้วยแขกที่มีรูปโฉมของที่ดินแปลงปัญหาด้วย เพื่อที่จะบอกกับสังคมว่าโฉมที่ดิน
ที่วันหนึ่งมีค่ามากถึง ๑๐ ล้านบาท มาวันหนึ่งกลายเป็นกระดาศที่ไม่มีค่า หากเก็บใส่
ลิ้นชักไว้เฉยๆ แต่หากนำมาพับเป็นลูกกล้วยแขก ก็จะมีประโยชน์ขึ้นมาบ้าง นอกจาก
จะนำมาเป็นลูกใส่กล้วยแขกแล้ว อาตมา จะสร้างอนุสาวรีย์ลูกกล้วยแขกไว้หน้าวัด
ติดๆกับที่ดินแปลงปัญหา เพื่อเตือนใจให้กับทุกคนได้รับรู้ถึงความผิดพลาดที่เกิดขึ้น
อาตมาจะสร้างอนุสาวรีย์ลูกกล้วยแขก โดยจะมีรูปอาตมายืนก้มหัวก้มมืออยู่ข้างๆ
ลูกกล้วยแขก เพื่อเป็นการสื่อความหมายเรียกร้องว่า ขอให้ศีลธรรมกลับมา ขอให้
ความซื่อสัตย์กลับมา ก่อนที่โลกจะวินาศ นี่คือนสิ่งที่ตั้งใจจะทำ...”^{๘๒}

ส่วนเรื่องของการจัดทำคุกกี้จตุคำ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ)
กล่าวว่า

“....ที่ทำคุกกี้จตุคำเพราะที่ผ่านมาพยายามพร่ำสอนเตือนให้คนไทยได้ฉุกคิดและ
เข้าถึงหลักธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ทั้งการเทศน์ การสอน แต่ระยะหลัง
นับตั้งแต่เกิดกระแสตุลาการเทพ ทำให้คนไทยโดยเฉพาะชาวพุทธที่กำลังหลงทิศ
หันไปยึดถือยึดติดจตุคามแทนที่จตุราจริยสัจ หรือ อริยสัจสี่ ซึ่งเป็นคำสอนของ
พระพุทธเจ้าที่ได้ทรงตรัสรู้ไว้ อันเป็นหัวใจแท้ๆ ของชาวพุทธที่สอนให้รู้ทั่วทุกข์เกิดได้
อย่างไร ๔ ประการ คือ การมีอยู่ของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทาง
ไปสู่ความดับทุกข์...ชื่อคุกกี้จตุคำ รุ่นฉกคิดรวยโคตรนั้น นำมาจากคาถามหาเศรษฐีที่
พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้คือ “อุ อา กะ สะ” ซึ่งนำมารวมกันก็จะให้ความหมายว่า

^{๘๑} <http://www.komchadluek.net/detail/20090812/23934/อนุสาวรีย์แม่ของ...พระพยอมวัดสวนแก้ว.html>. (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๘).

^{๘๒} คุรยละเอียดใน พระพยอม กัลยาโณ, **ลูกกล้วยแขกพระพยอม**, (จังหวัดนนทบุรี : มูลนิธิวัดสวนแก้ว, ๒๕๕๐), หน้า ๗๑-๗๓.

ขยันหา ขยันเก็บ เลือกรับ เลือกใช้ ดังนั้น เมื่อนึกคิดและเข้าถึงคำ ๔ คำนี้ได้ ก็จะรวบได้อย่างแน่นอน จึงเป็นที่มาของจตุรคำ...”^{๘๓}

สรุปได้ว่า พระราชธรรมนิเทศฯ ได้มีการใช้อุปายโกศลในการเผยแผ่พุทธธรรม ด้วยการประยุกต์ให้สื่อและอุปกรณ์ต่างๆ ประกอบการสอนด้วย ท่านให้เหตุผลว่า เนื่องจากสมัยก่อนท่านยังไม่ใช่รู้จักของผู้คนในสังคม ดังนั้นการจะแสดงธรรม จึงจำเป็นต้องมีรูปแบบที่เป็นที่น่าสนใจเพื่อให้เข้าถึงกับกลุ่มของผู้ฟังที่มีอัธยาศัยแตกต่างกัน ซึ่งการใช้อุปกรณ์ในการประกอบการเผยแผ่พุทธธรรมนั้น ก็ทำให้พระราชธรรมนิเทศฯ เป็นที่ยอมรับของผู้คนในสังคมและสามารถทำให้ผู้คนในสังคมมีความสนใจที่จะศึกษาและปฏิบัติธรรมมากยิ่งขึ้น

๔.๒.๒.๔ การใช้คำคม

นอกจากการใช้อุปกรณ์ต่างๆ ในการเผยแผ่พุทธธรรมแล้ว การใช้คำคมหรือวาทะในการแสดงธรรม ก็เป็นอุปายโกศลอย่างหนึ่ง ที่ทำให้พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เป็นที่ยอมรับและรู้จักของสังคม ในฐานะของพระของพระนักเทศน์ฝีปากกล้า การใช้คำคมในเผยแผ่พุทธธรรมของท่าน ทำให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์ในการนึกคิด ตลอดจนถึงเข้าใจหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้ง่ายยิ่งขึ้น ทำให้การเผยแผ่พุทธธรรมของท่านประสบผลสำเร็จ เพราะสามารถโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังได้เป็นจำนวนมาก ดังที่ครั้งหนึ่ง ท่านเคยไปเทศน์ที่ทุ่งศรีเมือง จังหวัดสกลนคร เทศน์แบบโชว์เดี่ยวโดยไม่หยุดพักนานถึง ๑๖ ชั่วโมง ติดต่อกัน โดยมีผู้ฟังมากกว่า ๓ หมื่นคน^{๘๔} ทั้งนี้เนื่องมาจากวิธีการใช้คำพูดของท่านที่กระชับ ไม่ยืดเยื้อ ฟังแล้วเข้าใจได้ง่าย และสะกิดใจ เพราะเป็นการใช้ภาษาของชาวบ้าน และเป็นรูปแบบของวาทะหรือคำคม เป็นส่วนใหญ่

ตัวอย่างการใช้คำคมในการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) มีดังต่อไปนี้

“การคิดดี เป็นมิตร การคิดชั่ว เป็นศัตรูอันร้ายกาจ”

“โกรธคือโง่ โมโหคือบ้า ไม่โกรธดีกว่า จะได้ไม่บ้าไม่โง่”

“กินข้าวเขาแล้วมาชี้ ทำความดีคุ้มค่าเขาแล้วหรือยัง”

“แกจนจะแหม่ฝ่าโลงยังเที่ยวแหม่กันเด็กอยู่นั่นแหละ”

“แกแล้วต้องทำดีไว้ให้ลูกทำถูกไว้ให้หลาน ไม่ทำสิ่งชั่วช้าสามานย์ให้ลูกหลาน

ดูถูก”

“ขยันให้เหงื่อออกทางขมขื่น ดีกว่าขี้เกียจ แล้วยากจน จนน้ำล้นออกทางตา”

“ชั่วของความชั่ว อยู่ที่เห็นแก่ตัว ชั่วของความดี อยู่ที่เสียสละ”

^{๘๓} <http://www.manager.co.th/Home/ViewNews.aspx?NewsID=9500000069664>. (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๖ มีนาคม ๒๕๕๘).

^{๘๔} ชีวีวรรณ เสมาทอง, “ความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อรูปแบบการสื่อสารของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ)”, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมจริยา ๒๕๕๑, หน้า ๓.

“คนขยันเปรียบเหมือนแมลงผึ้ง ชอบบินไปดูดนมตอมเอาเกสรดอกไม้ ส่วนคนขี้เกียจเปรียบเหมือนแมลงวัน ชอบตอมแต่สิ่งสกปรกโสโครก”

“คนที่ไม่ยอมให้อภัย อารมณ์จะบูดตอนเช้า อารมณ์จะเน่าตอนเพล อารมณ์จะเหม็นตอนค่ำ พิตพิตอึดอัดอย่างกับเบนซินซูเปอร์”

“คนเราควรทำตัวให้เหมือนคนร้อนแร้ คนร้อนแร้โกยหินโกยทรายใส่ตะแกรงแล้วก็ร้อน เจอเพชรพลอยก็เก็บไว้ เจอหินเจอดินก็เหวี่ยงทิ้งไป”

“คนเราถ้าไม่ลำบาก ไม่ต่อสู้ สถานภาพของความเป็นมนุษย์ก็ย่อมน้อยต่ำลง”

“คิดพยาบาทบรรลัย คิดให้อภัยใจเยือกเย็น”

“จงรักษาความถูกต้องมากกว่าความถูกต้อง คนเดียวนี้นั้นจัญไรรักษาความถูกต้องมากกว่าความถูกต้อง”

“เดี๋ยวนี้คนติดคุกมากกว่าติดวัด วัดกำลังจะร้าง ตารางกำลังจะเจริญ”

“ถ้าเราเอาเหล้ากับขี้ไปตั้งให้หมามันกิน หมามันเลือกกินขี้ เพราะยังมีกากวิตามินหลงอยู่บ้าง”

“พอมีความสามัคคีเกิดขึ้น ทำให้หนักกลายเป็นเบา ยากเป็นง่าย ช้าเป็นเร็ว”

“เรายอมแพ้คน เพื่อเอาชนะกิเลส ดีกว่ายอมแพ้กิเลส เพื่อเอาชนะคน”

“เราอยากให้กระจกยืมแก่เรา เราก็ต้องยืมให้กระจก”

“อยู่ด้วยกัน อย่าอวดดี ถ้าความดีมีอยู่จริง มันจะอวดตัวมันเอง”^{๘๕}

การใช้วาตะหรือคำคมประกอบการสอนธรรมเพื่อสะกิดใจผู้ฟังให้ได้ใช้สติปัญญาในการขบคิด ของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) นี้ สอดคล้องกับวิธีการใช้อุปายโกศลของพระพุทธเจ้า ในสมัยพุทธกาล ดังเรื่องของพระภิกษุชื่อว่าโปฐิละ ที่ทรงจำพระไตรปิฎกได้แม่นยำ และเป็นอาจารย์สอนธรรมแก่ภิกษุรูปอื่นถึง ๕๐๐ รูป แต่ไม่เคยคิดที่จะนำธรรมที่ตนรู้มาปฏิบัติเพื่อกำจัดทุกข์ พระพุทธเจ้าจึงใช้วาตะตรัสเรียกพระโปฐิละว่า “ผู้มีโบลานเปล่า” หมายถึงมีความรู้มาก แต่ไม่สามารถนำความรู้ที่ตนมาใช้ในการดับทุกข์ของตนเองได้ เพื่อเป็นการสะกิดใจให้ท่านเกิดความรู้สึก สดุดีที่ท่านทำลายทิฐิฐานะของตนเองจนหมดสิ้นแล้ว ได้บรรลุธรรม เป็นพระอรหันต์ รูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา^{๘๖}

สรุปได้ว่า การใช้วาตะหรือคำคมในการสอนธรรม ถือเป็นอุปายโกศลที่สำคัญประการหนึ่ง ของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) คำคมของท่านจำนวนมาก เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางและถูกนำไปใช้ประกอบตามสื่อต่างๆ เช่น โฆษณาทางโทรทัศน์ เป็นต้น เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติให้กับผู้คนในสังคม อย่างคำคมที่ว่า “กฐินมาเป็นกฐินบาป”^{๘๗} หรือคำคมที่ว่า “ขยัน

^{๘๕} พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) , ประวัติและผลงาน ๑๘ โครงการ ๙ สาขา ของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ), (กรุงเทพมหานคร : โพธิ์ทองการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔-๒๖.

^{๘๖} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (บาลี) ๒/๒๑๐/๓๐๘-๓๑๐.

^{๘๗} <https://www.youtube.com/watch?v=5x0dkbCoqIQ>. (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๘).

ให้เหวี่ยงออกทางชุมชน ดีกว่าชี้เกี้ยว แล้วยากจน จนน้ำล้นออกทางตา”^{๘๘} เป็นต้น อนึ่งการใช้คำคมในการสอนธรรม ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้คนในสังคม หันกลับมาสนใจในธรรมะอีกด้วย เพราะคำคมที่ใช้ เป็นภาษาที่เข้าใจได้ง่าย และสามารถนำไปปรับใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้ด้วย

๔.๓ จุดมุ่งหมายการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระสงฆ์ไทย

สำหรับการใช้อุปายโกศลของพระสงฆ์ในสังคมไทยนั้น ก็ไม่แตกต่างจากการใช้อุปายโกศลของพระพุทธองค์และพระสาวกในสมัยพุทธกาลมากนัก พระสงฆ์ ผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พุทธธรรมย่อมมีจุดประสงค์หรือเป้าหมายในการเผยแผ่พุทธธรรม นั่นก็คือ (๑) เพื่อการแก้ไขและพัฒนาชีวิตและสังคมของพระสงฆ์ในปัจจุบัน (๒) เพื่อการแก้ไขและพัฒนาชีวิตและสังคมของคฤหัสถ์

ปัญหาด้านชีวิตและสังคมของพระสงฆ์ไทยนั้น มีความซับซ้อนมากขึ้นกว่าปัญหาของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล เนื่องจากว่าพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ยังมีความบริสุทธิ์อยู่มาก การบวชก็มุ่งเน้นไปเพื่อการสละออกจากทุกข์ มุ่งเพื่อการเอาชนะกิเลส เป็นหลัก แม้จะมีผู้บวชเพื่อไม่ได้หวังจะเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดจะมีอยู่บ้าง แต่ก็ยังเป็นเพียงกลุ่มเล็กๆ ไม่มากนัก

แต่สังคมสงฆ์ในปัจจุบันนั้น จัดได้ว่าเป็นสังคมสงฆ์ที่อยู่ในเชิงประยุกต์ คือมิได้มีเป้าหมายอยู่ที่การต้องการการหลุดพ้นเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่อย่างอื่น นั่นก็คือการมุ่งทำหน้าที่เพื่อเป็นศาสนทายาท นอกจากนั้นสังคมสงฆ์ในปัจจุบันยังเป็นสังคมที่มีความใกล้ชิดกับสังคมคฤหัสถ์ แม้แต่กระทั่งกฎระเบียบหรือวินัยก็ยังอยู่ภายใต้กฎหมายการปกครองคณะสงฆ์อีกด้วย ซึ่งเป็นกฎหมายที่สงฆ์จะต้องให้ความสำคัญรองมาจากพระธรรมวินัย^{๘๙} นอกจากนั้นพระสงฆ์ยังอยู่ในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากกระแสของโลกยุคใหม่ที่รับความมีเสรีภาพของความคิดค่อนข้างสูง ดังนั้นจึงเกิดมีปัญหามากมายด้านด้วยกัน เช่น ปัญหาการตีความพระธรรมวินัย การทำพระธรรมวินัยให้วิปริตผิดเพี้ยน^{๙๐} หรือปัญหาการก่อตั้งลัทธิความเชื่อใหม่ๆ ขึ้นมา เป็นต้น จุดมุ่งหมายของใช้อุปายโกศลเพื่อการแก้ไขปัญหามาของสังคมของพระสงฆ์นั้น ก็เพื่อให้พระสงฆ์มีความเข้าใจในพระธรรมวินัยอย่างถูกต้อง และลดปัญหาของการประพฤติดัดและสร้างความเสื่อมเสียให้กับสังคมของพระสงฆ์ เพราะสาเหตุของปัญหาเหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากความไม่รู้และความไม่หนักแน่นในพระธรรมวินัยของพระสงฆ์

^{๘๘} <https://www.youtube.com/watch?v=ghZnnUxA85A>. (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๘).

^{๘๙} พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕) เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจแก่รัฐเหนือคณะสงฆ์อย่างไม่เคยมีมาก่อนนับแต่รวมสงฆ์ให้เป็นหนึ่งเดียวกันทั่วประเทศ แม้ว่ากฎหมายจะให้พระสงฆ์ปกครองตนเองโดยอำนาจศูนย์รวมอยู่ที่มหาเถรสมาคม ไม่ได้ขึ้นอยู่กัพระมหากษัตริย์อย่างสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ก็ได้ให้อำนาจแก่รัฐบาลอย่างชัดเจน (ผ่านพระมหากษัตริย์) ในการปลดพระสังฆราชได้ (ซึ่งไม่ปรากฏในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใดมาก่อน) นอกจากนั้นรัฐบาลยังสามารถมีบทบาทในมหาเถรสมาคมโดยผ่านกรมการศาสนา ซึ่งเป็นสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม.

^{๙๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *กรณีธรรมกาย*, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนวชิรธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๔-๕.

ข้อแตกต่างในการประยุกต์ใช้อุปายโกศลในสมัยพุทธกาลกับในสังคมไทยปัจจุบันนั้น ก็คือ การใช้อุปายโกศลเพื่อการสอนธรรมในสมัยพุทธกาลนั้น นอกจากจะเป็นไปเพื่อการแก้ไขปัญหาชีวิตและสังคมของพระสงฆ์ รวมไปถึงอุบาสกอุบาสิกาแล้ว ยังมุ่งเน้นไปในเรื่องของการบรรลุคุณวิเศษ การช่วยยกระดับจิตใจของบุคคลผู้ฟังธรรมจากปุถุชนให้กลายเป็นพระอริยบุคคล เป็นสำคัญ^{๙๑} แต่การใช้อุปายโกศลของพระภิกษุในปัจจุบันนี้ มุ่งเน้นในเรื่องของการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในระดับของโลกิยะ การทำให้สังคมสงบ เกิดการปรับปรุงและพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น การช่วยให้พระสงฆ์สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องตามพระธรรมวินัย การช่วยเหลือสังคมของคฤหัสถ์ การมุ่งเน้นให้ชาวบ้านเป็นกัลยาณปุถุชน ที่สามารถอยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นปกติสุข เป็นต้น

ดังนั้นผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการใช้อุปายโกศลในการเผยแผ่พุทธธรรมของพระสงฆ์ไทย คือ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เป็นลำดับต่อไป

๔.๓.๑ จุดมุ่งหมายของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วว่า พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีความจำเป็นในการต้องประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรม เพราะท่านเล็งเห็นถึงความล้มเหลวในการเผยแผ่พุทธธรรมของพระสงฆ์ไทย การประพฤติดนयोหยอนทางพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ การยึดติดกับรูปแบบและพิธีกรรมมากเกินไป ตลอดถึงการเกิดความเชื่อที่ผิดๆ ของพุทธศาสนิกชน ดังนั้นจุดมุ่งหมายในการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของท่าน จึงอยู่ที่การพัฒนาชีวิตและสังคมของพระสงฆ์ รวมไปถึงคฤหัสถ์ เป็นสำคัญ

๔.๓.๑.๑ จุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ท่านมีความพยายามในการที่จะปฏิรูปพระพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม โดยเน้นที่การปฏิรูปพระธรรมวินัยที่มีความผิดเพี้ยนและคลาดเคลื่อนไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง ท่านเป็นผู้ที่โยงพุทธศาสนาเข้ากับวิทยาศาสตร์เสมอ ดังมีข้อความปรากฏในหนังสือเรื่อง ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์ ซึ่งท่านได้ชี้ให้เห็นว่า ระบบการค้นคว้า การบัญญัติขึ้นสอน หรือการสอนของ (พระพุทธเจ้า).... เป็นไปในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ ไม่แพ้ นักวิทยาศาสตร์ใดๆ ชนิดไหนในโลกนี้ พระองค์ก็ทรงมีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกันกับรูปแบบหรือวิธีการในทางวิทยาศาสตร์^{๙๒} แต่วิทยาศาสตร์ของท่าน หมายถึงความเป็นเหตุเป็นผลตามกระบวนการของธรรมชาติ ซึ่งสามารถพิสูจน์และประจักษ์แก่บุคคลได้โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ซึ่งตรงกันข้ามกับการกระแก้งคิดคำนึงในทางปรัชญา หรือการสักแต่ว่าเชื่อโดยไม่พิสูจน์ให้เห็นด้วยตนเองอย่างไสยศาสตร์ หรือศาสนาอื่นๆ ในทัศนะของท่าน สิ่งที่พระพุทธศาสนามีมากกว่าวิทยาศาสตร์ก็คือ จุดมุ่งหมายเพื่อการ

^{๙๑} ดูรายละเอียดในบทที่ ๓ หน้า ๘๐.

^{๙๒} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สวนอุศมมูลนิธิ, ๒๕๓๔), หน้า ๑๖.

พันทุกซ์สิ้นเชิง โดยที่บุคคลจะพันทุกซ์ไม่ได้เลยหากขาดการปฏิบัติให้เกิดปัญญาจนหลุดพ้นจาก
อวิชชาและอุปาทานทั้งปวง

การปฏิรูปพระพุทธศาสนาด้วยการให้ความสำคัญกับจิตภาวนาและปรมัตถธรรม
ในสมัยหนึ่งที่วิปัสสนากรรมฐานเป็นสิ่งที่ขาดหายไปจากการปฏิรูปของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เพราะอิทธิพลของเหตุผลนิยมและนิพพานถูกตัดทอนไปเพราะอิทธิพล
ของวิทยาศาสตร์ (และชาตินิยม) พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กลับให้ความสำคัญกับจิต
ภาวนาและปรมัตถธรรม ชนิดที่สวนทางหรือเลยพ้นกระแสเหตุผลนิยมและวิทยาศาสตร์อย่างเต็มที่
ท่านปฏิเสธที่จะพูดถึงโลกหน้าชีวิตหน้า แต่นิพพานก็ไม่ได้หายไปไหน หากท่านชี้ให้เห็นว่า นิพพานมี
อยู่แล้วในโลกนี้ ไม่ต้องรอโลกหน้าให้เสียเวลา ท่านพุทธทาสตระหนักถึงความคลาดเคลื่อนและความ
ถดถอยของพระพุทธศาสนาที่ถือปฏิบัติอยู่ในเมืองไทยและมุ่งมั่นที่จะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่

ซึ่งในส่วนของการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส
ภิกขุ) ก็เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และทางการเมืองเช่นกัน แม้คำสอนและวัตรปฏิบัติ จะแปลก
ไปจากประเพณี เพราะเหตุผลส่วนหนึ่งคือ ท่านยังคงอิงพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ และหลีกเลี่ยงการ
โจมตี คณะสงฆ์หรือยุ่งเกี่ยวกับการเมือง สอดคล้องกับทีนิจิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวเอาไว้ว่า

“...คำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุทำให้เป้าหมายทางโลกุตระธรรม
ซึ่งพระพุทธศาสนาที่เป็นทางการละเลย กลับมามีความสำคัญใหม่ นิพพานเป็นสิ่งที่
ทุกคนสามารถกระทำให้ง่ายแก่ตนได้ “ที่นี่และเดี๋ยวนี้” นัยยะก็คือ ปลดปล่อย
พระพุทธศาสนาออกจากวัด เพราะการปฏิบัติธรรมไม่ได้จำกัดความหมายให้เหลือ
เพียงการเป็นพระภิกษุเท่านั้น ขรวาสอีกมาก ทั้งที่คิดอย่างเดียวกันมา หรือได้รับ
อิทธิพลของท่านพุทธทาส พวกเขายกพระพุทธธรรมด้วยวิธีต่างๆ โดยไม่เกี่ยวอะไรกับ
องค์กรปกครองคณะสงฆ์ หรือรัฐ ในระยะหนึ่งทั้งองค์กรคณะสงฆ์และรัฐก็ออกจะ
ระแวงความเคลื่อนไหวนี้ แต่ในที่สุดก็ใช้วิธีตีกิน (coopt) กลุ่มเคลื่อนไหวเหล่านี้
แทนการปราบปราม ถึงอย่างไรกลุ่มเคลื่อนไหวนี้ก็ไม่ได้ทำลายแบบปฏิบัติที่เป็น
ทางการ (orthopraxie) ของพระพุทธศาสนาที่เป็นทางการอยู่แล้ว
ผลอย่างหนึ่งของการเผยแพร่คำสอนของท่านพุทธทาส ก็คือ การโต้เถียงอภิปราย
เกี่ยวกับปรมัตถธรรม ในหมู่นักคิดชาวพุทธอย่างกว้างขวาง มีการพิมพ์หนังสือออก
ตอบโต้กันอยู่เสมอ อาจถือได้ว่าเป็นความพยายามในการ “ปฏิรูป” (ในความหมาย
ขรวาส ไม่ใช่ทางศาสนา) พระพุทธศาสนาที่น่าสนใจที่สุดในเมืองไทย เพราะไปพ้น
จากแบบปฏิบัติ เช่น ประเพณีการบวช หรือการครองผ้า แต่เข้าไปทำความเข้าใจกับ
โลกุตระธรรมโดยตรง ทั้งยังเชื่อมโยงโลกุตระธรรมนั้นให้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคน
ปัจจุบันด้วย...”^{๙๓}

^{๙๓} หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน ฉบับประจำวันที ๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มองถึงปัญหาของสังคมสงฆ์และแนะแนวทางในการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาไว้ ๓ ประการ ดังนี้

ประการที่ ๑ วัดในปัจจุบันไม่ได้เป็นที่ตั้งแห่งคำสั่งสอนให้คนปล่อยวาง วัดกลายเป็นเหมือนองค์กรประเภทหนึ่งซึ่งชวนขายหารายได้เลี้ยงตัวเท่านั้น อีกทั้งตัวนักบวชบรรพชิต พระเถระเหล่านั้นก็ถูกชักจูงโดยประชาชนมากขึ้น เพราะว่าเมื่อประชาชนต้องการอย่างใด นักบวชก็คล้อยตามเพื่อประจบประแจงให้ถูกใจประชาชน จะได้เป็นที่ได้มาแห่งลาภสักการะ เรียกว่า นักบวชถูกจูงจูงโดยประชาชน นักบวชจึงไม่อยู่ในสภาพที่เรียกว่า เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของประชาชน อีกทั้งภาวการณ์ในเรื่องการศึกษาเล่าเรียนพุทธศาสนาก็เปลี่ยนไป ถึงขนาดที่เรียกว่า ยิ่งเรียนพุทธศาสนาก็ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา เพราะการเรียนในวัดวาอาราม จากครูบาอาจารย์เช่นนี้ เป็นการเรียนเปลือกของพุทธศาสนาไปหมด ไม่รู้ตัวธรรมะที่แท้จริงซึ่งเป็นพุทธศาสนาตัวจริง กลายเป็นเพียงรู้แต่ภาษาบาลีบ้าง รู้ประวัติศาสตร์บ้าง เอาแต่สอบไล่ได้เท่านั้น ซึ่งตัวธรรมะที่แท้จริงนั้น ไม่ใช่อยู่ในรูปของตัวหนังสือ แต่อยู่ในความรู้สึก เมื่อไม่ได้อบรมความรู้สึกให้เป็นไปในทางธรรมะก็กลายเป็นว่าไม่รู้ธรรมะ และไม่รู้ตัวแท้ของพระพุทธศาสนา^{๙๔}

สำหรับการแก้ปัญหาในเรื่องนี้ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) แนะนำแนวทางสำหรับปฏิบัติไว้ว่า พุทธบริษัทต้องยึดมั่นในหลักศีล สมาธิ ปัญญา เป็นสิ่งสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ใช้เป็นหลักในการแก้วิกฤตการณ์ของโลกได้ และทำให้ทุกคนประสบความผาสุกทางจิตใจเต็มที่ พุทธบริษัทจะต้องเป็นผู้โฆษณาและเผยแผ่เรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา และก่อนจะเผยแผ่ พุทธบริษัทจะต้องมีศีล สมาธิ ปัญญา ที่ถูกต้อง ที่ครบถ้วนในตัวเองเสียก่อน จึงจะมีความสามารถในการที่จะโฆษณาหรือเผยแผ่สิ่งเหล่านี้ให้แก่คนอื่นต่อไป^{๙๕}

ประการที่ ๒ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวว่า เมื่อมองไปที่ตัวพระศาสนาเอง ก็ได้แปรรูปไปจนพระศาสนาไม่เป็นที่ตั้งแห่งศีลธรรม ไม่ควบคุมศีลธรรม เป็นการลงทุนมากและได้ผลไม่คุ้มค่า เช่น สร้างโบสถ์ใหญ่ๆ แข่งกัน สร้างพระใหญ่ๆ แข่งกัน สร้างพระเจดีย์ใหญ่ๆ แข่งกัน และอะไรๆ อีกมากมาย ซึ่งสุดท้ายแล้วก็ไม่ได้ผลชนิดที่ทำให้เกิดสันติภาพ กลายเป็นเรื่องใช้เงินไม่คุ้มค่า สร้างความวุ่นวายปั่นป่วนไปเสีย ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีก็มีการเปลี่ยนแปลงไปจนกลายเป็นส่งเสริมอบายมุขแทนที่จะส่งเสริมศีลธรรม เช่น การบวชนาค การทอดกฐิน งานศพ เป็นต้น กลายเป็นเรื่องอบายมุขโดยไม่รู้ตัว ไม่มีความหมายของคำว่า บวชนาค หรือทอดกฐิน หรืองานศพบริสุทธิ์ กลายเป็นช่องทางให้เกิดความสนุกสนานส่งเสริมกิเลส โดยอาศัยสิ่งเหล่านั้นเป็นเครื่องบังหน้า^{๙๖}

เรื่องการบำรุงพระศาสนา ที่คนส่วนใหญ่เน้นการบำรุงให้พระเถระได้กินดีอยู่ดี สร้างเสนาสนะ ถาวรวัตถุมากมาย ไม่สนใจการประพฤติปฏิบัติธรรมเลย ไม่เรียกว่าการบำรุงศาสนา

^{๙๔} พุทธทาสภิกขุ, การพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑-๒๔.

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑-๔๒.

^{๙๖} พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคการมีธรรมะ เล่ม ๑ ศีลธรรมกลับมา พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗๙-๔๘๐.

การบำรุงศาสนานั้น ต้องครอบคลุมทั้งการมีวัดวาอารามที่ดี มีภิกษุสามเณรที่ดี มีธรรมะ คือ การศึกษาเล่าเรียนการประพฤติปฏิบัติ และการได้ผลของการปฏิบัติ จึงจะเรียกว่ามีครบถ้วนและถูกต้อง สำเร็จประโยชน์ คือ มีศาสนาที่แท้จริง การบำรุงศาสนานั้นจะต้องบำรุงถึงกับขั้นที่ว่า มีการปฏิบัติธรรม และการพ้นจากทุกข์ คือ มีสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ หรือศาสนาเกิดขึ้นมาจริงๆ มิได้มีแต่เพียงเปลือกนอก ส่วนการบำรุงภิกษุสามเณรนั้นก็ทำให้ถูกต้อง เลี้ยงพระให้เป็นพระ อย่าเลี้ยงพระให้กลายเป็นหมู คือ เลี้ยงให้อยู่ดีกินดีมากเกินไปโดยไม่ต้องทำอะไร อย่าเลี้ยงพระให้เป็นม้า เป็นวัว เป็นนกเขา เป็นเทวดา เป็นยักษ์เป็นมาร หรือเป็นอะไรอื่นๆ อีกมากมาย แต่ต้องเลี้ยงพระให้เป็นพระ คือ เป็นผู้ประเสริฐเพราะว่างจากกิเลส มีความสะอาด สว่าง สงบอยู่ในจิตใจ^{๙๗}

ในเรื่องของการพัฒนาสังคมของสงฆ์นั้น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แนะแนวทางให้พุทธบริษัททุกคน ช่วยกันทำให้เจริญขึ้น ด้วยการประพฤติตามหลักการ ๓ ประการดังนี้

(๑) ตนเองต้องปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วจะมีความสุข ความเจริญ ไม่มีความทุกข์ พระสงฆ์ต้องพยายามศึกษาพระปริยัติธรรมและปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องด้วยตนเอง หรือสอนให้ผู้อื่นพลอยรู้ตามได้

(๒) แนะนำคนอื่นให้ปฏิบัติตาม การสอนแนะนำคนอื่นให้ได้ความรู้และเป็นคนดีนั้นเป็นสิ่งที่ต้องทำ ขาดเสียไม่ได้ ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ทำยากก็ต้องทำ เหมือนดังพระพุทธเจ้าสอนให้คนอื่นพ้นทุกข์นานัปการจนเป็นเหตุให้ศาสนาของพระองค์เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น

(๓) การช่วยกันบำรุงบุคคลผู้ที่ทำดี เมื่อเห็นใครปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง หรือสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามก็ควรช่วยบำรุงส่งเสริม ทุกคนควรละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขแก่คนทั้งปวง ซึ่งสุดท้ายแล้วความสุขนั้นคงล้นกลับมาหาตัวเราเอง^{๙๘}

สรุปได้ว่า พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ ท่านได้ปฏิรูปสังคมของพระสงฆ์ ทั้งในส่วนของทางศีลธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับหลักการของวิทยาศาสตร์ในโลกสมัยใหม่ และการให้ความสำคัญกับเรื่องจิตภาวนาและปรมัตถธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดหายไปในช่วงนั้น ทำให้สังคมของพระสงฆ์กลับมามีบทบาทและความสำคัญอีกครั้ง

๔.๓.๑.๒ จุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาชีวิตของพระสงฆ์

ปัญหาใหญ่อีกปัญหาหนึ่งของคณะสงฆ์ไทยก็คือ พระสงฆ์ในปัจจุบันประสบกับปัญหามากมายในการดำเนินชีวิต เช่นการไม่สามารถใช้ชีวิตภายใต้กรอบของพระธรรมวินัยได้อย่างชัดเจนมากนัก เนื่องจากบทบาทที่ขาดหายไปและบางอย่างเพิ่มเข้ามา ทำให้กระบวนการของการ

^{๙๗} พุทธทาสภิกขุ, การบำรุงศาสนา, (ธรรมมาตา, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖-๒๒.

^{๙๘} พุทธทาสภิกขุ, พระพุทธศาสนาชั้นปุณฺณ, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๑), หน้า ๒๙-๓๔.

เรียนรู้หรือการศึกษาพระธรรมวินัยนั้นเป็นไปได้อย่างยากลำบากมากขึ้นหรือปัญหาของการขาดครู อาจารย์สอนวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง ทำให้ไม่สามารถนำเอาหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ และสั่งสอนประชาชนได้อย่างจริงจัง ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พุทธธรรมจึงจำเป็นต้องรู้จักประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มองเห็นปัญหาการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ ในปัจจุบัน ดังที่ท่านกล่าวว่า ในปัจจุบันนี้ ผู้ที่บวชไม่ค่อยรู้จุดมุ่งหมายที่แท้จริงในการบวช ท่านจึงแนะนำให้ผู้บวชรู้จักความหมายที่แท้ของการบวชว่า การบวชที่แท้จริง หรือพรหมจรรย์ที่แท้จริง คือ การกระทำที่เป็นการกำจัดอดีต นอกจากนั้นเป็นเพียงเปลือก หรือส่วนประกอบภายนอก เบื้องต้นบวชเพื่อกำจัดอดีตนั้น อยู่วัดก็ได้ อยู่บ้านก็ได้ อยู่ถ้ำ อยู่ป่า อยู่เกาะร้างก็ได้ เป็นการบวชจริง และการบวชที่แท้จริงที่สุด คือ การทำชีวิตให้หมดปัญหา จะอย่างไร – ที่ไหน – เมื่อไร – เท่าไรก็ได้ มีทั้งทางวัตถุ/จิตใจ บวก/ลบ ในโลกเหนือโลก จนไม่มีปัญหาอะไรเหลือ

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวเน้นย้ำว่า ผู้ที่บวชนั้นต้องบวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริงแล้วสอนพุทธบริษัทจริงๆ การบวชของผู้บวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้รับผลจริง และสั่งสอนผู้อื่นจริงๆ นั้น ย่อมเป็นการสืบอายุพระศาสนาได้จริง นอกจากนี้ ผู้บวชจะต้องระมัดระวังในเรื่องดังต่อไปนี้ คือ เมื่อละจากเรือนบวชสู่ความเป็นผู้ไม่มีเรือนแล้ว จำเป็นต้องมีจิตใจอย่างผู้ไม่มีเรือนจริงๆ จะต้องละกิริยาอาการ ตลอดถึงความรู้สึกนึกคิด และการประกอบกิจการงานอย่างฆราวาสโดยสิ้นเชิง ความหนักอกหนักใจอย่างใดที่เกิดขึ้นเป็นประจำแก่พวกฆราวาสนั้น ไม่ควรมีแก่ผู้ที่บวชแล้ว ความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเป็นไปในทางสวยงาม สนุกสนาน เอร็ดออร่า หรือกามารมณ์ ไม่ควรจะอยู่ในใจของผู้บวชแล้ว การประกอบอาชีพการงาน ซึ่งยังต้องมีความรับผิดชอบผูกพันมากอันเป็นทางแห่งความฟุ้งซ่านไม่สงบ เป็นต้น เหล่านี้ก็ไม่ควรจะมีแก่บุคคลผู้บวชแล้ว ถ้าสิ่งต่างๆ เหล่านี้ยังมีอยู่ในใจหรือในความเป็นอยู่ของบุคคลผู้บวชแล้ว ก็หาชื่อว่าเป็นการบวชไม่ แม้จะห่มจีวร ฉ้นบิณฑบาตอยู่ที่วัด ก็ไม่สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้เร็ว^{๙๙}

ในเรื่องของการพัฒนาชีวิตของสงฆ์นั้น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แนะนำหลักปฏิบัติทั่วไป สำหรับผู้บวชพึงยึดถือปฏิบัติไว้ ดังนี้

(๑) ผู้บวชต้องมีหิริโอตตปปะ (ความละอายและความเกลียดกลัวต่อความชั่ว) ในอาบัติแม้เพียงเล็กน้อย ผู้บวชจะต้องให้ความสำคัญกับอาบัติแม้เพียงเล็กน้อย อย่างได้ดูเหมือนิธุบาแล้ว ล่วงละเมิดอาบัติ

(๒) ผู้บวชจะต้องทำตัวเหมือนสะใภ้ใหม่ในตระกูลอยู่ตลอดเวลา คือ เจียมเนื้อเจียมตัวและถ่อมตัวอยู่เสมอ จะได้เป็นที่รักใคร่ของเพื่อนสหธรรมิกด้วยกัน

(๓) ผู้บวชจะต้องสันโดษในปัจจุบันเครื่องอาศัย มีเครื่องนุ่งห่ม เครื่องกิน เครื่องบริโภคใช้สอย เป็นต้น เพราะความไม่สันโดษเป็นอันตรายของผู้บวชเป็นอย่างยิ่ง เพราะผู้บวชที่

^{๙๙} พุทธทาสภิกขุ, พุทธศาสนา, ๒๕๔๐, หน้า ๒๗-๒๘.

ปราศจากความสันโดษแล้วย่อมถือว่ายากจนโดยสิ้นเชิง หมายความว่า ไม่มีคุณสมบัติแห่งนักบวชเหลืออยู่เลยแม้แต่น้อย

(๔) ผู้บวชควรมีการทำให้อยู่ในลักษณะที่เตรียมพร้อมอยู่เสมอ กล่าวคือ ผู้บวชจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยลมหายใจสะอาด คือ มีจิตใจบริสุทธิ์สะอาดอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก เป็นพื้นฐานสำหรับการเกิดปัญญาหรือญาณทัศนะ (ความรู้เห็นอย่างแจ่มชัดในสิ่งทั้งปวง) อันสูงยิ่งขึ้นไปตามลำดับ

(๕) ผู้บวชควรหมั่นพิจารณาสังขารและสรรพสิ่งจนเห็นความเปื่อยหน่าย คลายกำหนดในสิ่งทั้งปวง คือ พยายามทำความเข้าใจความเข้าใจสิ่งต่างๆ ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมให้ถูกต้องตามที่เป็นจริง^{๑๐๐}

นอกจากนั้น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ยังได้ปฏิรูปรูปแบบการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ท่านเผยแผ่พุทธธรรมด้วยการปฏิบัติให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นในสัมผัส ท่านสร้างสวนโมกขพลารามด้วยมุ่งเน้นการอยู่กับธรรมชาติ สอนให้พระที่อยู่ร่วมกับท่าน รู้จักการปฏิบัติธรรมด้วยการทำงาน ด้วยถือคติว่า ธรรมะคือหน้าที่ ท่านฝึกอบรมพระภิกษุสามเณรให้รู้จักการทำวัตรสวดมนต์ ฝึกสมาธิ อันเป็นวัตรปฏิบัติที่ดีของพระภิกษุสามเณร แม้แต่การฉันอาหาร พระภิกษุสามเณรที่อยู่กับท่านต้องถือหลักที่ว่า กินข้าวจานแฉะ คือ ฉันอาหารที่นำข้าวแกงและอื่นๆ มาคลุกเคล้าเข้าด้วยกันลงในบาตร ไม่คำนึงถึงรสชาติของอาหารคาวหวาน ฉันอาหารตามแบบอย่างของพระอรหันต์ เหมือนเมื่อครั้งพุทธกาล การจำวัดหรือการนอนก็เช่นเดียวกัน พระภิกษุสามเณรที่อยู่กับท่าน ต้องอยู่แบบเรียบง่าย อาศัยอยู่ในกุฏิเล่าหมี ไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวก นอนหนุนหมอนไม้ตามป่า เพื่อฝึกความอดทน พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ปฏิรูปรูปแบบของการบิณฑบาตออกโปรดสัตว์ตั้งแต่ ๐๖.๓๐ น. การบิณฑบาตจะไม่เดินกวัดตามรับอาหาร ไม่มียามใส่อาหาร รับบาตรแต่พอฉันแล้วกลับวัดทันที นอกจากนี้แล้วท่านยังพัฒนารูปแบบการใช้ชีวิตของสงฆ์ ด้วยการอบรมสั่งสอนให้พระภิกษุสามเณร รู้จักการช่วยเหลือสังคม หรือแม้แต่ช่วยเหลือตนเองให้ได้ ดังจะเห็นได้จากคำพูดที่ว่า วัดสวนโมกขพลารามนั้น ไม่รับพระภิกษุสามเณร ที่ล้างจานเองไม่เป็น

จากกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า อุปายโกศลมีส่วนสำคัญในการใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการพัฒนาชีวิตของสงฆ์ให้ดีขึ้น ผู้ที่จะสามารถพัฒนาชีวิตสงฆ์ได้นั้น จะต้องมียุบายโกศลและคุณสมบัติที่เพียบพร้อม อย่างน้อยก็มีวัตรปฏิบัติเป็นที่ยึดถือของผู้อื่น เป็นผู้ที่ยุบายโกศลและความพร้อมที่จะปฏิบัติตามแบบอย่าง ซึ่งพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ก็เป็นผู้เผยแผ่พุทธธรรมท่านหนึ่งที่ประสบผลสำเร็จในการใช้อุปายโกศลเพื่อพัฒนาชีวิตของคณะสงฆ์ไทย

อีกประการหนึ่ง ในเรื่องของการประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการพัฒนาชีวิตของพระสงฆ์นี้ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เคยใช้วิธีการประพันธ์บทกลอน เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจสำหรับพระภิกษุสงฆ์ในการดำเนินชีวิตในเพศของนักบวช ในบทกลอนเหล่านั้นได้แสดงถึงโทษของการดำเนินชีวิตที่ไม่ถูกต้องและไม่ถูกหลักอย่างที่ว่าพระสงฆ์ควรจะเป็น อันเป็นบ่อเกิดของปัญหาและความทุกข์ต่างๆ ที่พระสงฆ์ต้องประสบเจอ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการเป็นพระที่ถูกต้องอย่าง

^{๑๐๐} พุทธทาสภิกขุ, บวช ๓ เดือน พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๑), หน้า ๒๐-๒๕.

แท้จริง อันจะนำความสุขในการประพาศิพรหมจรรย์มาให้ ดังที่ผู้วิจัยจะได้ยกบทกลอนบางบทที่ท่านเคยเขียนไว้ มาเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

เรื่องเป็นพระเมือง

เป็นพระเมือง	เรื่องมาก	ด้วยอยากเด่น
ต้องเขม่น	กันไป	จนไหลหลง
ต้องแบกทรัพย์	แบกศักดิ์	แบกพรรคพวง
เพื่อการเมือง	เรื่องณรงค์	ด้วยจงใจ
งานไต่ดิน	ไต่หน้า	ก็ทำเป็น
ถึงฆ่าเช่น	กันพินาศ	ไม่หวาดไหว
คอยแข่งกัน	มิให้ใคร	ดีกว่าใคร
ไม่เย็นใจ	เย็นตัว	มัวขึ้นลง ฯ ^{๑๐๑}

เรื่องเป็นพระป่า

เป็นพระป่า	สงบกว่า	เป็นพระเมือง
ไม่มีเรื่อง	แบกพรรค	แบกศักดิ์ศรี
ไม่ต้องสวม	หน้ากาก	ผู้มาดี
มันเกิดฟรี	ขึ้นมาเอง	เก่งในตัว
จะนั่งนอน	เย็นดิน	ไม่เขินขัด
ไม่มีใคร	คอยวัด	ว่าดีชั่ว
ไม่มีเรื่อง	ยั่วเย้า	ให้เฝ้ามัว
จึงเย็นตัว	เย็นใจ	ไม่ขึ้นลง ฯ ^{๑๐๒}

เรื่องเป็นเจ้าคุณ

เป็นเจ้าคุณ	เขาว่าบุญ	ใหญ่หลวงนัก
พากันปัก	ใจใคร่	ไผ่ฝนหา
ฉันทุณใจ	ในยุค	พระศาสดา
เป็นเจ้าคุณ	กันหรือหนา	ทำไหนกัน
พัดใบตาล	ยังไม่มี	นี้พัดยศ
นิตยภัตต์	มีหมด	กระโถนขัน
สัญญาบัตร	ไตรประทาน	งานสำคัญ

^{๑๐๑} พุทธทาส อินทปัญโญ, คำกลอนสอนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์ ๒๕๔๘), หน้า ๘๔.

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

ผลองกัน	หรรษา	จนบ้ำใจ ฯ ^{๑๐๓}
เรื่องเป็นหลวงตา		
เป็นหลวงตา	สนุกกว่า	เป็นเจ้าของ
เหมือนความว่าง	ดีกว่าบุญ	เป็นไหนๆ
ไม่ปรุงแต่ง	สังขาร	ประการใด
ล้วนเป็นไป	สงบเย็น	เป็นนิพพาน
บุญเป็นเรื่อง	สวยงาม	กิน-กาม-เกียรติ
แต่ไม่มี	ใครเกลียด	ทุกสถาน
ส่วนความว่าง	ว่างเสียจน	คนกลัวลาน
เขาเกลียดกัน	ชั้นจ้าน	เป็นหลวงตา ฯ ^{๑๐๔}

สรุปได้ว่า พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการพัฒนาชีวิตของพระสงฆ์ให้ดีขึ้น ท่านใช้วิธีการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง โดยการสร้างสวนโมกขพลาราม ให้เป็นสถานที่อันเหมาะสำหรับการพัฒนาชีวิตของพระสงฆ์ จากนั้นท่านจึงลงมือปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีกับพระสงฆ์ โดยเน้นที่ความเรียบง่ายเป็นสำคัญ ดังคำกล่าวที่ว่า ปฏิบัติให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นในสัมผัส ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงทำให้การเผยแผ่พุทธธรรมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ประสบผลสำเร็จในการช่วยพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีขึ้น และถูกต้องตามพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง

๔.๓.๑.๓ จุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาสังคมของคฤหัสถ์

ในเรื่องของการพัฒนาสังคมของคฤหัสถ์นั้น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ใช้อุปายโกศลเพื่อการแก้ไขปัญหาในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้ (๑) ด้านการศึกษา (๒) ด้านเศรษฐกิจ (๓) ด้านการเมือง

ในด้านของการศึกษานั้น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวว่า การศึกษาที่แท้จริงของมนุษย์นั้นต้องเพื่อให้มนุษย์ควรจะได้รับ การศึกษานั้นต้องเพื่ออบรมธรรม ไม่ใช่เพื่อความรูด การศึกษาไม่ใช่เพื่ออาชีพ การศึกษาไม่ใช่เพื่อประชาธิปไตย แต่ควรเป็นไปเพื่อความถูกต้องเพื่อธรรมาธิปไตย ให้ธรรมะครองโลก อีกทั้งการศึกษาควรเป็นไปเพื่อกำจัดเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ มิใช่เพื่อชีวิตรอด ดังนั้น พุทธทาส จึงได้แนะแนวในเรื่องแผนการศึกษา ๔ อย่าง เพื่อให้เป็นไปตามร่องรอยของบรมธรรม ดังนี้

๑. พุทธิศึกษา คือ เรียนแล้วต้องมีความรู้เรื่องที่สำคัญที่สุดของชีวิต ตลอดชีวิต คือ รู้ว่า เกิดมาทำไม ? เกิดมาเพื่ออะไร ? ได้โดยวิธีใด ? แล้วก็ให้ความรู้ถูกต้องในรูปของปรัชญาในศีลธรรมหรือศาสนาก็ได้

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙.

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

๒. จริยศึกษา คือ เรียนแล้วต้องเป็นพรหมจารีที่ถูกต้อง หมายถึง ต้องอยู่ในสภาพที่ต้องบังคับตัวเองให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ถูกต้อง และดีงามทุกกระเปียดนี้ การเป็นผู้ที่บังคับตัวเองให้มีระเบียบวินัยอย่างถูกต้อง เป็นระเบียบเรียบร้อย งดงามอยู่ทุกกระเปียดนี้จึงจะเป็นจริยศึกษา ไม่ใช่ลูกสิงห์โหม่น

๓. พลศึกษา คือ ต้องมีกำลังทางฝ่ายมโนธรรม ซึ่งปัจจุบันนี้นักศึกษาไม่มีกำลังฝ่ายนี้ มีแต่กำลังฝ่ายกาย ทำให้กลายเป็นยักษ์เป็นมารได้ง่าย ฉะนั้น นักศึกษาต้องมีกำลังทั้ง ๒ ฝ่าย คือ มีกำลังทางกายและกำลังทางฝ่ายจิต การมีกำลังฝ่ายจิตที่เพียงพอจะบังคับการให้เดินไปถูกทางซึ่งกำลังจิตในทางพระพุทธศาสนานั้นก็คือ สมาธินั่นเอง กล่าวสรุปได้ว่า คำว่า พลศึกษา ควรเป็นกำลังฝ่ายจิตที่ถูกต้องซึ่งจะจูงกำลังกายไปตามทางที่ถูกต้อง

๔. หัตถศึกษา คือ การมีฝีมือลายมือเพื่อการมีชีวิตอยู่รอดด้วยการมีอาชีพทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติของวิชาชนิดนั้นทั้งหมด คือ ใช้ทั้งภาคตัวหนังสือและภาคทำจริงไปไว้ให้เป็นหัตถศึกษาเสียให้หมด เพราะเป็นไปเพื่ออาชีพเท่านั้น ไม่ควรถือว่า เป็นพุทธิศึกษาเพราะอย่าลืมนึกว่า คนไม่ใช่เกิดมาเพื่ออาชีพ แต่เกิดมาเพื่อสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ อาชีพเป็นเพียงอุปกรณ์เล็กน้อยให้มีชีวิตรอดอยู่ได้ เพื่อคนจะได้ทำไปๆ เพื่อสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าอาชีพนั้น ไม่ใช่สิ่งทั้งหมดทุกเรื่องของคนเรา

เพื่อให้การศึกษาเป็นไปตามร่องรอยบรมธรรม พุทธทาส จึงแนะนำให้ทุกคนช่วยกันต่อหางหมาโดยให้มีธรรมะและศาสนาอยู่ในระบบการศึกษา ด้วยการเน้นที่ตัวธรรมะหรือตัวศาสนาที่จะเอามาใส่เข้ากับระบบของการศึกษาเพื่อให้เป็นระบบการศึกษาที่ถูกต้องสมบูรณ์ การศึกษาที่เนื่องอยู่กับธรรมะ หรือศาสนาทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ ให้โลกนี้มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง อย่าปรับปรุงให้ผิดเลยไปเสียอีก ต้องไม่เอาหางลิงมาต่อ คือ อย่าเอาการศึกษาชนิดจิตนิยมวิทยา เพื่อใช้ในการคดโกงหลอกลวงผู้อื่นทางการเมือง ทางเศรษฐกิจสำหรับเอาเปรียบตัวเอง เอาเปรียบผู้อื่น เอาเปรียบรัฐบาลของตนเองหรือเอาเปรียบคนทั้งโลก

นอกจากนี้พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ยังได้ประพันธ์บทกลอนที่พูดถึงเรื่องของการศึกษาสำหรับการพัฒนาสังคมยุคหลังเอาไว้อีกด้วย ดังที่ผู้วิจัยจะได้ยกบทกลอนบางบทที่ท่านเคยเขียนไว้ มาเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

เรื่องเรียนปรัชญา

เรียนอะไร	ถ้าเรียน	อย่างปรัชญา
ที่เทียบกับ	คำว่า	ฟิโลโซฟี (Philosophy)
เรียนจนตาย	ก็ไม่ได้	พบวิธี
ที่อาจขี้	ทุกข์ดับ	ไปกับกร
เพราะมันเรียน	เพื่อมิให้	รู้อะไร

ขัดลงไป	ตามที่ธรรม-	ชาติสอน
มัวแต่โยก	โยไป	ให้สั่นคลอน
สร้างคำถาม	ป้อนตอน	รอบรอบวง
ไม่อาจจะ	มีวิมุตติ	เป็นจุดจบ
ยิ่งเรียนยิ่ง	ไม่ครบ	ตามประสงค์
เป็นเฮโรอิน	สำหรับปราชญ์	ที่อาจอง
อยู่ในกรง	ปรัชญา	น่าเอ็นดู ฯ ^{๑๐๕}

ในด้านเศรษฐกิจ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แนะแนวทางให้คนยึดมั่นในเรื่องของเศรษฐกิจที่ต้องถูกระดมว่า เศรษฐกิจในทางที่ต้องตามทางธรรมนั้น เป็นหน้าที่ที่ทุกคนต้องทำเพื่อสันติสุข ดังนั้น การดำเนินเศรษฐกิจในลักษณะที่ต้อง คือ การประพฤติธรรม ถ้าคนมีเศรษฐกิจเพื่อความเป็นเศรษฐกิจ ก็ให้ถือตามหลักของพระพุทธศาสนาโดยให้ปฏิบัติตามหลัก ๓ ประการ คือ ทำงานสนุก กินและเก็บแต่พอดี และช่วยเหลือผู้อื่น สามคำนี้ทำให้เป็นเศรษฐกิจกันทุกคน จนกระทั่งว่าขอทานก็เป็นเศรษฐกิจได้ กล่าวคือ ขยันขอทาน ได้มาเท่าไร กินและเก็บแต่พอดี เหลือก็ช่วยเหลือผู้อื่น

หลักการสอนในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) สอดคล้องกับหลักการวางกรอบของการดำเนินกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน หลักของอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ข้อของสัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพที่ต้องหรือเป็นการประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสังคม^{๑๐๖} การแสวงหาด้านเศรษฐกิจจะต้องมีความเป็นกลางคือ มัชฌิมาปฏิปทา แบบพอเพียง หรือในภาษาบาลีเรียกว่า มัตตัญญูตา คือ รู้จักประมาณ ดังกรณี ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ท่านอนาถปิณฑิกะเศรษฐี เกี่ยวกับเรื่องของการใช้ทรัพย์อย่างถูกวิธี เป็นต้น^{๑๐๗}

สรุปได้ว่า การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในโลกนี้ตามแนวคิดของพุทธทาสนั้น ต้องแก้ด้วยระบบเศรษฐกิจของพระพุทธองค์ซึ่งมีหลักสั้นๆ ว่า ผลิตให้มาก กินแต่น้อย เหลือเอาไปช่วยโลก

ในด้านการเมือง พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวย้าว่า ศีลธรรมนั้น คือ ปัจจัยแห่งสันติภาพ ศีลธรรมตั้งรากฐานอยู่บนความรักผู้อื่น จึงไม่มีอันตรายแก่ใคร การมีประชาธิปไตยที่มีความรักกันและกันเป็นศูนย์กลาง เพราะทุกคนยอมรับนับถือกันโดยวิญญานและโดยเจตนาธรรมโดยส่วนลึกว่า ทุกคนเป็นเพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จึงไม่เกิดปัญหา ฉะนั้น ประชาธิปไตย ก็คือ ธรรมะ หรือศีลธรรม ตัวประชาธิปไตยนั้น ก็คือ ตัวธรรมะบท

^{๑๐๕} พุทธทาส อินทปัญโญ, **คำกลอนสอนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์ ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๕.

^{๑๐๖} ดุราลละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๔/๑๔, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๒.

^{๑๐๗} ดุราลละเอียดใน อง.จตุกก (บาลี) ๒๑/๖๑/๗๕-๗๘, อง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๐-๑๐๕.

หนึ่ง ข้อหนึ่งเป็นศีลธรรมอันหนึ่ง เพราะเหตุว่าเป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ ดังนั้น พระธรรมโกศาจารย์ จึงได้เสนอระบบการปกครองที่เป็นธรรมิกประชาธิปไตย คือ เป็นประชาธิปไตยที่ประกอบไปด้วยธรรม มีธรรมะเป็นหลัก มีความถูกต้องเป็นหลัก ไม่ใช่ประชาธิปไตยของคนทีเห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ธรรมะ มีธรรมะเป็นหลัก แล้วโลกจะมีสันติภาพ

ในเรื่องการแก้ปัญหาการเมืองนั้น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แนะแนวหลักการสำหรับปฏิบัติเพื่อใช้แก้ปัญหาโดยให้การเมืองนั้นต้องประกอบด้วยธรรมะ มีสาระสำคัญดังนี้

๑. ให้ทุกคนยอมรับว่า การเมือง คือ ศีลธรรม ศีลธรรม คือ การเมือง ซึ่งธรรมะกับการเมืองจะต้องอยู่ด้วยกันจนกระทั่งเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน

๒. ในระบบการเมืองนั้น ให้มีแต่คนที่เป็นสัตบุรุษ สุภาพบุรุษ เป็นคนที่ต้องการประโยชน์สุขของมนุษย์เป็นเบื้องหน้า จิตใจของนักการเมืองต้องได้รับการพัฒนาให้มีธรรมะ ไม่ตกเป็นทาสความสุขทางวัตถุ

๓. นักการเมืองที่ถือสันติภาพอันแท้จริงนั้นจะต้องเป็นไปตามหลักศาสนา

๔. ให้การเมืองเป็นปฏิกิริยาของสติปัญญาที่ถูกต้อง ไม่ให้เป็นไปตามอำนาจกิเลส หรืออยู่ภายใต้อำนาจกิเลสของคนทีบูชากิน กาม เกียรติต่อไป หรือให้การเมือง เป็นการเมืองของพระพุทเจ้า

๕. ให้ยึดถือว่า อำนาจสูงสุดนั้นต้องเป็นอำนาจของความถูกต้อง หรือสิ่งที่เรียกว่าธรรม

๖. มีประชาธิปไตยที่ธรรมชาติกำหนดว่า สัตว์ทั้งหลายต้องเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในเรื่องของการเมืองนั้น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ให้ความสำคัญกับเรื่องของศีลธรรมเป็นสำคัญ โดยท่านให้เหตุผลว่า ธรรมะกับการเมืองจะต้องอยู่ด้วยกัน การเมืองก็คือเรื่องของศีลธรรมและศีลธรรมก็คือการเมืองนั่นเอง ท่านเคยประพันธ์บทกลอนที่กล่าวถึงเรื่องของศีลธรรมเอาไว้ที่น่าสนใจว่า

เรื่องถ้าศีลธรรมไม่กลับมา

ถ้าศีลธรรม	ไม่กลับมา	โลกาวินาศ
มนุษยชาติ	จะเลวร้าย	กว่าเดรัจฉาน
มัวหลงเรื่อง	กิน กาม เกียรติ	เกลียดนิพพาน
ล้วนถือด้าน	ไม่เห็นยวร้าย	บังคับใจ
อาชญากรรม	เกิดกระหน่ำ	ลงในโลก

มีเลือดโชก	แดงฉาน	แล้วช่านไหล
เพราะบ้ากิน	บ้ากาม	ทรมานเกินไป
บ้าเกียรติกี่	พอไม่ได้	ให้เมาตน
อยากครองเมือง	ครองโลก	โยกกันใหญ่
ไม่มีใคร	เมตตาใคร	ให้สับสน
ขอศีลธรรม	ได้กลับมา	พาหุ้มคน
ให้ผ่านพ้น	วิกฤตการณ์	ทันเวลา ฯ ^{๑๐๘}

สรุปได้ว่า พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการพัฒนาสังคมของคฤหัสถ์ ในด้านต่างๆ เช่น เรื่องของการศึกษา เรื่องของเศรษฐกิจ และเรื่องของการเมือง เป็นต้น ท่านได้เผยแผ่พุทธธรรมโดยการเน้นย้ำว่า ธรรมะจะต้องอยู่ควบคู่ไปกับสังคมของคฤหัสถ์ การประยุกต์ใช้อุปายโกศลของท่านในเรื่องนี้ ก็ปรากฏดังที่ท่านได้ใช้วิธีประพันธ์บทกลอนเพื่อให้แง่คิดกับสังคมของคฤหัสถ์นั่นเอง เช่น บทกลอนเรื่องเรียนปรัชญา ที่พูดถึงการศึกษาที่ไม่ได้เป็นไปเพื่อการเข้าถึงสัจจะและการพัฒนาจิตใจที่แท้จริง บทกลอนเรื่องถ้าศีลธรรมไม่กลับมา ซึ่งพูดถึงเรื่องของการไม่มีศีลธรรม อันเป็นโทษอย่างมหันต์ ที่ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงต่างๆ ในสังคมคฤหัสถ์ปัจจุบันนี้ ส่วนเรื่องของเศรษฐกิจท่านก็ได้ปฏิบัติตนให้ดูเป็นแบบอย่าง ท่านเสนอแนวทางของการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่เป็นไปโดยถูกต้องตามทางธรรมนั้นก็คือ ทำงานให้สนุก กินและเก็บแต่พอดี และช่วยเหลือผู้อื่น ดังนั้นการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของท่าน จึงเกิดผลในการช่วยชี้แนะแนวทางต่อการพัฒนาสังคมของคฤหัสถ์ และการนำไปปฏิบัติของคนในสังคม

๔.๓.๑.๔ จุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาชีวิตของคฤหัสถ์

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มองเห็นปัญหาในการดำเนินชีวิตของคนว่า คนในสังคมปัจจุบันมีปัญหา (ทุกข์) อยู่ ๒ ประการ คือ ปัญหาที่แก้ไขได้ซึ่งเป็นปัญหาทางวัตถุ เมื่อเกิดกับบุคคลใด สามารถใช้ความรู้ที่ศึกษามาแก้ไขปัญหา และปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ ปัญหาทางจิตใจ หรือปัญหาทางจิตวิญญาณที่เงินทองซื้อเสียอำนาจไม่สามารถแก้ปัญหาคือ สังคมปัจจุบันกำลังประสบปัญหาทางจิตใจมาก เนื่องจากสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จึงยากต่อการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างไปจากเดิมได้ ดังนั้น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) จึงต้องมีจุดมุ่งหมายในการใช้อุปายโกศล เพื่อช่วยเหลือให้มนุษย์สามารถฝึกฝนตนให้ดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง บรรลุประโยชน์ที่เป็นส่วนจุดมุ่งหมายของชีวิตทั้งสามระดับ คือ ระดับที่ ๑ ประโยชน์ในปัจจุบัน หรือที่ภุมมมิกประโยชน์ ซึ่งเกิดจากการแนะนำให้มีการศึกษาที่ถูกต้องอันจะนำไปสู่ความประพฤติที่ดีมีคุณธรรม เป็นที่ต้องการของสังคม เช่น เป็นคนมีความขยันหมั่นเพียร ประกอบสัมมาอาชีพ ระดับที่ ๒ ประโยชน์เบื้องต้น หรือสัมปรายิกัตถประโยชน์ซึ่งเกิดจากการแนะนำให้เกิด

^{๑๐๘} ธรรมสภา, มรดกธรรม ที่ข้าพเจ้าขอฝากไว้, หน้า ๕๘.

การฝึกฝนพัฒนาตนเองเพื่อเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์แบบตามหลักพระพุทธศาสนา กล่าวคือ มีศรัทธา มีศีล มีการเสียสละและมีปัญญาถึงพร้อม เป็นที่พึ่งของตนเองและคนอื่นได้ และระดับที่ ๓ ประโยชน์สูงสุด หรือปรมาตมประโยชน์ซึ่งเกิดจากการแนะนำเพื่อฝึกฝนให้เกิดการพัฒนาให้ถึงระดับขั้นของปัญญาสูงสุด จนสามารถบรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตได้ มีชีวิตปลอดโปร่ง โล่ง เบา สบายและอิสระจากกิเลสทั้งปวง มีวิถีชีวิตที่สะอาด สว่าง สงบและเข้าถึงพระนิพพานได้^{๑๐๙}

ในการพัฒนาชีวิตของคฤหัสถ์นั้น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ใช้อุปายโกศลในการสอนธรรมเพื่อให้เหมาะสมกับบุคคลในทุกระดับ ยกตัวอย่างเช่น เด็ก นักศึกษา ผู้สูงอายุ ผู้พิพากษา นักการเมือง และพุทธบริษัท เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) เด็ก พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ให้ความสำคัญกับเด็กเป็นอย่างมาก ท่านเชื่อว่า “เด็กๆ ทั้งหลาย (เยาวชน) เป็นผู้สร้างโลกในอนาคต” ผลงานด้านปาฐกถาและการเขียนวรรณกรรมของท่านพูดถึงเรื่องเกี่ยวกับเยาวชนไว้มากมาย เช่น ชุดธรรมโฆษณ์ ชุดเยาวชนกับศีลธรรม ซึ่งพูดถึงเรื่องของเยาวชนล้วนๆ โดยกล่าวถึงปัญหาของเยาวชน ความสำเร็จของเยาวชน การสร้างเยาวชนในปัจจุบัน และศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน เป็นต้น ท่านพูดถึงเยาวชนในทุกมิติทั้งในสภาพปัญหาและความความเป็นจริงที่เกิดขึ้นกับเยาวชนตลอดจนการแนะแนวถึงที่ควรนำมาเพื่อพัฒนาเยาวชนให้มีความสมบูรณ์แบบ นั่นคือ เรื่องศีลธรรม

พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงสภาพปัญหาของเด็กว่า ปัญหาของเด็ก คือ เด็กยังรู้จักตัวเองน้อยเกินไป กล่าวคือ ไม่รู้ว่าชีวิตของตนเองมาจากใคร เป็นต้น และเมื่อรู้จักตัวเองน้อยเกินไป ซึ่งแม้แต่บุญคุณของพ่อแม่ก็ไม่รู้จัก แล้วจะรู้จักตัวเองได้อย่างไร ปัญหาเหล่านี้ล้วนมีสาเหตุมาจากสาเหตุหลักๆ ๓ ประการ คือ ๑. เยาวชนไม่ได้รับความร่วมมือหรือโอกาสที่ถูกต้อง ๒. เยาวชนไม่ได้รับการศึกษาอบรมที่ถูกต้อง และ ๓. เยาวชนไม่ได้รับความร่วมมือหรือโอกาสที่ถูกต้อง ดังนั้น ในการแนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีสำหรับเด็กนั้น พุทธทาสจึงเน้นหนักในเรื่องของการมีศีลธรรม โดยเชื่อว่า ศีลธรรมเป็นหัวใจของศาสนาทุกศาสนาในโลกที่เหมาะสมแก่พวกเด็กที่จะร่วมกันสร้างโลก ศีลธรรมสำหรับให้เด็กประพฤติปฏิบัติตามแล้วจะเกิดเป็นผลดีแก่เด็กสามารถสรุปได้ ๓ ประการ คือ (๑) รักผู้อื่น เพราะการรักผู้อื่นจะทำให้หมดความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นสิ่งเลวร้าย ในการทำลายโลก โลกกำลังเลวร้าย มีแต่ความเห็นแก่ตัวของแต่ละคน (๒) การบังคับจิตใจของ ตน คือ บังคับความรู้สึก ควบคุมความรู้สึกของตน ไม่ให้เกิดความโลภ ความโกรธและ ความใคร่กำหนด ถ้าคนบังคับจิตใจ หรือบังคับตัวเองได้ก็จะไม่เกิดสิ่งเลวร้าย จะมีแต่ ความมั่งคั่ง ความถูกต้อง ความเป็นระเบียบเรียบร้อยซึ่งเป็นลักษณะแห่งโลกพระศรีอาริยเมตไตรย และ (๓) ให้เด็กถือหลักว่า การทำงานนั้นเป็นการปฏิบัติธรรม

^{๑๐๙} สมเจตน์ ผิวทองงาม, “พุทธทาสภิกขุกับการแนะแนวทางการดำเนินชีวิต”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, (มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ๒๕๕๗), หน้า ๑๗๘-๑๗๙.

คำว่า ธรรมนั้น หมายถึง หน้าที่ของมนุษย์ มนุษย์มีหน้าที่ หน้าที่นั้นมีอยู่ตามธรรมชาติ มีหน้าที่รักษาตัว เองให้รอด และมีหน้าที่ทำตัวเองให้เจริญสูงขึ้น ๆ ขึ้นไปจนถึงระดับสูงสุดที่มนุษย์ควรจะ ทำได้ เมื่อเราทำหน้าที่ ก็คือ การปฏิบัติธรรม ทำให้มีธรรมะในตัวทำให้ยกมือไหว้ตัวเองได้^{๑๑๐}

นอกจากที่กล่าวแล้ว พุทธทาสภิกขุ ยังได้แนะแนวในเรื่องการแก้ปัญหาวัยรุ่นให้หมดไป โดยแนะให้วัยรุ่นบังคับตัวเองให้มีสัจจะ คือ จริใจที่จะทำให้ดี มีทมะ คือ บังคับตัวเองให้ทำให้ดี มีขันติ คือ อดทนเมื่อจะต้องอดทนทำดี และมีจาคะ คือ ละสิ่งเลว ๆ ออกไปเสียจากตัวเอง ถ้าวัยรุ่นบังคับตัวเองได้ ก็จะเกิดดีทั้ง ๕ อย่าง คือ เป็นลูกที่ดีของ บิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของ ประเทศชาติ และเป็นสาวกที่ดีของพระพุทธเจ้า แต่ถ้าวัยรุ่นบังคับตัวเองไม่ได้ ดีทั้ง ๕ อย่างดังกล่าวก็จะไม่เกิดขึ้น^{๑๑๑}

(๒) นักศึกษา พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แนะแนวหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของ นักศึกษาไว้ว่า ชีวิตนักศึกษาที่แท้จริงจะต้องเป็นไปในลักษณะที่ใกล้ชิดบรมธรรมยิ่งขึ้น คือ ให้เป็นตัวของตัวเองโดยธรรม ไม่ใช่เป็นโดยกิเลส โดยมานะทิฐิ หรือเป็นตัวของตัวเอง ละเมอเพื่อฝันไปตามความนิยมของชาวโลก หรือของแผนการศึกษาของชาวโลกที่ หลับตาเดินไปไหนก็ไม่รู้ ไม่ไปสู่จุดบรมธรรม

ชีวิตประจำวันของนักศึกษาจะต้องเต็มเต็มอยู่ด้วยการศึกษา ๔ อย่าง คือ พุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา และจะต้องถูกต้องด้วย อย่างเช่น เรื่องพุทธศึกษา วิชาอาชีวะเป็นพุทธศึกษา ให้พุทธศึกษาเป็นแสงสว่างของชีวิตตลอดชีวิตจึงจะถูกต้อง และ ความถูกต้องนั้นต้องอยู่ในรูปของระบบหนึ่งที่เรียกว่า กินอยู่อย่างต่ำ (Plain Living) และ มุ่งกระทำอย่างสูง (High Thinking) คำว่า กินอยู่อย่างต่ำ หมายถึง กินอยู่พอดี เช่น กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคู เป็นต้น การกินอยู่อย่างต่ำอย่างง่ายนี้ เพื่อไม่ให้โอกาสแก่ กิเลสนั่นเอง ส่วนคำว่า มุ่งกระทำอย่างสูงนั้นหมายถึง มุ่งหมายสูง มุ่งถึงบรมธรรม บรมธรรมเป็นสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ คือ หมดตัวกู ไม่มีตัวกู เมื่อหมดตัวกูแล้วก็จะ ทำอะไรได้ทุกอย่างที่เป็นบรมธรรม มีความสุขเต็มที่ มีความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ ซึ่งทำหน้าที่เพียงเพื่อหน้าที่และสุดท้ายมีความรักสากลได้จริง^{๑๑๒}

ดังนั้น นักศึกษาในมหาวิทยาลัยจะต้องเป็นผู้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ แล้วหน้าที่นี้ก็ต้องเป็นความถูกต้อง บริสุทธิ์ ไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว การศึกษาจึงต้องเป็นการศึกษาที่ถูก ต้อง ให้มีพุทธปัญญาที่ถูกต้อง จริยศึกษาที่ถูกต้อง พลศึกษาที่ถูกต้อง หัตถศึกษาที่ถูกต้อง นั่นคือ หน้าที่ ทุกคนมีหน้าที่แต่เพียงทำหน้าที่ให้ถูกต้อง สิ่งต่าง ๆ ก็จะเป็นไปเอง แล้วก็ต้องทำต่อไปเพื่อให้ได้สิ่งสูงสุด ไม่ใช่ทำทุกอย่างเพื่อเงินแล้วเอาเงินมาหาความสุขทางเนื้อ ทางหนัง เหมือนความใฝ่ฝันของคนหนุ่ม

^{๑๑๐} พุทธทาสภิกขุ, ของขวัญวันเด็ก, พุทธศาสนา, ๒๕๕๒-๒๕๕๓, หน้า ๙๗-๑๐๒.

^{๑๑๑} พุทธทาสภิกขุ, เตือนใจวัยรุ่น-วัยอันตราย, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๗), หน้า ๒๙.

^{๑๑๒} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมบูชา, ๒๕๒๑), หน้า ๕๖-๕๗.

สาวสมัยนี้ ทั้งที่เป็นนิสิตมหาวิทยาลัยหรือไม่เป็นนิสิตมหาวิทยาลัยก็ตาม เพราะถูกการศึกษาของโลกแบบผิด ๆ ชักจูงไปผิด ๆ จึงกลายเป็นผู้บูชาในเรื่องของวัตถุนิยม^{๑๑๓}

(๓) ผู้สูงอายุ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตสำหรับผู้สูงอายุไว้สรุปได้ ๓ ประการ ดังนี้

ประการที่ ๑ ผู้สูงอายุต้องเห็นความเป็นเช่นนั้นเองแล้วจะพบความสงบในชีวิต การเห็นเช่นนั้น คือ เห็นสิ่งสูงสุด เรียกว่า สูงจนเกิดจิตไม่หวั่นไหว ถ้าผู้สูงอายุจริงจะต้อง เห็นเช่นนั้นเอง ความเจ็บป่วยก็เช่นนั้นเอง ความแก่ก็เช่นนั้นเอง ความตายก็เช่นนั้นเอง หรือกีนยารักษาหายก็เช่นนั้นเอง ยานั่นก็เช่นนั้นเองเหมือนกัน การเห็นเช่นนั้น เป็นการเห็น สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สุธมฺมาอะโรกัฏฺฐัง รวมเป็นการเห็นเช่นนั้น ดังนั้น ถ้าเป็นผู้สูงอายุ แท้จริงตามความหมายในพุทธศาสนา ก็จะต้องเห็นอนิจจังมากขึ้น เห็นทุกขังมากขึ้น เห็นตถตามากขึ้น จนเป็นผู้คนที่ ไม่หวั่นไหว ไม่เปลี่ยนแปลง และไม่มีความรู้สึกชนิดที่ยินดียินร้าย^{๑๑๔}

ประการที่ ๒ ผู้สูงอายุจะต้องทำหน้าที่ให้ถูกต้องแล้วจะพบความสุข ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม เช่น ล้างหน้า แปรงฟัน อาบน้ำ ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ กินข้าว ล้างจาน ต้องมีสติสัมปชัญญะอยู่ทุกขณะ ทำให้ดีที่สุด ทำให้ถูกต้องในหน้าที่นั้น ๆ แล้วเกิดความพอใจในสิ่งที่ทำในที่สุดก็จะเป็นสุขตามมา^{๑๑๕}

ประการที่ ๓ ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท ผู้สูงอายุจะต้องยึดถือพุทธศาสตร์ให้มากขึ้น มีสติปัญญา รู้เรื่องหน้าที่ รู้ธรรมะอย่างถูกต้อง มีการคิด การพูด และการกระทำที่ถูกต้อง และเชื่อถือไสยศาสตร์น้อยลง จึงจะเรียกว่า ผู้สูงอายุอย่างแท้จริง^{๑๑๖}

(๔) ผู้พิพากษาหรือตุลาการ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ให้คุณค่าอาชีพของผู้พิพากษาหรือตุลาการไว้อย่างสูงยิ่งโดย กล่าวยกย่องว่า “เป็นปูชนียบุคคล” เพราะเป็นผู้รักษาความถูกต้อง ความยุติธรรมของโลก ดังนั้น พุทธทาสภิกขุ จึงแนะแนวทางให้ผู้พิพากษาหรือตุลาการ ยึดหลักในการปฏิบัติหน้าที่ไว้ว่า “การที่คนเราปฏิบัติหน้าที่ หรือประกอบอาชีพอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอุดมคติสูงอยู่อย่างสุดความสามารถนั้น นับว่า เป็นการประพฤติธรรมอย่างเต็มที่ อย่างหนึ่งอยู่ในตัวอาชีพ ตุลาการนั้นเป็นอาชีพที่กล่าวได้ว่า มีอุดมคติสูง เป็นโอกาสแห่ง การประพฤติธรรมชั้นสูง พร้อมกันไปในตัว เราควรจะยกอุดมคติขึ้นเป็นที่ตั้ง ในการประกอบ อาชีพการงาน ไม่ควรถืออย่างใดที่คนบางจำพวกถือว่า อุดมคตินั้นซื้อกินไม่ได้ ส่วนวัตถุ เช่น เงินทอง เป็นต้นนั้น ยังซื้ออะไรกินได้ เงินทองซื้ออะไรกินได้ก็จริง แต่ก็เกินไปเพียงเพื่อประโยชน์ในทางกาย ซึ่งในเรื่องของกายนี้ถ้าปล่อยมากเกินไป ก็จะกลายเป็นเรื่องของกิเลสตัณหาไปโดยไม่รู้สึกรู้สึกระนั้น จึงต้องเหนี่ยวรั้งไว้ด้วยเรื่องของฝ่ายใจ คือ อุดมคติที่ดีงามที่จะ หล่อเลี้ยงจิตใจให้ประกอบหน้าที่ของตนอย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์งดงาม เป็นการ

^{๑๑๓} สุวรรณา เหลืองชลธาร, ศึกษาตัวชีวิตคือการเลื่อนชั้นเอง, (กรุงเทพมหานคร : ศึกษาภัณฑ์พานิช, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔๗.

^{๑๑๔} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๒-๒๙.

^{๑๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒-๕๓.

ประพติ ธรรมเพื่อทำความพ้นทุกข์อย่างสูงสุดพร้อมกันไปในตัว เราจะต้องควบคุมกิเลสหรือบรรเทา กิเลสพร้อมกันไปในตัว ในขณะที่เราจะต้องประกอบอาชีพ หรือปฏิบัติหน้าที่ของเราให้ บริสุทธิ์ผุดผ่อง”^{๑๑๗}

ตุลาการผู้ที่ยพยายามรักษาอุดมคติไว้ประจําใจอยู่เสมอ นั้น ย่อมจะมีเจตนาบริสุทธิ์ ผุดผ่องในการที่จะรักษาธรรมของโลก ไม่มีเจตนาที่จะทำให้ใครลำบาก หรือ แกล้งทำใครให้เสียชีวิต อีกทั้งยังประกอบไปด้วยพรหมวิหารธรรมข้อสุดท้ายอีกด้วย ได้แก่ อุเบกขา คือ มีความวางเฉย ในเมื่อช่วยอะไรไม่ได้ จะต้องวางเฉยในกรณีที่สัตว์จะต้องเป็นไปตามกรรม เมื่อประกอบด้วยพรหมวิหารข้อนี้และมีอุดมคติแห่งบุคคลผู้รักษาธรรมของโลกด้วยแล้ว เจตนาย่อมบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีบาป ไม่มีกรรมเพราะการสั่งบังคับดี ทั้งจะ เป็นการตั้งตนอยู่ในฐานะปุชนียบุคคลของโลกได้ด้วย^{๑๑๘}

ดังนั้น ตุลาการจะต้องพยายามเป็นผู้ที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ด้วยการไม่ตกอยู่ภายใต้ ลำเอียงหรืออคติ ๔ โดยการละการลังเลในทางฝ่ายข้างดี ละการลังเลในการจะละความชั่ว ละการลังเลในการที่จะบำเพ็ญความดี เป็นผู้ที่ไม่มีความสงสัยในระเบียบปฏิบัติสำหรับ การบรรลุถึงความดี เป็นต้น และเป็นผู้ที่ไม่ม่งมายไปตามความยึดถือต่าง ๆ โดยไร้เหตุผล เมื่อเป็นเช่นนี้ การไม่เห็นแก่ตัว ย่อมจะป้องกันฉันทาคติหรือโทสาคติเสียได้ ความไม่ ม่งมาย ย่อมจะป้องกันภยาคติ ความลำเอียง เพราะกลัว หรือ โมหาคติ ลำเอียงเพราะ ความไม่รู้ ความง้อเงลาได้^{๑๑๙} อีกทั้งในการปฏิบัติหน้าที่นั้น ตุลาการจะต้องมีปัญหา มีสติสัมปชัญญะ มีสัจจะ หรือความจริงใจ มีทมะ หรือความ บังคับตนเอง มีขันติ หรือการอดกลั้นอดทน รอได้คอยได้ และมีจาคะ คือ บริจาคสิ่งซึ่ง เป็นข้าศึกศัตรูออกไป ๆ อยู่เป็นประจำจากใจของตน ถ้าทำได้อย่างนี้แล้ว จึงเรียกว่า เป็นผู้มีธรรมะ และธรรมะจะคุ้มครอง ไม่ให้มีความทุกข์เดือดร้อนหม่นหมอง^{๑๒๐}

(๕) **นักการเมือง** พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) การแนะแนวทางการดำเนินชีวิตสำหรับนักการเมืองนั้น พุทธทาสภิกขุได้ยกตัวอย่างพระพุทเจ้าว่า “เป็นนักการเมืองชั้นสุดยอด” เพราะพระพุทธร่องค์ทรงมุ่งหมาย ทรงพยายามอย่างยิ่งในอันที่จะจัดโลกให้มีความผาสุกโดย ไม่ต้องใช้อาชญา พระองค์พยายามทำเรื่องการเมืองให้เกิดสันติสุขสันติภาพแก่คนทั้งหมดโดยไม่ต้องใช้อาชญา พระองค์ทรงบอก ทรงชี้ทางอยู่ตลอดเวลา คือ พยายามทำบ้านเมืองทุก ๆ ที่ให้เกิดสันติภาพ โดยไม่ต้องขัดแย้งกับใคร ดังนั้น พุทธทาสภิกขุ จึงได้แนะแนวหลักประพติ ปฏิบัติสำหรับนักการเมืองไว้ว่า “ขอให้ให้นักการเมืองทั้งหลายในโลกนี้ มองเห็นธรรมะใน ฐานะเป็นลัทธิการเมือง หรือมองเห็นลัทธิการเมืองนั้นว่า เป็นตัวธรรมะโดยแท้จริง แล้วเราก็จะมีธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองโลก ธรรมะซึ่ง จะขัดกิเลสอันเป็นดังยาเสพติด ทั้งหลายเสียได้นั้น ก็จะมาเป็นเครื่องคุ้มครองโลก เพราะธรรมะที่เป็นการเมืองนั้น จะทำให้ โลกพ้นจากกิเลสความชั่วร้าย ความเลวทราม ความเห็นแก่ตัวกู - ของกูโดย

^{๑๑๗} พุทธทาสภิกขุ, **หลักพุทธศาสนาที่บอกว่าอะไรเป็นอะไร**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓๔-๒๓๕.

^{๑๑๘} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๕๑-๒๕๒.

^{๑๑๙} พุทธทาสภิกขุ, **ตุลาการภิธรรม เล่ม ๓**, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔๑.

^{๑๒๐} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๔๒.

ส่วนเดียวนั้น ออกไปเสียได้”^{๑๒๑} และในการเป็นนักการเมืองที่ดีนั้น ถ้านักการเมืองเป็นนักการเมืองที่มีอติมมยตา เขาก็เป็นสัตบุรุษ สภาก็เป็นสภา เพราะมีสัตบุรุษมานั่งกันเต็มสภา ผู้ที่มีความคงที่อยู่ในความถูกต้องเรียกว่า อติมมยตา ก็ทำหน้าที่ตรงไปตรงมา ตามธรรมชาติ นิสัยสันดานก็เป็นอย่างนั้น คือมีปกติวิสัย ปิดทองหลังพระ ไม่อยากเอาหน้าเอาตา และไม่ กระทบกระทังใคร ถ้าเขาอยากดี อยากเด่น อยากโด่ง อยากดัง ก็จะทำให้เกิดการกระทบรอบด้าน ดังนั้น ทุกคนที่เป็นนักการเมือง ต้องสมัครเป็นผู้ปิดทองหลังพระ อธิษฐานจิตเป็นผู้ ปิดทองหลังพระ ไม่มีความเห็นแก่ตัว รักที่จะปิดทองหลังพระ ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู ไม่เห็น แก่ตัว เห็นแก่ความถูกต้อง หรือเห็นแก่ผู้อื่น^{๑๒๒}

นอกจากนี้ พุทธทาสภิกขุ ยังได้แนะแนวธรรมะสำหรับรู้และ สำหรับปฏิบัติให้แก่ นักการเมืองไว้ดังนี้ (๑) นักการเมืองต้องมีสิ่งที่เรียกว่า ธรรม ธรรมในลักษณะที่เป็นการเมือง เป็น ธรรมะบริสุทธิ์ เพื่อสังคมมนุษย์อยู่กันเป็นผาสุก (๒) นักการเมืองแท้ต้องเป็นปุชฌิณบุคคล คือ เป็นคน ไม่เห็นแก่ตัว และมีความ ซื่อสัตย์สุจริตให้เขาบูชาเหมือนอย่างพระโพธิสัตว์ที่มีจิตใจสูง เสียสละ ประโยชน์สุขส่วนตัว เพื่อส่วนรวม ช่วยเหลือคนอื่นโดยไม่เห็นแก่ตัว (๓) นักการเมืองต้องเป็นคนของ พระพุทธเจ้า คือ มีธรรมะ ไม่ใช่เป็นคนของกิเลส ที่เห็นแก่ประโยชน์ หรือเป็นคนของประโยชน์ตาม อำนาจของกิเลส (๔) นักการเมืองต้องมีความเป็นสัตบุรุษ คือ รักธรรมะ เกลียดบาปยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ

(๖) ครู พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ให้ความสำคัญกับอาชีพของครูมาก โดยกล่าวยกย่องว่า “ครู คือ ผู้ ยกดวงวิญญาณของมนุษย์ให้สูงขึ้นมา ๆ โดยวิธีต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจน ปลาย หรืออย่างน้อยก็ เป็นมัคคุเทศก์ทางวิญญาณ” ซึ่งเรียกได้ว่า ครูบาอาจารย์เป็นผู้มีพระคุณเหนือ เกล้าเหนือ เศียร ครูมีพระคุณยิ่งกว่าบิดามารดา ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าบิดามารดายังไม่ได้ยกสถานะ ทางวิญญาณ บิดามารดาเพียงแต่ให้กำเนิดชีวิตมาและยกสถานะทางวิญญาณของเด็กเป็น ส่วนน้อย ส่วนหน้าที่ยกดวงวิญญาณของเด็กจนดวงวิญญาณของเด็กของเยาวชนสูงสุด เท่าที่จะสูงได้เพราะครู บาอาจารย์เป็นผู้รับผิดชอบ

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีความเห็นว่า ครูจะต้องนำทางวิญญาณ เพื่อให้ วิญญาณเดินถูกทางอยู่เสมอ ส่วนหนังสือครูก็สอนควบคู่กันไป เพราะจำเป็นสำหรับเรื่อง อื่น ๆ ต่อไปในชีวิต หนังสือเป็นสื่อ แต่ไม่ใช่เรื่องสำคัญและไม่ใช่เรื่องจำเป็นเฉพาะหน้า เหมือนเรื่องของพระ ธรรม โดยเฉพาะโลกุตตรธรรมที่เป็นความหมายใหญ่ คือ ความไม่ เห็นแก่ตัว ครูจะต้องสอนความไม่ เห็นแก่ตัวทุกกระเปียดนี้ สอนด้วยปากบ้าง ทำให้ดูบ้าง ทำทุก ๆ ทาง ให้เกิดความรู้สึกที่เป็นธรรม ครูต้องเป็นผู้นำทางวิญญาณให้แก่เด็ก ๆ แม้ กระทั่งเด็กทารก เช่น การสอนเด็กอนุบาลในโรงเรียน ถ้า เด็กอนุบาลร้องไห้เพราะทำ ตุ๊กตาตกแตกหรือสอปล่แตก ครูก็สอนให้เด็กรู้ว่า อย่าร้องไห้ เพราะในโลก นี้ไม่มีสิ่งใดที่ว่า ตนจะได้ไปตามต้องการของตนทุกอย่าง ทุกสิ่งทุกอย่างต้องเป็นไปตามธรรมชาติ เป็นไป ตามกฎเกณฑ์ เป็นต้น การสอนอย่างนี้เป็นเรื่องการสอนปรมัตถธรรม เรื่องอนิจจัง ทุกขัง

^{๑๒๑} พุทธทาสภิกขุ, เทคนิคการมีธรรมะ เล่ม ๑ ศีลธรรมกลับมา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี ๒๕๔๘), หน้า ๔๙.

^{๑๒๒} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมโฆษณ์ ชุด ธรรมะสำหรับนักการเมือง, (สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖๙.

อนัตตา ให้แก่เด็กในชั้นอนุบาล อีกทั้งครูต้องสอนเด็ก ๆ ไม่ให้กลัวผี ไม่ให้กลัวจิ้งจก ตั๊กแตน ไล่เตียน เพราะเป็นความโง่เขลา ถ้าพ่อแม่กลัวผี เด็กต้องไม่กลัว ครูต้องสอนเด็กไม่ ให้อ้างกลัวอย่างไม่มีเหตุผล เพราะเป็นความโง่เขลา^{๑๒๓}

ในเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนของครู พุทธทาสภิกขุ แนะนำให้ ในหัวใจของครูที่มีอุดมคตินั้น จะต้องมีความผูกพันกับเมตตาเต็มแน่นอยู่ในหัวใจ ปัญญา คือ วิชาความรู้ความสามารถในหน้าที่ที่จะส่องแสงสว่างให้แก่ศิษย์ ส่วนเมตตา คือ ความรัก ความเอ็นดู กรุณาต่อศิษย์ของตน เหมือนกับว่า เป็นลูกของตน คุณธรรมสองประการนี้จะ ต้องเต็มเปี่ยมอัดอยู่ในหัวใจของครูประเภทที่ยึดถืออุดมคติตามหลักพุทธศาสนาซึ่งเป็น เครื่องชี้ให้เห็นว่า ค่าของครูมีมากเพียงใด และค่าของครูจะตั้งอยู่ในฐานะของปุชนียบุคคล ไม่ใช่ลูกจ้าง ครูที่ละเลยอุดมคติจะกลายเป็นลูกจ้างซึ่งในหัวใจไม่มีอะไรเลย นอกจากต้องการรับค่าจ้างหรือเงินเดือน และหนักเข้าก็คิดโกงเวลาเอาเปรียบในหน้าที่การงานของตน เพราะเห็นแก่ตน เพราะปราศจากปัญญาและเมตตา

ในประเด็นเดียวกัน พุทธทาสภิกขุ เน้นย้ำให้ครูพิจารณาตรวจสอบตนเองดูว่า ครูเป็นผู้นำทางวิญญาณจริงหรือไม่ เป็นผู้กสสถานะทางวิญญาณของสัตว์ ในโลกให้สูงขึ้นจริงหรือไม่ ค่าของครูเป็นปุชนียบุคคล ไม่ใช่ลูกจ้าง อาชีพครูไม่ใช่เรือจ้าง ครูคู่กันอยู่กับการศึกษา เป็นผู้ประศาสน์การศึกษา ครูจะต้องทำตนให้มีการศึกษาอยู่ที่ เนื้อที่ตัว ให้ศิษย์เคารพครู ให้รักครูยิ่งกว่าพ่อแม่ ให้กลัวครูยิ่งกว่าพ่อแม่ ในที่สุดครูก็จะ นำเด็กไปได้ในแนวทางตามที่ครูต้องการทุกประการ^{๑๒๔}

พุทธทาสภิกขุ ได้แนะนำต่อไปอีกว่า ครูทุกคนต้องรับผิดชอบ ต่อหน้าที่ทุกระดับ กล่าวคือ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ และเป็นสาวกที่ดีของพระศาสดา แล้วแต่ว่าจะถือศาสนาใด ถ้านับถือศาสนาพุทธ ก็เป็นพุทธมามกะที่ดีของพระพุทธเจ้า^{๑๒๕}

(๗) พุทธบริษัท พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวว่า พุทธบริษัททั้งหลายจะต้องไม่เชื่อตามที่บุคคลอื่นบอก โดยให้ปฏิบัติตามคำสั่งของพระพุทธเจ้าที่ว่า อย่าเชื่อตามบุคคลอื่น ดังที่ปรากฏอยู่ในพระบาลี เช่น กาลามสูตร เป็นต้น ซึ่งตรัสไว้ว่า “อย่าเชื่อด้วยเหตุที่ว่า เป็นครูของเรา” หรือ “อย่าเชื่อ โดยเหตุที่ว่า คำกล่าวนี้มีอยู่ในปิฎก” พุทธบริษัทจะต้องใช้สติปัญญาพิจารณาดูให้เห็นตาม ที่เป็นจริง พินิจพิจารณาว่า สิ่งนี้เป็นอย่างไร ควรจะเชื่อหรือไม่ เชื่อตามสติปัญญาของ ตนแล้วจึงเชื่อตามที่ตรัสนั้นหรือตามที่มิอยู่ในปิฎกทั้งหลาย^{๑๒๖}

พุทธบริษัทจะต้องมีการดำเนินชีวิตในลักษณะเป็นผู้สะอาด สว่าง และสงบเย็น ซึ่งแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

เป็นผู้สะอาด คือ เป็นผู้มีความบริสุทธิ์ ไม่มีสิ่งที่ไม่ดี ๆ แม้แต่เทวดา จะตำหนิได้ ไม่มีสิ่งที่ไม่ดีที่ตนเองจะตำหนิได้

^{๑๒๓} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาสมบูรณ์แบบ, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๒

^{๑๒๔} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมบุชา, ๒๕๒๑), หน้า ๑๔๖.

^{๑๒๕} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมโฆษณ ชุต ค่ายธรรมบุตร, (ไชยา : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕.

^{๑๒๖} พุทธทาสภิกขุ, ชีวิตคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : ซี แอนด์ เอ็น บัค, ๒๕๔๙), หน้า ๘๔-๘๕.

เป็นคนสว่าง คือ เป็นผู้มีความรู้ในสิ่งที่ควรรู้ครบถ้วนสมบูรณ์จริง ๆ โดยเฉพาะเรื่องธรรม หรือธรรมะ รู้ว่าธรรมชาตินั้นเป็นอย่างไร รู้ว่ากฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้นเป็นอย่างไร รู้ว่าหน้าที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้นเป็นอย่างไร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มีความรู้ในเรื่องของอริยสัจ ๔ ได้เป็นอย่างดี

เป็นคนสงบเย็น คือ มีความสงบ ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความร้อน ไม่มีกิเลสแผดเผาให้ตนเองเดือดร้อนได้ ไม่กลัวในเรื่องของความเกิด ความแก่ ความเจ็บและความตาย พุทธบริษัทผู้ถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๓ ประการนี้ คือ สะอาด สว่างและสงบ ในทางพระพุทธศาสนา เรียกได้ว่าเป็นพุทธบริษัทเต็มตัว^{๑๒๗}

สรุปได้ว่า พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อชี้แนะแนวทางในการพัฒนาชีวิตของคฤหัสถ์ โดยท่านมองเห็นปัญหาในการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์อยู่ ๒ ประการด้วยกัน คือปัญหาทางวัตถุ กับปัญหาด้านจิตใจ และกลุ่มบุคคลที่ท่านจะแสดงธรรมให้ฟังก็มีอริยาคัยที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้นท่านจึงมีการใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่แตกต่างกันไป เพื่อให้สอดคล้องกับบุคคลในทุกระดับ เช่น เด็ก นักศึกษา ผู้สูงอายุ ผู้พิพากษา นักการเมือง และพุทธบริษัท เป็นต้น จากการประยุกต์ใช้อุปายโกศลดังกล่าว จึงทำให้ธรรมะที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) นำมาแสดงมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับกลุ่มบุคคลต่างๆ ทำให้ผู้ฟังได้รับสาระประโยชน์ และสามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตจริง

๔.๓.๒ จุดมุ่งหมายของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ)

พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) มีพัฒนาการการประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรม เพราะท่านเล็งเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่เป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบเก่าๆ ท่านเป็นพระรูปหนึ่งที่มีมองเห็นถึงปัญหาของสังคมสมัยใหม่ได้อย่างแจ่มแจ้ง ดังนั้นจุดมุ่งหมายของการประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) จึงอยู่ที่การมุ่งพัฒนาชีวิตและสังคมของพระสงฆ์และคฤหัสถ์เช่นกัน สอดคล้องกับที่พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวไว้ว่า “พระพยอม เป็นพระดีรูปหนึ่งของประเทศไทย มีน้ำใจเสียสละ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม...พระเราต้องทำงาน งานคือชีวิต ชีวิตคืองาน บันดาลสุข ท่านพุทธทาสต่อว่า ทำงานให้สนุก เป็นสุขขณะทำงาน ท่านพยอมแกล้งเสียสละเพื่องาน ขยายกิจการออกไปเรื่อยๆ อบรมข้าราชการ อบรมนักเรียน อบรมชาวบ้าน ทำงานอย่างจริงจังไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย เพราะเป็นผู้เสียสละเพื่องาน หายาก”^{๑๒๘}

^{๑๒๗} พุทธทาสภิกขุ, *วิธีชนะความตาย*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^{๑๒๘} https://www.youtube.com/watch?v=NnUzeB3_z54, (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๗).

๔.๓.๒.๑ จุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์

พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ในฐานะที่ท่านเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ท่านก็ได้มองเห็นถึงความเสื่อมถอยของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย มองเห็นปัญหาที่คนในสังคมละเลยหลักธรรมคำสั่งสอนขั้นต้นในพระพุทธศาสนา การให้ความสำคัญกับรูปแบบของพิธีกรรมมากกว่าพุทธธรรม ดังที่ท่านได้ยกเอาปัญหานี้ ประกอบการแสดงธรรมของท่าน ความตอนหนึ่งว่า

“...แม้ประเทศไทยจะมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่เราก็ให้คุณค่าของพุทธธรรม (อันเป็นหลักคำสอน) น้อยกว่าพิธีกรรม ชอบที่จะเป่าปลุกลิ้งอันวัตถุอันมากมาย แต่มักไม่คำนึงต่อการปลูกสติตนเพื่อการรู้ตัวทั่วพร้อม...”

ดังนั้นท่านจึงใช้ช่องทางของสื่อต่างๆ ในฐานะที่ท่านเป็นพระภิกษุที่มีชื่อเสียงและชาวพุทธส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือ ในการแสดงความคิดเห็น และเสนอแนวทางต่างๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้งสังคมของพระสงฆ์ ดังที่ปรากฏในบทสัมภาษณ์แห่งหนึ่งว่า

พระราชธรรมนิเทศ หรือ พระพยอม กัลยาโณ เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว ให้สัมภาษณ์พิเศษโพสต์ทูเดย์เมื่อไม่นานมานี้ เสนอแนวทางการปฏิรูปศาสนาให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงใน ๓ ด้าน

๑. การคัดกรองบุคคลที่จะเข้ามาบวช โดยที่ไม่คำนึงว่าพระที่จะเข้ามาบวชจะเข้ามาทำนุบำรุงหรือเข้ามาทำลายพระพุทธศาสนา บวชง่ายสัก็ยาก แต่เขาก็ทำลายเราง่าย ซึ่งทำให้ศาสนาแย่ลงไปทุกวัน สู้มีนักบวชน้อย แต่มีคุณภาพมีคุณธรรม ดีกว่ามีนักบวชจำนวนมากแต่ไร้คุณธรรม ไร้ประโยชน์ ต้องคำนึงจุดนี้ให้ดี

๒. อยากให้ช่วยกันจัดการพวกพระนอกกรี๊ดให้จริงจัง อย่างพระทำผิดรุนแรงไปแอบเสพเมถุนกับสีกา แล้วจับสึกอย่างเดียวไม่พอ สุดท้ายคนพวกนี้กลับมาบวชได้อีกเหมือนเดิม ควรมีการลงโทษกับกลุ่มพระเหล่านี้ หรือจับติดคุกปรับให้เข็ดหลาบสมกับความผิด

๓. การทำนุบำรุงศาสนา งบประมาณที่ให้แต่ละวัดต้องดูว่าวัดใดทำประโยชน์อะไรบ้าง ถ้าไม่เกิดคุณประโยชน์ก็เสมือนไปส่งเสริมกิเลส เพียงแค่เขียนแบบฟอร์มเก่ง ทำรายงานมาดี แต่วัดที่เขาทำงานกันจริง เขาเขียนแบบฟอร์มกันไม่เป็น ไม่มีคนส่งเรื่องกลับไม่ได้อะไรเลย และตอนนี้ควรมีเงินอุปถัมภ์ด้านงานศีลธรรม โดยเฉพาะก็การจัดค่ายศีลธรรมส่งเสริมเด็กๆ เข้าวัดมากขึ้น

พระพยอม ย้อนปัญหาความเสื่อมถอยในวงการสงฆ์ว่า สังคมเราเปลี่ยนไปมาก วัดก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไปแล้วทำให้การเข้าถึงของกลุ่มคนชั่วแพร่กระจายไปตามวัด เพราะสังคมเป็นยังงี้วัดก็เป็นแบบนั้น ภาพปัญหาที่ผ่านมา ความประพฤติของพระสงฆ์คือจุดเริ่มต้นของปัญหาอย่างพระที่มาบิณฑบาต ทำไม่ชอบรับบาตรบริเวณตลาดอย่างเดียว ทั้งที่จริงพระควรเดินโปรดสัตว์ไปทั่วทุกที่ ไม่ใช่นั่งรออยู่เพียงจุดเดียวเท่านั้น

พระพยอมกล่าวอีกว่า ปัญหาทางพระพุทธศาสนา มันฝังลึกมานาน ทั้งนี้ตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา การแก้ไขปัญหาก็ไม่มีความจริงจังแม้แต่น้อย กฎหมายดีกับพวกชั่วเกินไป

อย่างพวกสมิ๊ชั่ว หากเป็นการลงโทษในอดีต พระรูปไหนทำผิดจะต้องถูกสักหน้าว่า สมิ ตีตราบาปติดตัวตลอดไป เพราะขนาดอยู่ในผ้าเหลืองยังทำผิด เดียวนี้คนสักไปแล้วก็กลับมาทำลายศาสนาเช่นเดิม เพราะไม่มีคนติดตามพฤติกรรมคนเหล่านี้ ทั้งยังมีการตั้งแก๊งหลอกพระ จ่ายเงินเลือนสมณศักดิ์ ซึ่งจริงแล้วกฎหมายมันไม่ได้แย่หยอก แต่คนใช้กฎหมายมันเสียเอง^{๑๒๙}

นอกจากนี้ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ยังใช้อุปายโกศลโดยการเสนอแนวทางการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ให้ดียิ่งขึ้น ผ่านภารกิจหลัก ที่เรียกว่า วัด ๔ ประเภท อีกด้วย โดยที่ท่านได้เริ่มทำจากวัดสวนแก้วให้เป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑. วัดด้านศาสนพิธี เน้นด้านพิธีการที่เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น ทำบุญบ้าน โอนจุก แต่งงาน สวดศพ ในขณะเดียวกัน ก็ต้องอธิบายถึงวัตถุประสงค์ของพิธีกรรมแต่ละอย่าง ว่ามีเป้าหมายเพื่ออะไร มีปริศนาธรรมอย่างไร ทำแล้วเกิดประโยชน์อย่างไร เมื่อสวดบาลีเสร็จแล้ว ต้องแปลให้ญาติโยมฟังด้วยว่าที่สวดมานั้น หมายความว่าอย่างไร พระพุทธเจ้าสอนอะไร

๒. วัดเผยแผ่ธรรมะ หน้าหลักคือ ผลิตพระนักเทศน์ ผลิตหลักสูตรการเทศน์ที่จับใจคนฟัง เกิดศรัทธาเลื่อมใส และนำไปสู่การปฏิบัติ วางแผนการเผยแผ่ ให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ แบ่งเขตรับผิดชอบ มีการติดตามประเมินผลใกล้ชิด ผลิตสื่อการเผยแผ่ เช่น หนังสือ เทป วิดีโอ วีซีดี ซีดี สปอร์ตโฆษณา และรายการ TV ที่ทันสมัย มีคุณค่า เป็นที่ต้องการของตลาด สามารถขายแข่งกับสินค้าประเภทเดียวกันในตลาดได้

๓. วัดปฏิบัติธรรม มีหน้าที่หลักคือ สอนวิปัสสนากรรมฐาน เป็นสถานที่เสียบสงบ ใช้ปฏิบัติธรรมอย่างเดียว ต่อเนื่องตลอดทั้งปี สร้างหลักสูตร สร้างพระวิปัสสนาจารย์ จัดสถานที่เพื่อรองรับผู้เข้าร่วมปฏิบัติธรรม

๔. วัดสงเคราะห์ พัฒนา และแก้ปัญหาความทุกข์ หน้าหลักคือ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นภัยพิบัติ หรือความทุกข์ความเดือดร้อนฉับพลัน สงเคราะห์ให้เขามีที่อยู่ ที่กิน ไม่อดตาย หรือไปสร้างปัญหาให้คนอื่น พัฒนา คือพัฒนาจิตใจให้คลายทุกข์โศก เอาธรรมะมาขัดเกลาจิตใจให้หายเศร้าหมอง รู้จักชีวิต ใช้ชีวิตเป็น คิดเป็น เห็นความสุข แก้ปัญหาความทุกข์ คือ จัดหาอาชีพให้ ให้มีที่อยู่ ที่กิน ที่ถาวร มีอาชีพที่มั่นคง หาเลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้ มีกำลังมากพอที่จะช่วยเหลือคนอื่นได้^{๑๓๐}

ในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์นั้น พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ถือได้ว่าเป็นแบบอย่างของผู้ที่มีอุปายโกศล ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ ได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการถวายทาน เป็นต้น ดังที่ท่านได้กล่าวเอาไว้

“...ภูมิใจที่ว่า เมื่อก่อนเขาถวายตันเทียนเข้าพรรษากันเยอะ ต่อมาเราก็เทศน์ไปให้เปลี่ยนแปลงเป็นหลอดนีออน ก็ทำให้เทียนค่อย ๆ ลดหายไป....เมื่อเราไปเทศน์

^{๑๒๙} <http://pantip.com/topic/33129490>, (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๘).

^{๑๓๐} พระพยอม กัลยาโณ, **นโยบายพระผู้ชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโปร-วิชั่น อินเตอร์เทนเมนท์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗-๒๘.

งานศพ ก็ทำให้ปลื้มใจว่าตอนหลัง ก็เริ่มเปลี่ยนจากพวงหรีดมาเป็นพัดลม ต้นไม้ เครื่องกีฬา ชุดลูกเสือ เนตรนารี เครื่องเรียนเครื่องเขียน กระเป๋าหนังสือ พอเขาจัดงานศพเสร็จก็แจกแก่คนยากจน เป็นประโยชน์ต่อไป อันนี้ถือว่าสุดยอดอีกตัวหนึ่ง และถ้าถามว่า ขณะปัจจุบันนี้ภูมิใจอะไรที่สุด ? ภูมิใจที่สุดคือ เปลี่ยนแปลงให้คน ถวายสังฆทานน้อยลง หันมาถวายต้นไม้และปুষ (อูย ! ทำให้วัด เดือนหนึ่งได้ปুষ เยอะ) มีคนมาเป็นเจ้าภาพ ๕ กระสอบ ๑๐ กระสอบ เราก็ไปใส่ต้นไม้งามขึ้น...”^{๑๓๑}

สรุปได้ว่า พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เป็นผู้ที่มีมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น กับสังคมสงฆ์ได้อย่างรอบด้านและทั่วถึง ท่านได้ใช้อุปายโกศล เพื่อนำเสนอวิธีการในการแก้ไข ปัญหาเพื่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม โดยมองถึงเนื้อหาสาระที่จริง อย่างการจัดการกับปัญหา พระสงฆ์ที่มีแต่ปริมาณแต่ไม่มีคุณภาพด้วยการให้มีการคัดกรองบุคคลที่จะเข้ามาบวช การจัดงบประมาณเพื่อการบำรุงศาสนาอย่างทั่วถึง ในวัดที่ยากไร้ การทำวัดให้เป็นสถานที่ ๔ ประเภท ตลอด จนถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพิธีกรรมที่ไม่เกิดประโยชน์ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่มาจาก ความเป็นผู้ฉลาดในอุบายของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ทั้งสิ้น

๔.๓.๒.๒ จุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาชีวิตของพระสงฆ์

พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เป็นผู้ที่มีมองเห็นถึงปัญหาทางด้าน ความประพฤติของพระสงฆ์ ท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากในการอุ้มชู คำจูน และปกป้อง พระพุทธศาสนาให้องค์งามและจำเริญยิ่งๆ ขึ้นไป เมื่อปรากฏว่ามีสิ่งใดที่สร้างความเสื่อมเสียหรือเกิด ผลกระทบกับพระพุทธศาสนา อันเกิดจากการประพฤติของพระสงฆ์ ท่านก็จะแสดงบทบาทของท่าน ขึ้นมาทันที ยกตัวอย่างเช่น ข่าวคราวทางหน้าหนังสือพิมพ์ที่พุทธศาสนิกชนสนใจกันมาก เช่น กรณี ของพระนิกร ซึ่งมีความสัมพันธ์ฉันชู้สาวกับนางอรปวีณา^{๑๓๒} กรณีพระมิตชูโอะ^{๑๓๓} กรณีหลวงปู่เณร คำ^{๑๓๔} กรณีพระพุทธรักษา^{๑๓๕} ยกตัวอย่างกรณีของหลวงปู่เณรคำ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เคยออกมากล่าวถึงเรื่องนี้เอาไว้ว่า

“....มีข่าวว่า “สมิคำ” จะมาให้การ มาสู้คดี ส่งหมายมา ไม่รู้ว่าจะพลิกเกมอะไร กันอย่างไร และสึกแล้วหรือว่ายังไม่สึก ภาษาชาวบ้านเรียกว่า เตรียมการสู้คดีหรือใช้ วิธีการป้องกันไม่ให้ตัวเองผิดหนัก มีโทษหนัก หลบไปเลียงมาจนถึงเวลาจนตัวคับ

^{๑๓๑} พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ), *ถามแบบโยม ตอบแบบ (สไตร์) พระพยอม*, (กรุงเทพมหานคร : เอกณัฐ กราฟฟิค, ๒๕๕๘), หน้า ๑๐-๑๔

^{๑๓๒} <http://www.naewna.com/local/57785>, (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๐๘ พฤษภาคม ๒๕๕๗).

^{๑๓๓} <http://highlight.kapook.com/view/92108>, (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๐๘ พฤษภาคม ๒๕๕๗).

^{๑๓๔} <http://www.dailynews.co.th/Content/crime/173241/พระพยอมพูดถึงพระมิตชูโอะ-หลวงปู่เณรคำ>. (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๐๘ พฤษภาคม ๒๕๕๗).

^{๑๓๕} <http://www.posttoday.com/สังคม/สังคมทั่วไป/272398/ช่อง11ชูพระพยอมสกัดพุทธะอิสระ>, (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๐๘ พฤษภาคม ๒๕๕๗).

ชั้น พาสปอร์ตก็ไม่ต่อ การไล่ล่าก็กระชั้นชิดเข้าไป ในที่สุดก็จนกระดาน เรื่องของ “สมิคำ” เมื่อคนเราจนกระดานแล้ว ไม่มอมบตัวก็ต้องสู้คดี เรื่องทำนองนี้ต้องเกิดขึ้น แต่ถ้าหากเป็นอย่างเรื่องพันท้ายนรสิงห์ก็ไม่ต้องเตรียมคดี ไม่ต้องเตรียมความอะไรมากมาย “ยึดเอาความจริงเป็นที่ตั้ง” พูดอย่างภาษานักเลงเรียกว่า “มีสัจจะ ลูกผู้ชายชาติพระ” สักนิดหนึ่งว่าจะอยู่อย่างไรในเมื่อถ้าความผิดก็เป็นผิด ความถูกมันก็เป็นถูก เมืองไทยมันเสียหายอย่างที่คุณอุทัย พิมพ์ใจชน อดีตประธานรัฐสภา พูดว่า มีคดีคั่งค้างมากเกินไป ปล่อยกันยึดเยื้อเยิ่นเย้อ เรื่องเกิดตั้ง ๕ ปี ๑๐ ปี ไม่ยอมมอมบตัว ไม่ยอมสู้คดี จนคนโน้นไวคนนี้วายก็เริ่มออกอาการ “แบ่งรับแบ่งสู้” สรุปลึ่คือน่าจะเป็นเพราะอำนาจเงินเยอะ ถึงได้อ้างได้คู้ว่าจะหาทนายดีๆ สู้ ที่จริงทนายดีไม่เหมือนความเป็นคนดี เป็นพระดี ถ้าเป็นพระดี เป็นคนดี ก็ไม่เห็นจะต้องไปเกี่ยวข้องกับทนายชั้นดี ชั้นเก่งอะไรทนายส่วนใหญ่ก็ไม่ไช้ดี ส่วนใหญ่เก่งในการหาช่องโหว่ทางกฎหมาย ใช้ประสบการณ์ชั่วโม่งบินกินคำว่าความกันไป อันนี้คนก็จนกระดานขึ้นมา กลัวโทษกลัวทัณฑ์เสียเท่าไรก็ไม่อัน ทำให้คนที่มีความดีและไม่ค่อยจะยอมความ แต่ยอมเสียค่าทนายความเพื่อให้ตัวเองพ้นความผิด จำภาษีคนจีนได้หรือไม่ เขาบอกว่า “กินขี้หมาดีกว่าค่าความ” เพราะค่าความมันไม่จบ กินขี้หมาที่เดียวล้างปาก บ้วนปาก ทำเสร็จก็สามารถหมดเรื่องได้ เพราะฉะนั้นอาตมาขอให้ใครที่คิดว่าจะค่าความ มีคดี ลองหันมาสร้างความดีกลบคดีซะบ้าง เมื่อทำความดีแล้ว คดีก็ไม่มี โจรทักก็ไม่มี พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ความสุขของมนุษย์ สุขหาทรัพย์ สุขจ่ายทรัพย์ สุขไม่เป็นหนี้ แพ้ทุกสุขเลย มีสุขที่ดีที่สุดอยู่สุขหนึ่ง ท่านบอกว่า “สุขอันเกิดจากการประพฤติดีไม่มีโทษ ไม่มีใครเป็นโจทก์ ไม่ต้องเป็นจำเลย” อันนี้สุขที่สุดเลย ไม่ใช่พอมีคนเป็นโจทก์ ตกเป็นจำเลยก็หาทนาย คือสู้กันแบบนี้ไม่มีวันจบวันสิ้น แต่ขอให้ถือหลักความดีดีกว่า ดีกว่าเจอทนายดี...”^{๑๓๖}

นอกจากนี้ พระราชาธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ยังพูดถึงเรื่องของเงินทอง ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่สำหรับพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน ท่านได้นำเสนอแบบอย่างที่ดีของการดำรงชีวิตความเป็นพระภิกษุเอาไว้ว่า อาตมายึดคำสอนของหลวงพ่อกอด วัดไผ่โรงวัว ที่บอกว่า ตายแล้วจะไม่ให้มีเงินติดยามแม้แต่บาทเดียว แต่เดี๋ยวนี้พระกลับมีบัญชีส่วนตัว ซึ่งไม่ควร มันเป็นเรื่องสวนทางกับศาสนา จริงแล้วพระต้องจนคนต้องรวย กลับกันพระดันรวยแต่คนกลับจนแล้วศาสนาจะอยู่ได้อย่างไร อย่างวัดสวนแก้วจะไม่ให้พระเก็บเงิน แต่รับเงินได้ ห้ามเก็บและส่งกองกลาง หากพระรูปใดป่วยหรือ

^{๑๓๖} หนังสือพิมพ์โลกวันนี้รายวัน ฉบับวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๕๖.

ต้องการใช้อะไร ก็สามารถมาเบิกได้ แต่ห้ามทำเงินเก็บ ถ้าวัดทราบว่ามีพระรูปใดเก็บเงิน จะเชิญให้ไปอยู่อื่น ซึ่งมันเป็นข้อตกลงของวัดนี้ ในอนาคตหากสามารถกำหนดได้ว่าพระควรมีเงินเท่าไรได้ หรือเหมือนรัฐบาลที่สามารถให้ตรวจสอบได้ พระต้องแสดงทรัพย์สินความโปร่งใส โดยแจ้งทรัพย์สินอย่างตอนเป็นเจ้าของทรัพย์สินเท่าไร ถ้าเป็นไป ๑๐ ปี จะมีเงินเท่าเดิมไหม ถ้าเท่าเดิมถือว่าพระรูปนี้ใช้ได้ไม่สะสม แต่ถ้ารวยผิดปกติก็ต้องมีมาตรการจัดการ เพราะเมื่อมาบวชแล้วจะรวยไปเพื่ออะไร ส่วนวัดไหน ที่มีรายได้มาก ควรแบ่งปันให้กับวัดที่ทำงานแต่ไม่มีรายได้^{๑๓๗}

สรุปได้ว่า พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้มุ่งเน้นในการใช้อุปายโกศลเพื่อการพัฒนาชีวิตของพระสงฆ์ โดยที่ท่านได้ประพาดิตนให้เป็นแบบอย่างของผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ทั้งยังเสนอวิธีการในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตของพระสงฆ์อีกด้วย ดังเช่น ปัญหาเรื่องการเงินทอง ที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วข้างต้น นอกจากนี้ท่านยังใช้อุปายโกศล โดยการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อต่างๆ เป็นวาจาหรือคำคมที่เฉียบแหลม เพื่อโต้ตอบกรณีของพระสงฆ์ที่ประพาดิตนเสื่อมเสียอีกด้วย เพื่อเป็นกรณีตัวอย่างกับพระสงฆ์รูปอื่นๆ ที่จะไม่ประพาดิตน

๔.๓.๒.๓ จุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาสังคมของคฤหัสถ์

สำหรับการพัฒนาสังคมของคฤหัสถ์นั้น พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เผยแผ่พุทธธรรมได้มีส่วนในการช่วยแก้ไขปัญหาด้านสังคมของคฤหัสถ์ในหลายๆ ด้านด้วยกัน เช่น ด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง รวมถึงด้านอื่นๆ เช่น ด้านจริยธรรม เป็นต้น

พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ท่านเป็นพระภิกษุรูปหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงธรรมเพื่อการช่วยแก้ไขปัญหาด้านสังคม ดังที่ท่านได้พูดถึงปัญหาเรื่องการเห็นแก่ตัวของคนในสังคมไว้ว่า

“...ในที่สุดสิ่งหนึ่งที่ยังคงครองโลกของเราอยู่ตลอดเวลา ก็คือเรื่องของความโลภมากแล้วลาภหาย มั่นนาคใจตรงที่ลาภหายแล้วไปอยู่กับใคร มีข่าวว่าเตียวแซร์ลัม หุ่นตก ปั่นหุ่น บริษัทรถยนต์ล้ม เวลานี้ยังสงสัยอยู่ว่ามันจะมีการล้มลงบนฟูกกันหรือเปล่า คือล้มแล้วมีการขนเงินไปรองรับกันใหญ่...เราสอนกันให้มีความอยู่ดีกินดี ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง ความจริงตามหลักทางพระพุทธศาสนา ท่านสอนให้กินอยู่แต่พอดี มือของท่านประกอบกิจ แต่จิตควรน้อมสการพระรัตนตรัย ความวุ่นวายก็จะไม่เกิดขึ้น ปัญหาต่างๆ การหลอกลวงโกหกจากผู้คนลาตกกว่าก็จะไม่เกิดขึ้น...”^{๑๓๘}

ในเรื่องนี้เราจะเห็นว่า พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้เสนอให้ผู้คนในสังคมมองเห็นถึงปัญหาเรื่องความโลภที่ปรากฏอยู่ในสังคมมานาน เป็นปัญหาที่เกาะกินใจของพุทธศาสนิกชนมาอยู่ทุกยุคทุกสมัย โดยการใช้สำนวนของคำที่เข้าใจกันดีว่า โลภมากแล้วลาภหาย

^{๑๓๗} <http://pantip.com/topic/33129490>, (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๘).

^{๑๓๘} สุชาติ พิบูลย์วรศักดิ์, “องค์ประกอบกับกลวิธีการโน้มน้าวใจในปริณิเทศการเขียนของพระพยอม กัลยาโณ” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๗, หน้า ๓๔-๓๕.

จากนั้น ท่านก็เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาของการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยการให้รู้จักกินอยู่ แต่พอดี ไม่ใช่ต้องทำทุกอย่างเพื่อให้อยู่ดีกินดี จนบางครั้งก็ถูกหลอกลวงจากคนที่ฉวยโอกาสในสังคม การเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยการสอดแทรกข้อคิดและธรรมะประกอบ ทำให้คำพูดมีน้ำหนักมากที่จะทำให้ผู้อ่านปฏิบัติตามได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากเรื่องของการพัฒนาด้านสังคมแล้ว จุดมุ่งหมายอีกอย่างของการใช้อุบายโกศล ก็คือเพื่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของสังคมคฤหัสถ์ จากการศึกษาพบว่า พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจของสังคม เมื่อท่านเหล่านี้ได้เห็นความทุกข์ยากลำบากของชาวบ้าน ที่เกิดจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่ละเลยภาคชนบท และยังเบียดบังทรัพยากรจากชนบทเพื่อนำไปพัฒนาเมืองและภาคอุตสาหกรรมท่านได้ลงมือช่วยเหลือชาวบ้าน เช่น ทำโครงการฝึกอาชีพ ธนาคารข้าว ธนาคารควาย สหกรณ์ร้านค้า การเป็นผู้นำในการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ โดยชี้ให้เห็นว่า การช่วยเหลือเพื่อนบ้านด้วยการเปิดโอกาสให้คนที่กำลังเดือดร้อนมีโอกาสกู้เงินเอาไปใช้ก่อนนั้น เป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง มีชื่อว่าบุญจะต้องทำกับวัดหรือกับพระเท่านั้น^{๑๓๙}

ในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจนี้ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เป็นท่านหนึ่ง ที่เล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาสังคมด้านเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้จากการที่ท่าน จัดตั้งมูลนิธิสวนแก้ว และจัดโครงการที่เชื่อมโยงพระศาสนาให้ใกล้ชิดกับการดำรงชีวิตของประชาชนมากยิ่งขึ้น มีโครงการต่างๆถึง ๑๘ โครงการ ในส่วนของโครงการที่เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจในสังคมนั้น ได้แก่ โครงการร่มโพธิ์แก้ว โครงการนี้เป็นโครงการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ช่วยผู้ด้อยโอกาส คนตกงาน ให้ที่พักให้อาหาร และฝึกอาชีพ ระยะสั้น เป็นการบรรเทาปัญหาการว่างงานของผู้ยากจนของผู้คนในสังคม^{๑๔๐} นอกจากนี้ยังมีโครงการเวทีบำเพ็ญประโยชน์ เป็นการจัดฝึกอาชีพให้กับผู้ที่เข้ามาพักอาศัยที่วัดสวนแก้วและผู้สนใจแต่มีฐานะยากจนได้เข้ารับการฝึกอาชีพ จากองค์กรภาครัฐและเอกชน โดยไม่คิดค่าเล่าเรียน เป็นการฝึกอาชีพพระยะสั้นจนได้รับวุฒิบัตร จากกรมการเป็นนายช่าง เพิ่มรายได้ เช่น วิชาก่อสร้าง ช่างไม้ ช่างปูน ช่างเชื่อม ช่างเหล็ก วิชาช่างฝีมือต่างๆ ฯลฯ เป็นการส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้ประชาชนมีรายได้ เลี้ยงชีพ และเป็นสัมมาอาชีพ ดังที่ท่านกล่าวเอาไว้ว่า

“...นโยบายของรัฐบาล ส่วนใหญ่เน้นแก้ปัญหาเรื่องปากท้อง แต่นโยบายของ
 อาตมา เน้นความครบวงจร ครอบคลุมหมด ตั้งแต่ปากท้องจิตใจและจิตวิญญาณ
 ดูแลทั้งสติปัญญาความประพฤติและสุขภาพอนามัย บ้านที่อาตมาสร้างปลูกในสวน มี
 พืชผักต้นไม้เต็มไปหมด ดินเข้าขึ้นมา เดินสูดโอโซน เดินรดน้ำต้นไม้ออกกำลังกาย
 สูดโอโซน เดินรดน้ำต้นไม้ออกกำลังกาย สูดโอโซนให้ชื่นใจ ออกกำลังกายให้สดชื่น
 แล้วจึงค่อยออกไปทำงาน นโยบายของอาตมาจะดูแลตั้งแต่สุขภาพกายสุขภาพ
 คุณภาพชีวิตให้ความรู้เรื่องเกษตรทำมาค้าขาย ศิลปะในการอยู่ร่วมกัน ช่วยเหลือกัน

^{๑๓๙} พระไพศาล วิสาโล, พระพุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕๘-๔๖๐.

^{๑๔๐} ดุราลัยเถียดใน พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ), มหาบุรุษกองขยะ, วารสารกัลยาโณ ฉบับที่ ๙ (ฉบับพิเศษ) ปีที่ ๓ เดือนมีนาคม-พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๒,

ปรองดองกัน ไม่มีอาชญากรรม มีศูนย์ฝึกอาชีพ มีอุตสาหกรรมในครัวเรือน วัดสวนแก้ววัดเดียว ทำงานเกี่ยวข้องและครอบคลุมงานของกระทรวงเกือบ ๑๐ กระทรวง ...”

สรุปได้ว่า การใช้อุปายโกศลเพื่อการพัฒนาสังคมคฤหัสถ์ ในส่วนของการพัฒนาสังคมของคฤหัสถ์นั้น พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้ให้ความสำคัญกับปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นกับสังคมของคฤหัสถ์ เช่น ปัญหาการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ตลอดจนถึงปัญหาด้านศีลธรรมและจริยธรรม พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้ประยุกต์รูปแบบวิธีการสอนธรรมให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพปัญหาของสังคม ตลอดจนถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาด้วยการลงมือปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรม นับว่าเป็นอุปายโกศลอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ไทยที่สามารถจะเผยแผ่พุทธธรรมให้เข้าถึงกับสภาพปัญหาของสังคมที่มีความหลากหลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔.๓.๒.๔ จุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาชีวิตของคฤหัสถ์

นอกจากการประยุกต์ใช้อุปายโกศล เพื่อการพัฒนาสังคมของคฤหัสถ์แล้วนั้น พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ยังมีการใช้อุปายโกศลเพื่อการพัฒนาชีวิตของคฤหัสถ์อีกด้วย เพราะจุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุดของการใช้อุปายโกศลในการเผยแผ่พุทธธรรมนั้น ก็คือ เพื่อแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากความเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน โดยเฉพาะเรื่องของปัญหาทางด้านจิตใจ ซึ่งเป็นความทุกข์อย่างหนึ่งที่ยากต่อการแก้ไขได้ด้วยตนเอง ดังนั้นพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคม จึงเป็นต้องผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ช่วยแก้ไขปัญหาคความทุกข์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจให้กับพุทธศาสนิกชนในสังคม จุดมุ่งหมายของการแก้ไขปัญหาด้านชีวิตของคฤหัสถ์ ก็เพื่อให้เกิดการพัฒนาในเรื่องต่างๆ ดังนี้คือ

(๑) เพื่อให้เกิดการพัฒนาด้านบุคลิกภาพ ในบางครั้งการสอนธรรมนั้น จุดประสงค์ก็เพื่อให้ผู้ฟัง รู้จักพัฒนาตนเอง ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทัศนคติให้ดีขึ้น ให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสง่างาม มีบุคลิกลักษณะที่ดี เช่นการสอนเรื่องสังคหวัตถุ เป็นต้น

(๒) เพื่อให้เกิดการพัฒนาด้านความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เช่นการสอนคฤหัสถ์ให้รู้จักเรื่องของทิวธัมมมีกัตถประโยชน์ การหาทรัพย์ การรักษาทรัพย์ และการใช้สอยทรัพย์อย่างถูกต้อง การเลือกคบภักยาณมิตร เพื่อจะได้มีผู้คอยแนะนำและชี้แนะในสิ่งที่ถูกต้องดังต่อไปนี้

(๓) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านจิตใจ ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วว่า จุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุดของการใช้อุปายโกศลเพื่อการพัฒนาพุทธธรรมนั้น ก็เพื่อแก้ไขปัญหาด้านจิตใจของเพื่อนมนุษย์ การพัฒนาจิตใจ ก็คือการทำให้เพื่อนมนุษย์ที่กำลังมีปัญหาคือความทุกข์ทางด้านจิตใจสามารถแก้ไขปัญหาได้ กลับมาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่ตกอยู่ภายใต้ของความทุกข์ทางใจ จนเกิดความท้อแท้ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม การสอนให้มนุษย์รู้จักการเจริญสติภาวนา มีความเมตตาอารีต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์อื่นๆอยู่เสมอ จนสามารถมีความเข้มแข็งทางจิตใจเอาชนะปัญหาและอุปสรรคต่างๆได้

พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงธรรมเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาชีวิตให้กับพุทธบริษัท และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง เช่น

(๑) ปัญหาทางการศึกษา พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้เคยให้ข้อคิดเกี่ยวกับปัญหาทางการศึกษาเอาไว้ว่า

“...ปัญหาหนึ่งของสังคมไทยในเวลานี้ หนีไม่พ้นปัญหาการศึกษา ที่ถูกมองว่าเป็นธุรกิจการศึกษา สถาบันหลายแห่งเปิดหลักสูตรระดับปริญญาโท-เอก เป็นว่าเล่น ถึงขั้นมีสโลแกนว่า “จ่ายครบ จบแน่” เป็นธุรกิจทางการศึกษาที่กำลังระบอบอย่างหนัก ทำให้คุณค่าของการศึกษาในยุคนี้เริ่มมีคนคิดว่า คงไม่ได้สร้างความเจริญทางเดียวแล้ว ถึงแม้ในระบบการศึกษาจะค่อนข้างมีระบบ มีชื่อเสียงของมหาวิทยาลัย ก็ยังปล่อยปละละเลย ไม่ได้ดูแลลูกศิษย์ในเขตการศึกษา ปล่อยให้มีการกินเหล้าเมายากันในสถาบัน มีรุ่นพี่แทงรุ่นน้องตาย อยู่ในสถาบันเดียวกันยังฆ่ากันเลย พูดเรื่องการศึกษาก็ทำให้นึกหลวงพ่อบุญทาส ท่านบอกว่า “ต่อไปจะมีการศึกษาเหมือนเจดีย์ยอดดั่ว” ซึ่งตอนหนึ่งท่านพูดแรงว่า “หมาหางด้วน” จนมีคนทักท้วงว่าท่านพูดแรง แต่ตอนนี้ไม่รู้อะไรด้วน แต่ที่เห็นได้ชัดเจน ทั้งผู้ไปศึกษา ผู้จัดการศึกษากลายเป็นการศึกษาพาณิชย์ที่พูดกันฮิตติดปากในเวลานี้ว่า “จ่ายครบจบแน่” กลายเป็นว่าไม่ได้เรียนครบแต่จบแน่นอน เรียนไม่ครบจ่ายครบก็จบ แล้วจะเอาความรู้อะไรมาทำงานให้ชาติบ้านเมือง ทำให้อาตมาคิดถึงคุณธนินท์ เจียรวนนท์ ประธานกรรมการและประธานคณะผู้บริหารเครือเจริญโภคภัณฑ์ ที่สร้างสถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์ คุณธนินท์บอกว่า เมื่อก่อนได้คนที่เรียนจบมาแล้ว พร้อมที่จะมาช่วยบริหารกิจการ แต่กลับมาเป็นตัวถ่วง เพราะความที่ไม่มีศีลธรรม กลับกลายมาเป็นสร้างปัญหา เขาก็เลยคิดว่าไม่เอาแล้ว จัดตั้งสถาบันการศึกษาเองเลย ถ้ามีปัญหา ก็เอาออกไปซะก่อน ปัญหาการศึกษามีมากเกินไป พวกมหาวิทยาลัยห้องแถว พวกดอกเตอร์กำมะลอที่เราได้ยินข่าวกันหนาหู สมัยก่อนไม่ค่อยมี ใครอยากเรียน อยากศึกษาก็ต้องตรวจตราดูให้ถ้วนถี่ถึงที่มาที่ไป ที่เกิดของมหาวิทยาลัยพวกนี้ว่าใช่ของจริงหรือเปล่า การศึกษาในทางศาสนาพุทธมีเยอะ เช่น ปรียัติเป็นนุพิช เรียนกันมาเรียนกันไปแทงกันตาย เรียกว่า “การศึกษาเป็นเหมือนนุพิช” ปล่อยให้ศีลธรรมเหือดแห้งไป ดังนั้น การศึกษาในยุคนี้ใครเป็นผู้บริหารต้องนึกว่าจะให้อะไร มีค่าขวัญกัน

เหลือเกิน เช่น ความรู้คู่คุณธรรม มีแค่ความรู้คงไม่พอ หากคุณธรรม ไม่มี จบไปแล้ว
ถือกระดาษใบเดียวจะไปมีชีวิตที่มีคุณภาพอะไร...”^{๑๔๑}

ในเรื่องของการศึกษานั้น พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ให้ความสำคัญกับเด็ก เป็นพิเศษ โดยท่านให้ความเห็นว่า “เด็กในวันนี้ คือผู้ใหญ่ในวันหน้า เด็กคืออนาคตของชาติ อาตมาฟังแล้วน้ำตาจะไหล โยมลองมองไปรอบๆ ตัวโยมสิ ดูลูกหลานเราสิ เด็กอายุ ๑๔-๑๖ ติดเอดส์ตาย เด็กอายุ ๑๗-๒๐ ติดยาสมองหมดสภาพ อายุ ๒๐-๒๒ ติดคุก เด็กผู้หญิง อายุ ๑๕-๑๖ ท้อง อุ้มลูกแล้ว ทั้งที่ยังทำมาหากินไม่เป็น ลองหลับตานึกซิว่า อนาคตของชาติ จะเป็นอย่างไร วัดสวนแก้วถือว่า นโยบายเรื่องเด็ก เป็นนโยบายที่สำคัญที่สุด มารากำลังอัปการบังคับเด็กอยู่ เราต้องดึงเด็กออกจากปากมาร เราต้องเอาศีลธรรมมาใส่ให้เด็ก เราต้องฝึกให้เด็กเข้มแข็ง และรู้จักต่อสู้ชีวิต เพื่อที่เขาจะเติบโตอย่างมีคุณภาพ และไปสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติ อาตมามีนโยบายเพื่อสร้างอนาคตใหม่แก่เด็ก เยอะมาก โครงการแรก ให้ชีวิตใหม่ แก่เด็กด้อยโอกาส เด็กกำพร้า เด็กจรจัด ลูกคนยากจน ลูกคนเร่ร่อน เด็กเหล่านี้มีปัญหา ไม่มีเงินเรียน เด็กที่ไม่ได้เรียน จะเสียโอกาส โตอย่างไม่มีคุณภาพ เป็นปัญหาสังคม วัดสวนแก้ว มีโครงการสร้างชีวิตใหม่ สร้างอนาคตใหม่ ให้เด็กเหล่านี้ ด้วยการนำเด็กมาเลี้ยง ให้ที่พัก ให้อาหาร ส่งเสียให้เล่าเรียนจนจบชั้นสูงสุดเท่าที่เด็กอยากเรียน และวัดไม่ถือสิทธิ์ในการครอบครองตัวเด็ก เรียนจบแล้ว ก็กลับไปทดแทนบุญคุณพ่อแม่ ไปเลี้ยงดูพ่อแม่ต่อไป วัดมีหน้าที่พัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาคณะ พัฒนาสังคม ให้ทุกคนมีคุณภาพ มีคุณธรรม และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข”^{๑๔๒}

นอกจากนี้ท่านยังมีโครงการเพื่อเป็นทุนการศึกษาแก่เด็กอีกด้วย อย่างโครงการช่วยน้องท้องหิวและโครงการเงินกู้เพื่อการศึกษา ดังที่ท่านกล่าวเอาไว้ว่า

“...โครงการต่อมาเป็นโครงการช่วยน้องท้องหิว ช่วงโรงเรียนปิดเทอม เด็กต่างจังหวัดที่ยากจน เข้ามาที่วัดสวนแก้ว เพื่อมาหาเงินไปเป็นทุนการศึกษาได้ ทางวัดจะจัดงานที่เหมาะสมให้นักเรียนทำ เอาสินค้าของวัดไปขาย แก่ผู้มาทำบุญ บำเพ็ญประโยชน์ในวัด หรือติดต่อบริษัทห้างร้านต่างๆ ที่มีใจเมตตา มารับไปทำงาน เด็กจะได้เก็บเงินรายได้ไว้เป็นทุนในการศึกษาต่อ เป็นการแบ่งเบาภาระของพ่อแม่

^{๑๔๑} หนังสือพิมพ์โลกวันนี้รายวัน ฉบับวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๕๕๖.

^{๑๔๒} พระพยอม กัลยาโณ, **นโยบายพระกัฐาติ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโปร-วิชั่น เอนเตอร์เทนเมนต์ จำกัด,) หน้า ๖๙-๗๐.

ฝึกให้เด็กเรียนรู้การสู้ชีวิต รู้จักช่วยตัวเอง ขยันซื้อสัตย์ มีมานะอดทน ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่จะทำให้เด็กเป็นเศรษฐีในอนาคต...”^{๑๔๓}

จากกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การเผยแพร่พุทธธรรมของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) นั้น มีจุดมุ่งหมายในการพัฒนาการศึกษาของสังคมไทยด้วย โดยท่านได้ยกตัวอย่างปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในสังคมไทย และเสนอแนวทางแก้ไข โดยชี้ให้เห็นโทษของการศึกษาที่ไม่ได้เป็นไปในทางที่ก่อให้เกิดการพัฒนาปัญญา การศึกษาที่ขาดคุณธรรมกำกับ โดยเปรียบเทียบการศึกษาเช่นนี้ เหมือนกับ เจริญยอดด้วน และเปรียบบุคคลที่มุ่งแต่การศึกษาในลักษณะนี้ว่าเป็นหมาหางด้วน เพื่อให้ประชาชนในสังคมตระหนักถึงโทษของการศึกษาที่มุ่งแต่การแข่งขันเพื่อนำความรู้มาอวดกัน มากกว่าที่จะศึกษาเพื่อพัฒนาสติปัญญาและความสามารถของตนเอง

(๒) ปัญหาด้านจิตใจ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ท่านให้ความสำคัญกับเรื่องของปัญหาทางด้านจิตใจมาก โดยเฉพาะก็ที่เป็นผู้หญิง และคนชราภาพ ดังที่ท่านเคยเล่าประสบการณ์ส่วนตัวเกี่ยวกับการแสดงธรรมเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาด้านจิตใจของโสเภณีให้ฟังว่า

“...วันหนึ่งมีคนมานิมนต์ให้ไปเทศน์ให้โสเภณีฟัง ตั้งแต่บวชมา เพิ่งจะเจอครั้งนี้แหละ มันเทศน์ยากพิลึก พอไปถึง ทุกคนมองพระเหมือนตัวประหลาด เข้ามาทำอะไรวะ พอนั่งปุ๊บ ..มองไปรอบๆ ไม่มีใครสนใจสักคนคิดในใจว่า จะเอาสูตรไหนไปสู้กับมันดีวะเนี่ย ทำใจดีสู้เสือ เริ่มต้นคำแรกว่า “สวัสดีน้องหญิงผู้มีวาสนาสูง” ได้ผลอะ ได้ผลดีเกินคาด ทุกคนหันมอง ตั้งใจฟังหูฟังว่า พระจะพูดอะไรต่อ “สวัสดีน้องหญิงผู้มีวาสนาสูง ผู้ชายของเก๋ากินโดนไม่ต้องลงทุน เมื่อน้องหญิงอยู่ที่บ้าน คนทั่วไปจะเรียกอย่างยกย่องว่ากุลสตรี ยกย่องว่าเพศแม่ แต่พอน้องหญิงมาอยู่ในสถานที่อย่างนี้ ความเป็นกุลสตรี ความสูงส่งของเพศแม่มันถูกทำลายไปเขาเรียกน้องหญิงว่า ‘อิตัว’ เวลาเขาจะหาความสุขจากเรือนร่างเธอ เขามารับเธอไป เขาไม่ได้พูดให้เกียรติเธอเลยแทนที่เขาจะบอกว่า มาเชิญเธอไป เขาก็บใช้คำว่า หิ้วไป .. เห็นเราเหมือนเปิดเหมือนไก่ ไม่ให้เกียรติเราเลยเราน่าจะกลับไปอยู่บ้าน ใช้ชีวิตทำมาหากินเหมือนเดิม ถึงแม้จะไม่ร่ำรวย แต่เราก็อยู่อย่างมีเกียรติ ... ”^{๑๔๔}

^{๑๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

^{๑๔๔} <http://www.dookorea.com/รวมคำคม-ข้อคิดดีๆ-ในการดำเนินชีวิต-ของพระพยอม-กัลยาโณ.html>. (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๗).

การมีอุปายโกศลของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ในการจัดการกับปัญหาด้านจิตใจ สอดคล้องกับกรณีที่พระพุทธรองค์มีอุปายโกศลในการจัดการกับปัญหาของพระนางปฐาจาราภิษุณี พระองค์ก็ทรงใช้วิธีการให้กำลังใจ และใช้พระวาจาที่นุ่มนวลในการให้สติ ดังที่ตรัสกับนางปฐาจาราว่า “เธอจงกลับได้สติเถิดน้องหญิง”^{๑๔๕} เป็นผลให้นางปฐาจาราได้สติเกิดความละอาย เป็นต้น

จากกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ใช้อุปายโกศลในการแสดงธรรมได้อย่างน่าชื่นชม ท่านรู้จักใช้คำพูดในการกล่าวทักทายโสเภณี เพื่อให้เธอไม่รู้สึกว่าการกล่าวทักทายนั้นศักดิ์ศรี ด้วยการเรียกเธอว่า “น้องหญิงผู้มีวาสนาสูง” เป็นการดึงดูดความสนใจของเธอและผู้คนที่นั่นเสียก่อน เพราะไม่เคยมีใครใช้คำพูดแบบนี้กับโสเภณี เมื่อท่านทราบว่าคนเหล่านั้นสนใจในคำพูดของท่านแล้ว ท่านจึงแสดงธรรมให้โสเภณีผู้นั้น มองเห็นถึงศักดิ์ศรีความเป็นผู้หญิงของตนเอง สอนให้เธอมองเห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์ของเธอ สอนให้เธอรู้จักการอยู่อย่างมีเกียรติ การแสดงธรรมในลักษณะนี้นอกจากจะดึงดูดความสนใจของคนฟังธรรมแล้ว ยังสามารถช่วยเหลือผู้หญิงที่กำลังตกอยู่ในอำนาจของความทุกข์ ความบอบช้ำทั้งทางร่างกายและจิตใจ ได้มองเห็นทางออกของการแก้ไขปัญหาชีวิต และพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

นอกจากนี้แล้วท่านยังให้การช่วยเหลือผู้หญิงที่มีปัญหาทางด้านจิตใจอีกด้วย ดังที่ท่านกล่าวเอาไว้ว่า

“...สำหรับผู้หญิงที่ผิวทึงผิวถึบ ถูกผิวซ่อมผิวทำร้ายจนอยู่กันต่อไปไม่ได้ แล้วไม่รู้จะไปไหน อย่าฆ่าตัวตาย มาที่วัดสวนแก้ว วัดสวนแก้วมีหน่วยกู้ภัยสังคม คอยให้การช่วยเหลือตลอด ๒๔ ชั่วโมง วัดจะหาที่อยู่ หาอาหารให้กิน หาอาชีพให้ แข็งแรงแล้วช่วยตัวเองได้แล้ว ค่อยขยับขยาย ถ้ายังช่วยตนเองไม่ได้ ก็ทำงานที่วัดต่อไป...”^{๑๔๖}

ไม่เฉพาะแค่ในส่วนของผู้หญิงเท่านั้น ถึงคนชราเองท่านก็ได้มองเห็นความทุกข์ของคนชรา ดังที่ได้ก่อตั้งโครงการบ้านพักคนชราในวัดสวนแก้วขึ้น โดยท่านให้เหตุผลว่า “คนแก่คนชรา เป็นผู้ที่มีพระคุณ ที่ให้ชีวิตและเลี้ยงดูลูกหลานจนประสบความสำเร็จ เป็นผู้ที่มีความรักยกย่องเชิดชูบูชา แต่ขณะนี้ มีคนชราจำนวนมากที่ถูกหลานไม่เลี้ยง ปล่อยระเห่เร่ร่อน อดๆอยากๆ ทนทุกข์ทรมานเป็นชีวิตที่น่าสงสาร และเป็นเครื่องมือประจานความเสื่อมถอยของจิตใจคน ความเสื่อมถอยของคุณธรรมจริยธรรม และเป็นเครื่องบ่งชี้ว่า สังคมเสื่อมทราม โรคเหงาเป็นศัตรูตัวร้ายที่ทำลายทั้งร่างกายและจิตใจของคนชราให้ผุ่กร่อน เกิดโรคร้ายไข้เจ็บป่วยต้อตัย หักแค้นน้อยใจสิ้นหวังหมดกำลังใจ

^{๑๔๕} ดุราลัยเถียดใน พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙๒/๕๑๐-๕๑๔, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๙๒/๖๔๔-๖๕๑.

^{๑๔๖} พระพยอม กัลยาโณ, นโยบายพระกัฐาติ, หน้า ๘๙.

นโยบายกัญภัยสังคมของวัดสวนแก้ว จึงทำโครงการโอบอุ้มคนชรา โดยใช้ชื่อว่าโครงการบ้านพักคนชรา รับช่วยเหลือเลี้ยงดูให้คนชรามีความสุข ในช่วงสุดท้ายของชีวิต ฟังเทศน์ปฏิบัติธรรม สัมผัสกับธรรมะ อันจะเป็นบุญ ทำให้จิตใจสงบ สดชื่น แจ่มใส พบปะพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนทัศนคติสังสรรค์ นำเรื่องประทับใจในอดีตมาเล่าสู่กันฟัง ทำกิจกรรมกัน ทำงานเบาๆ เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในคุณค่าของตัวเอง นำประสบการณ์ที่มีคุณค่ามาสอน มาถ่ายทอด ให้คนรุ่นหลังนำไปใช้ประโยชน์ กิจกรรมต่างๆ ของชมรม จะทำให้สุขภาพกายสุขภาพใจดีขึ้น เป็นคุณภาพชีวิต และสังคมในอุดมคติของคนชรา ช่วยแก้ปัญหาคนชราให้บ้านเมืองแล้วยังเป็นตัวอย่งที่ดีในการโอบอุ้มและเห็นคุณค่าของบรรพบุรุษผู้มีพระคุณ ส่งเสริมให้สังคมเกิดความรักและกตัญญูต่อผู้ให้กำเนิด”^{๑๔๗}

สรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายที่สำคัญอย่างหนึ่งของการประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ก็เพื่อช่วยเหลือผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยากลำบากทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ พระสงฆ์ไทยได้แสดงบทบาทในการช่วยแก้ปัญหาชีวิตของคนในสังคมให้พัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น อย่างน้อยก็แสดงธรรมโดยใช้อุปายโกศลในรูปแบบต่าง ให้ผู้ที่ประสบกับปัญหาทางด้านชีวิต ได้มองเห็นทางออกของปัญหา และสามารถจะแก้ไขปัญหานั้นได้ด้วยตนเอง

๔.๓.๓ ความแตกต่างในการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กับ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ)

จากการศึกษาข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า ในการประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรมระหว่างพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) นั้น มีความแตกต่างกันอยู่ไม่น้อย ทั้งความจำเป็นรูปแบบและจุดมุ่งหมายของการใช้อุปายโกศล ดังนั้น ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความแตกต่างในการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของทั้งสองท่าน เพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้นต่อไป

๔.๓.๓.๑ ความแตกต่างในพัฒนาการหรือบ่อเกิดแห่งอุปายโกศล

การพัฒนากการประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรมระหว่างพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กับ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) มีความแตกต่างกันดังนี้ คือ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มองเห็นความประพัตยย่อหย่อนในพระวินัยของพระสงฆ์ ตลอดทั้งวิธีสอนธรรมะที่เน้นรูปแบบและระเบียบแบบแผนมากเกินไป มองเห็นความเชื่อผิดๆ ของพุทธศาสนิกชน ที่ไม่ตรงกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ท่านจึงเกิดปณิธานในการที่จะปฏิรูปศาสนาเสียใหม่ โดยการก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้น ดังที่ปรากฏในบันทึกของท่านว่า

^{๑๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓-๙๕.

“...ฉันพักอยู่ในวัดใหม่พุมเรียง อันเป็นวัดที่เคยอยู่มาแต่แรกราวเดือนเศษก็หาสถานที่ได้ ชนิดที่โน้นนั้นจะหาได้ดีกว่านั้นไม่ได้แล้ว พวกเราเองที่เป็นมิตรสหาย ๔-๕ คน ช่วยกันไปจัดทำที่พัก กว่าฉันได้ย้ายไปอยู่ที่นั่น ก็ตกเดือนพฤษภาคม ซึ่งฉันจำได้แต่เพียงว่า ดูเหมือนจะเป็นวันที่ ๑๒ ต่อมาในเดือนมิถุนายน ประเทศไทยก็เปลี่ยนแปลงการปกครอง เพราะฉะนั้นปฏิทินของสวนโมกข์จึงเป็นสิ่งที่จำจได้่ง่ายที่สุด โดยแฝงไว้ในประโยคสั้นๆว่า “ปีเดียวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง” ข้อนี้พวกเราถือว่ามันเป็นนิมิตแห่งการเปลี่ยนยุคใหม่ เพื่อการแก้ไขสิ่งต่างๆ ให้ดีขึ้นเท่าที่พวกเราจะพึงทำได้...”^{๑๔๘}

ความเบื่อหน่ายในการศึกษาตามระบบของคณะสงฆ์ การเห็นพฤติกรรมที่ย่อหย่อนทางพระวินัยของพระสงฆ์ในเมือง การต้องการที่จะปฏิรูประเบียบแบบแผนและพิธีกรรม ถือว่าเป็นบ่อเกิดสำคัญต่อพัฒนาการการมีอุปายโกศลของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

ส่วนพัฒนาการการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระราชาธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) นั้น เกิดจากการที่ท่านมองเห็นความเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม การที่คนในสังคมปฏิเสธการพึ่งพิงศาสนาจากการล้มเหลวในการแสดงธรรมของท่านในยุคแรก ดังที่ท่านกล่าวถึงความยากลำบากในการแสดงธรรม เมื่อตอนที่ท่านยังไม่มีชื่อเสียงและไม่เป็นที่ยอมรับว่า ไปขอเทศน์ตามโรงเรียนแล้ว เขาไม่ให้เทศน์ จึงเป็นสาเหตุให้ท่านคิดหาอุปายประยุกต์ใช้สื่อต่างๆ เพื่อดึงดูดความสนใจจากเด็กๆ จนเขายอมนิมนต์ท่านให้เข้าไปเทศน์ในโรงเรียน

สรุปได้ว่า พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีพัฒนาการหรือบ่อเกิดแห่งอุปายโกศลเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรม ต้องการจะปฏิรูปศาสนาตลอดจนถึงระเบียบแบบแผนพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเสียใหม่ โดยมุ่งเน้นที่เนื้อสาระมากกว่ารูปแบบ ต่างจากพระราชาธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ที่มีพัฒนาการในการประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพราะต้องการให้การแสดงธรรมของท่านประสบผลสำเร็จและได้รับการยอมรับจากคนในสังคม

๔.๓.๓.๒ ความแตกต่างในรูปแบบของอุปายโกศล

สำหรับรูปแบบการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และ พระราชาธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) มีส่วนที่แตกต่างกันดังนี้ คือ ในเรื่องของการใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมนั้น แม้ว่าพระราชาธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) จะนำรูปแบบมาจาก สวนโมกข์ มีโรงมหรสพทางวิญญาณ มีภาพวาดบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ เหมือนกับสวนโมกข์

^{๑๔๘} ดูรายละเอียดใน พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ศาสนธรรม ธรรมะ คือธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑-๑๒.

อย่างที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เคยริเริ่มไว้ แต่ว่านอกจากนี้ พระราชาธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ยังมีการนำเอาเรื่องราวประเด็นต่างๆ ทั้งที่สังคมให้ความสนใจและเคยเกิดขึ้นกับตัวของท่านเอง มาทำเป็นสื่อเพื่อสอนธรรมให้กับพุทธศาสนิกชนอีกด้วย อย่างกรณีของการสร้างอนุสาวรีย์ ถูกกล้วยแขก โดยท่านให้เหตุผลว่า การสร้างอนุสาวรีย์ถูกกล้วยแขกก็เพื่อเป็นการสื่อความหมายเรียกร้องว่า ขอให้ศีลธรรมกลับมา ขอให้ความซื่อสัตย์กลับมามาก่อนที่โลกาจะวินาศ นอกจากนี้ยังมีเรื่องของการสร้างคุกก็จตุคำ อีกด้วย ดังที่ท่านให้เหตุผลว่า ที่ทำคุกก็จตุคำ เพราะต้องการเตือนให้คนไทยได้คิดถึง เพราะตั้งแต่เกิดกระแสดูคามรามเทพ ทำให้คนไทยโดยเฉพาะชาวพุทธที่กำลังหลงทิศ หันไปยึดติดดูคามแทนที่จตุราวยิสัจ ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

ในเรื่องของการใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมนั้น สำหรับพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการที่ท่านชรภาพ ไม่สามารถที่จะแสดงธรรมเป็นเวลานานให้กับทุกคนที่ไปพบท่านได้ ท่านจึงต้องใช้อุปกรณ์และสื่อต่างๆ เป็นเครื่องช่วยหนุนแรงในการแสดงธรรมอย่าง โรงมหรสพทางวิญญูณ เป็นต้น อุปกรณ์และสื่อส่วนใหญ่ที่ท่านใช้ประกอบการสอนธรรมนั้น จะมุ่งเน้นไปในเรื่องของการอธิบายหลักธรรมที่ลึกซึ้ง หรือปริศนาธรรมที่ต้องตีความ และใช้ความเข้าใจไม่น้อย อย่างสรีรนาฬิกเกอร์ เป็นต้น ที่อธิบายเรื่องพระนิพพาน ผิดกับพระราชาธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ที่มุ่งเน้นเอาเรื่องใกล้ตัวหรือประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง ซึ่งผู้คนในสังคมให้ความสนใจ มาทำเป็นสื่อ เพื่ออธิบายธรรมะง่ายๆ อย่างการใช้สติปัญญา ในการดำเนินชีวิต อย่างการสร้าง อนุสาวรีย์ถูกกล้วยแขก หรือ คุกก็จตุคำ เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว ในส่วนของรูปแบบการประยุกต์ใช้อุปายโกศลนั้น ยังมีความแตกต่างกันในเรื่องของการใช้คำกลอนหรือคำคมประกอบการสอนธรรมอีกด้วย โดยที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) จะเลือกใช้วิธีการประพันธ์บทกลอน เพราะเป็นผู้ที่มีความสามารถในการประพันธ์บทกลอน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พุทธธรรม บทกลอนของท่านจำนวนไม่น้อยเป็นที่จดจำของชาวพุทธ อย่างเช่น บทกลอนเรื่องเป็นมนุษย์หรือเป็นคน บทกลอนเรื่องมองแต่แง่ดีเถิด เป็นต้น โดยวัตถุประสงค์ในการประพันธ์บทกลอนธรรมะต่างๆของท่าน ก็เพื่อต้องการให้คนที่อ่านเกิดความเพลิดเพลินและได้ข้อคิดในการดำเนินชีวิตที่ดีในเรื่องต่างๆ หรือแม้แต่ทำให้บางคนเปลี่ยนอุปนิสัยเปลี่ยนบุคลิกภาพ มีจิตใจที่เยือกเย็นตามบทกลอน ดังนั้นในเรื่องของใช้ถ้อยคำเป็นสื่อในการสอนธรรมนี้ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) จึงเลือกใช้วิธีการประพันธ์บทกลอนตามที่ท่านมีความถนัดนั่นเอง ต่างจากพระราชาธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ที่เลือกใช้คำคมประกอบการสอนธรรม อย่างเช่นคำคมที่ว่า “กฐินเมาคือกฐินบาป” หรือ “ขยัน” ให้เห็้อออกตาม “ขุมขน” ดีกว่าขี้เกียจแล้ว “ยากจน” จนน้ำล้นออก “ทางตา” เป็นต้น ที่ภายหลังถูกนำไปใช้เพื่อเตือนสติให้กับชาวพุทธในสังคม ตามสื่อต่างๆ เช่น โฆษณาทางโทรทัศน์ เป็นต้น จนทำให้ท่านเป็นที่รู้จักในฐานะของ

พระนักเทศน์ฝีปากกล้า และคำคมของท่านก็จดจำของผู้ฟังอย่างแพร่หลาย ช่วยให้เกิดการอุทิศ และสร้างเสริมการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตให้กับชาวพุทธอีกด้วย

๔.๓.๓.๓ ความแตกต่างในจุดมุ่งหมายของการใช้อุปายโกศล

ในจุดมุ่งหมายของการประยุกต์ใช้อุปายโกศlnั้น ทั้งพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ล้วนมุ่งเน้นเพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้งในส่วนที่เป็นชีวิตและสังคมของพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ เป็นสำคัญ จะมีส่วนที่แตกต่างกันอยู่บ้าง ก็อย่างเช่น ที่พูดถึงเรื่องของการพัฒนาสังคมของคฤหัสถ์ ในเรื่องนี้ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวถึงเพียงวิธีการแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมของคฤหัสถ์ โดยวิธีการใช้หลักธรรมทางศาสนา ในการแก้ไข เช่น พูดถึงเรื่องแผนการศึกษา ๔ อย่าง สำหรับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา พูดถึงหลักของอุบาสกศีล สำหรับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เป็นต้น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ไม่เห็นด้วยกับการที่พระจะไปร่วมมือเกี่ยวกับการงานสังคมสงเคราะห์ หรืองานพัฒนาอะไรของประชาชน โดยตรง ท่านให้เหตุผลว่า พระต้องยึดหลักว่า พระเป็นผู้นำทางวิญญาณ เป็นมัคคุเทศก์ในทางวิญญาณ^{๑๔๙}

ส่วนพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) นอกจากจะพูดถึงหลักธรรมในการแก้ไขปัญหาสังคมของคฤหัสถ์แล้ว ท่านยังมีบทบาทในการทำงานด้านสาธารณะสงเคราะห์เพื่อการพัฒนาสังคมของคฤหัสถ์อย่างเป็นรูปธรรมอีกด้วย อย่างเช่น การจัดตั้งมูลนิธิสวนแก้ว และจัดโครงการที่เชื่อมโยงพระศาสนาให้ใกล้ชิดกับการดำรงชีวิตของประชาชนมากยิ่งขึ้น มีโครงการต่างๆ ถึง ๑๘ โครงการ ในส่วนของโครงการที่เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจในสังคมนั้น ได้แก่ โครงการร่มโพธิ์แก้ว โครงการนี้เป็นโครงการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ช่วยผู้ด้อยโอกาส คนตกงาน ให้ที่พักให้อาหาร และฝึกอาชีพ ระยะสั้น เป็นการบรรเทาปัญหาการว่างงานของผู้ยากจนของผู้คนในสังคม^{๑๕๐} นอกจากนี้ยังมีโครงการเวทีบำเพ็ญประโยชน์ เป็นการจัดฝึกอาชีพให้กับผู้ที่เข้ามาพักอาศัยที่วัดสวนแก้วและผู้สนใจ แต่มีฐานะยากจนได้เข้ารับการฝึกอาชีพ จากองค์กรภาครัฐและเอกชน โดยไม่คิดค่าเล่าเรียน เป็นการฝึกอาชีพระยะสั้นจนได้รับวุฒิบัตร จากกรมกรเป็นนายช่าง เพิ่มรายได้ เช่นวิชาก่อสร้าง ช่างไม้ ช่างปูน ช่างเชื่อม ช่างเหล็ก วิชาช่างฝีมือต่างๆ ฯลฯ เป็นการส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้ประชาชนมีรายได้ เลี้ยงชีพ และเป็นสัมมาอาชีพ

สรุปได้ว่า ในส่วนที่เป็นจุดมุ่งหมายของการประยุกต์ใช้อุปายโกศล พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ไม่ได้มีบทบาทหรือเข้าไปยุ่งเกี่ยวในเรื่องของสาธารณะสงเคราะห์เพื่อการพัฒนาสังคมของคฤหัสถ์ ท่านใช้วิธีการสอนธรรม โดยการอธิบายหรือชี้แจงหลักธรรมต่างๆ เพื่อให้ชาวพุทธได้นำไปปรับใช้ให้เหมาะสมแก่การพัฒนาสังคมของตนเอง โดยเริ่มต้นจากการพัฒนาตนเองเป็น

^{๑๔๙} คุรยละเอียดใน ส.ศิวรักษ์, **คัมภีร์สองพระ, พิมพ์ครั้งที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๑๘๒-๑๘๕.

^{๑๕๐} คุรยละเอียดใน พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ), **มหาบุรุษกองขยะ**, วารสารกัลยาโณ ฉบับที่ ๙ (ฉบับพิเศษ) ปีที่ ๓ เดือนมีนาคม-พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๒,

สำคัญ เท่านั้น แต่พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) นอกจากจะใช้วิธีการเทศนาสั่งสอนแล้วยังใช้วิธีการในการเข้าไปมีบทบาทเพื่อการช่วยเหลือและพัฒนาสังคมของศตวรรษที่ ๒๑ อีกด้วย อย่างเช่นการจัดตั้งมูลนิธิและโครงการต่างๆ เพื่อผู้ยากไร้ เป็นต้น เป็นการเชื่อมโยงศาสนาให้ใกล้ชิดกับการดำรงชีวิตของประชาชนมากยิ่งขึ้น

๔.๔ สรุป

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระสงฆ์ไทยแล้ว สามารถสรุปได้ว่าพระสงฆ์ไทยมีพัฒนาการในการประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรม จากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับกระแสของสังคมสมัยใหม่ การประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระสงฆ์ไทยแตกต่างจากการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระพุทธเจ้าและพระสาวกในสมัยพุทธกาล คือ พระสงฆ์ไทยประยุกต์ใช้อุปายโกศลเพื่อการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในพระพุทธศาสนาเอง โดยเฉพาะก็ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนที่คาดเคลื่อน รูปแบบของพิธีกรรมทางศาสนาที่ไม่มีเนื้อหาสาระ ตลอดจนการไม่ให้ความสนใจกับหลักธรรมคำสอนของชาวพุทธในปัจจุบัน ในการศึกษาเบื้องต้นนั้น ผู้วิจัยได้ยกกรณีตัวอย่างของพระสงฆ์ไทยที่มีชื่อเสียงในการประยุกต์ใช้อุปายโกศล ๒ รูป ด้วยกันคือ (๑) พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (๒) พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ)

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) มีพัฒนาการในการประยุกต์ใช้อุปายโกศล เพราะท่านมองเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงไปของพุทธศาสนาในเมืองไทยขณะนั้น ท่านไม่เห็นด้วยกับวิธีการในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนที่ยึดติดกับรูปแบบและระเบียบแบบแผนจนเกินไป นอกจากนั้น ท่านยังมองเห็นความประหลาดยอหย่อนในพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ ตลอดจนจนถึงความเชื่อที่ผิดๆ ของพุทธศาสนิกชนในเวลานั้น

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) มีอยู่ ๓ วิธีการด้วยกันคือ (๑) การทำเป็นตัวอย่าง (๒) การใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม (๓) การใช้คำกลอนและคำคม

การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นต้นแบบของบุคคลที่มีเอกลักษณ์ที่ควรแก่การที่คนอื่นจะเอาเป็นแบบอย่าง ท่านเป็นต้นแบบในการปฏิบัติธรรมให้กับชาวพุทธในหลายเรื่อง เช่น การสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การฉันอาหาร และการบิณฑบาต เป็นต้น ส่วนพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้นำเอาประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวของท่าน วิธีการใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น มาเป็นอุทาหรณ์ให้กับผู้ฟังธรรมได้รับรู้ เพื่อที่จะได้นำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ

การใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนธรรม พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้นำอุปกรณ์ต่างๆ มาเป็นเครื่องช่วยในการแสดงธรรม ทั้งที่เป็นศิลปะ ประเพณีจิตรกรรม

ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม มีโรงมหรสพทางวิทยุญาณ โรงปั้นภาพ รูปพุทธประวัติจากหินสลัก รูปปั้น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) มีการสร้างอนุสาวรีย์แม่ อนุสาวรีย์ถูกทำลายแตก และการจัดทำตุ๊กตา เป็นต้น

การใช้คำกลอนและคำคม พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ประพันธ์บทกลอน คำกลอนสำหรับประกอบการแสดงธรรม บทกลอนของท่านเป็นที่รู้จักและชื่นชอบของชาวพุทธใน สังคมไทยอย่างแพร่หลาย เช่น บทกลอนเรื่องมองแต่แง่ดีเกิด บทกลอนเรื่องเป็นมนุษย์ หรือ เป็นคน ? บทกลอนเรื่องพุทธทาสจักไม่ตาย เป็นต้น พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ได้ใช้คำคมเป็น ส่วนหนึ่งของการแสดงธรรม เพื่อโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟัง ให้สามารถเข้าใจถึงธรรมะได้ง่ายขึ้น คำคม ของท่านได้รับการยอมรับและเป็นที่จดจำของผู้ฟังได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น คำคมบางคำ ยังถูกนำไป เผยแพร่ตามสื่อต่างๆ เช่นโฆษณาทางโทรทัศน์ เป็นต้น เพื่อใช้สำหรับการเตือนสติให้กับชาวพุทธได้ ตระหนักถึงเนื้อหาสาระของพิธีกรรมทางศาสนาตลอดจนถึงการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

จุดมุ่งหมายในการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระสงฆ์ไทย มีความแตกต่างจากการใช้ อุปายโกศลในสมัยพุทธกาล คือ สมัยพุทธกาลมุ่งเน้นการบรรลุธรรมผล เป็นสำคัญ แต่ในปัจจุบันนี้ การประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระสงฆ์ไทยมุ่งเน้น ในเรื่องของการแก้ไขและพัฒนาชีวิตและสังคม ทั้งของพระสงฆ์เองและศฤสร์ด้วย ดังนั้น จุดมุ่งหมายจึงเป็นเรื่องของการแก้ไขและพัฒนาปัญหาใน ระดับโลกียะเท่านั้น การทำให้สังคมเกิดความเรียบร้อยดีงาม การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้เป็น กัลยาณบุุคคล ที่สามารถดำเนินชีวิตและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นปกติสุข ทั้งพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ก็ล้วนแล้วแต่มีจุดมุ่งหมายในการ ประยุกต์ใช้อุปายโกศล เพื่อการแก้ไขปัญหาตลอดจนถึงพัฒนาชีวิตและสังคมทั้งของพระสงฆ์และ ศฤสร์ที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา

ความแตกต่างในการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กับ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) คือ ในความจำเป็นของการประยุกต์ใช้นั้น พระธรรม โกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีความต้องการที่จะปฏิรูปศาสนาตลอดจนถึงระเบียบแบบแผนพิธีกรรมที่ เกี่ยวข้องกับศาสนา ส่วนพระราชธรรมนิเทศ ต้องการที่จะดึงดูดความสนใจในการฟังธรรมจาก ชาวบ้าน ซึ่งไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องของการฟังเทศน์ในยุคนั้น ส่วนความแตกต่างในรูปแบบของการ ประยุกต์ใช้อุปายโกศลนั้น คือ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีการใช้ศิลปะในด้านต่างๆ มา เป็นอุปกรณ์และสื่อสำหรับแสดงธรรม อันเนื่องมาจากความชราภาพของท่าน สื่อที่ใช้มักเป็น สัญลักษณ์ของปริศนาธรรมที่มีความลึกซึ้ง เป็นปรัชญา ต้องอาศัยการตีความและการทำความเข้าใจ ต่างจากพระราชธรรมนิเทศที่นำเรื่องราวอันเป็นประสบการณ์ส่วนตัวมาถ่ายทอด หรือไม่ก็เป็น ประเด็นหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับสังคมขณะนั้น นอกจากนี้ ทั้งสองท่านยังมีความแตกต่างกันใน เรื่องของการใช้คำกลอนและคำคมอีกด้วย ซึ่งพระธรรมโกศาจารย์ เลือกที่จะใช้คำกลอนสำหรับ

อธิบายหลักธรรมให้ง่ายขึ้น ตามความถนัดของท่าน ส่วนพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) เลือกที่จะใช้คำคม ด้วยภาษาชาวบ้านที่เข้าใจไม่ยาก ในการแสดงธรรม

ความแตกต่างในจุดมุ่งหมายของการประยุกต์ใช้อุปายโกศลของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กับ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) คือ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มุ่งเน้นในเรื่องของการพัฒนาเชิงปัจเจกบุคคลเท่านั้น การแสดงธรรมเพื่อให้คนนำไปปฏิบัติส่วนตัว ซึ่งผิดจากพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ที่นอกจากจะแสดงธรรมสั่งสอนแล้วยังได้เข้าไปมีบทบาทในการช่วยเหลือและพัฒนาสังคมของคฤหัสถ์อีกด้วย โดยการจัดตั้งมูลนิธิและโครงการต่างๆ มากมายเพื่อให้การช่วยเหลือสำหรับชาวบ้านผู้ยากไร้และคาดแคลนโอกาสทางสังคมนี้เป็นข้อแตกต่างระหว่างพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กับ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) ในจุดมุ่งหมายของการประยุกต์ใช้อุปายโกศล